

**ТВОРЕНИЯ на Светителя
Григорий Богослов - Том 1 (часть 2)**

Св. ГРИГОРИЙ БОГОСЛОВ

ТВОРЕНИЯ на Светителя Григорий Богослов - Том 1 (част 2)

Св. ГРИГОРИЙ БОГОСЛОВ

Славянобългарски манастир "Св. Вмчк Георги Зограф"©, Света Гора, Атон, 2009 г.

СЛОВО 11, отправено към брата на свети Василий Велики, свети Григорий, епископ Нисски, когато той отишъл при свети Григорий Богослов след ръкополагането му за епископ	1
СЛОВО 12, отправено към баща му, когато той му поверил грижата за Назианската църква	4
СЛОВО 13, произнесено при ръкополагането на Евлалий за Доарски епископ	6
СЛОВО 14. За любовта към бедните	8
СЛОВО 15, произнесено в присъствието на баща му, който се отдал на мълчание поради скръб, след като градушка опустошила нивите	22
СЛОВО 16, в памет на светите мъченици Макавеи	30
СЛОВО 17, произнесено пред разтревожените жители на Назианз и разгневения градоначалник	35
СЛОВО 18, произнесено като похвала за баща му и за утеха на майка му Нона в присъствието на свети Василий, към когото е отправен уводът на словото	39
СЛОВО 19, произнесено от свети Григорий Богослов във връзка със словата му против Юлиан, който бил извършил преброяване на населението и изравняване на данъците	54
СЛОВО 20, за избора на епископи и за догмата за Света Троица	59
СЛОВО 21, похвално за св. Атанасий Велики, архиепископ Александрийски	63

СЛОВО 11, отправено към брата на свети Василий Велики, свети Григорий, епископ Нисски, когато той отишъл при свети Григорий Богослов след ръкополагането му за епископ

Верен приятел не може да бъде заменен с нищо *и мярка няма неговата доброта*. Верен приятел е яка *защита* (Сир. 6:14, 15) и оградено царство; верният приятел е одушевлено съкровище. Верният приятел е по-ценен от злато и от множество скъпоценни камъни. Верният приятел е *затворена градина, заключен кладенец* (Песен на песн. 4:12), които биват съвременно отваряни и от които хората съвременно се ползват. Верният приятел е убежище за намиране на покой. А ако се отличава с благоразумие, това е още по-скъпоценно! Ако е високообразован с всеобхватна ученост, каквато трябва да бъде и някога беше и нашата ученост, то това би било още по-голямо предимство. А ако е и *син на светлината* (Иоан. 12:36) или Божи човек (вж.: 1 Тим. 6:11), или приближаващ се до Бога (вж.: Изх. 19:22), или *мъж на по-добри желания* (вж.: Дан. 9:23), или достоен за едно от подобните наименования, с които Писанието отличава божествените, високи и принадлежащи към горното мъже, то това вече е Божи дар и очевидно надвишава нашето достойнство. А ако и идва при нас от приятел, и при това - равностепен и по добродетел, и по приятелство с нас, то това е още по-приятно и сладостно, и по-благоуханно от миро, украсяващо *брадата* на свещеник и *краищата на одеждата му* (Пс. 132:2).

Това достатъчно ли е ? И думите точно ли ви описаха този мъж? Или е необходимо, подражавайки на старателните художници, да нанасям боите няколко пъти, за да ви представя в словото си пълното му изображение? И тъй, нека ви го опишем по-пълно и по-ярко. Кой е най-прочутият сред всички законодатели? - Моисей. Кой е най-светият между всички свещеници? - Аарон. Двамата са братя не по-малко по благочестие, отколкото по плът. Или по-добре да кажа, единият е *бог фараону* (Изх. 7:1), ходатай и законодател на Израиля, влизаш в облак, съзерцател на Божествени тайни и тайноводител, строител на истината скиния, *която въздигна Господ, а не човек* (Евр. 8:2); а и двамата еднакво са свещеници, както е казано: *Моисей и Аарон между свещениците* Му (Пс. 98:6). Единият е княз на князете, свещеник на свещениците и използва Аарон там, където му е необходим език, и сам му служи *вместо Бог* (Изх. 4:16). А другият стои малко по-ниско от първия, но много превъзхожда другите по достойнство и близост до Бога. И двамата поразяват Египет с наказания, разделят морето, превеждат през него Израиля, потопяват враговете, правят така, че от небето да пада хляб, ту дават, ту услаждат, извън всяка надежда, с вода в пустинята. И двамата повалят Амалик с вдигане на ръцете си и с предизобразяване на по-висшето тайнство. И двамата водят и бързат към обетованата земя. Не ви ли напомня нещо този образ? Живописното слово не ви ли изобрази ясно съименния и единокласен с мен мъж? Единият от тях ме помаза и ме изведе, скрилия се пред всички. Не зная какво го подтикна и от какво се увлече, като постъпи недостойно за живеещия в него Дух. (Колкото и да са жестоки тези думи, все пак ще ги кажа; защото приятелство понася всичко, което му се наложи да претърпи или да чуе). Другият идва да ме утеши и да ме помири с Духа. И сега идването му ми е скъпо (а и как мога да не ценя идването на този, който ви предпочиташе пред живота си?), но все пак го упреквам за това, че дойде по-късно, отколкото нуждата налагаше.

Каква е ползата от помощ след нашествие и поражение, най-добри сред приятелите и помощниците ми? Каква е ползата от кормчия след буря и от лек след зарастване на рана? Засрами ли се, като братолюбив, от причиняваното ни насилие, или и сам, като имащ власт, възнегодува срещу непослушанието? Кого от братята упрекваш и кого освобождаваш от укор? Ще ти кажа с думите на Иов (и той се оплаквал от приятеля си, макар и не от такъв приятел и не при такива страдания): *Към кого се привързва? Или на кого искаш да помогнеш? Дали не на този, който притежава голяма сила? Дали не на този, който притежава голяма мъдрост и знание?* (Иов. 26:2 - според превода на седемдесетте). А това, както виждам, сега се случва с мнозина съдии, които по-лесно ще простят най-голяма вина на значителни хора, отколкото нещо малко - на незначителни. Макар че може би и ти самият виждаш това (на мен, който те считам за образец и правило на съвършенството и същевременно имам заповед да не бързам да съдя (вж.: Мат. 7:1), не ми е позволено дори да изрека нещо лошо за теб), все пак поради приятелството ни съм готов да дам и на теб, и на всеки желаещ, отговор или за непокорството ми, както някои може би ще се изразят, или за предпазливостта и вниманието ми, както сам те уверявам, та да видиш, че имаш приятел, който не е съвсем безразсъден и невежа, а може да прецени някои неща по-добре от мнозина други, смел е в онова, което е достойно за смелост, и е боязлив там, където има място за страх и където най-страшното за притежаващия ум е да не се бои. Как ще отсъдите и кое ще сметете за по-добро? Ще ми заповядате ли сега да ви дам отговор, или ще намерите това за неуместно в момента? Защото сме се събрали да празнуваме, а не да се съдим. Или пък ще наредите да отложим разглеждането на този въпрос за друго време и събиране? Защото е необходимо по-продължително слово от това, което днешният ден позволява.

Какво достойно за това тържество да ви кажа, така че и самият аз да не ви отпратя гладни, още повече, че съм домакин на пиршеството? Нека се очистим, братя заради мъчениците, или по-точно, заради Този, заради Когото и те се очистиха с кръв и с истина. *Нека се освободим от всяка сквернота на плътта и на духа* (2 Кор. 7:1), да се умием, да бъдем чисти (вж.: Ис. 1:16) и сами да представим *телата* и душите *си в жертва жива, света и благоугодна Богу, и това ще бъде нашето духовно богослужение* и молитва (Рим. 12:1). Защото за чистия нищо не е толкова ценно, колкото чистотата и очистването. Да се подвизаваме заради подвижниците, да побеждаваме заради победилите, да свидетелстваме истината заради свидетелите. Да поднесем това в дар на техните подвизи, та и самите ние да станем увенчани и наследници както на славата, която им въздаваме, така и на запазената за тях на небесата слава, за която видимото тук ни подсеща и която то изобразява с бегли черти. Нека се подвизаваме против началствата и властите, против невидимите гонители и мъчители, против светоуправниците на тъмнината от тоя век, против поднебесните и околонебесните духове на злобата, против вътрешната бран в самите нас, в нашите страсти, против въставанията на ежедневно нападащите ни отвън. Да се въоръжим с търпение против раздражителността сякаш против звяр, против езика сякаш против остър меч и да угасим сластолюбието понеже е огън. Да поставим пред слуха врати, които своевременно да се отварят и затварят, и да оцеломъдрим окото, да не позволяваме на осезанието да ни довежда до лудост, на вкуса - да ни разкъсва, така че *смъртта* да не *влиза през прозорците ни* (срв. Иер. 9:21) (както според мен са наречени сетивата), и да осмеем неумереността на смеха, да не коленичим пред Ваал поради бедност, да не се покланяме на златния образ поради страх, да се страхуваме от това - да не би да се уплашим от нещо друго повече, отколкото от Бога, и да не би да поругаем образа Му с грях. Във всичко да възприемем щита на вярата и ще избегнем всички стрели на лукавия.

Страшна е тази война, армията е огромна и победата е велика! Ако сме се събрали или се стичаме с тази цел, то празненството ни наистина е угодно на Христа, действително сме почели или ще почетем мъчениците, представляваме наистина победни ликове. Ако ли пък имаме за цел да угодим на прищевките на стомаха, да се отдадем на временни забавления, да внесем тук приятно изтощаващото, да си мислим, че тук ще намерим място за пиянство, а не за целомъдрие, и време за търговия и житейски дела, а не за духовно издигане и (ще се осмеля да се изразя така) за обожение, за посредници към което ни служат мъчениците, то, първо, не зная дали сега е подходящото време за такива неща. Защото какво сравнение може да се направи между сламата и пшеницата, между плътските забавления и подвизите на мъчениците? Първите са подходящи за зрелищата, а вторите - за моите събрания. Първите са присъщи за развратните, а вторите - за целомъдрените; първите - за плътоугодниците, а вторите - за отчуждилите се от тялото. А на второ място бих искал да кажа нещо по-смело, но се въздържа от злословие от уважение към деня; но ще кажа поне (и то ще бъде много по-скромно), че не това искат мъчениците от нас.

И тъй, братя, нека не извършваме святото нечисти, високото - ниско, честното - безчестно, и накратко казано, духовното - по земен начин. Тържествува и иудейнът, но по буква; празнува и елинът, но в угода на демоните; а при нас както всичко е духовно: действието, движението, желанието, думите, дори походката и облеклото, дори знакът с ръка, защото умът се разпростира върху всичко и във всичко съзижда човека по Бога, така е духовно и тържеството и веселието.

Не забранявам да си позволяваме и облекчение, но пресичам всяка неумереност. И ако се събираме духовно и празнуваме паметта на мъчениците, то, макар да е силно да се каже, че и самите ние получаваме за това еднакви награди с тях и наследяваме същата слава (защото мисля, че за очистените с кръв и подражаващите на Христовата жертва свети мъченици е запазено онова, което око не е виждало, ухо не е чувало и човешки ум, свободно изграждащ в себе си представа за блаженството, не си е представял), но поне (което, както твърдя, също не е маловажно) ще видим светлостта на светите мъченици, ще влезем в радостта на същия Господ и, доколкото зная, ще се просветим по-ясно и по-чисто със светлината на блажената, начална Троица, в Която повярвахме, на Която служим и Която изповядваме пред Бога и човеците, без ни най-малко да се страхуваме и да се срамуваме както от външни врагове, така и от срещащите се сред нас лъжехристияни и противници на Духа. О, дано до последния си дъх да запазим с голямо дръзновение този прекрасен залог на светите отци, живели по-близо до Христа и до първоначалната вяра - изповеданието, в което сме възпитани още от детството си, което най-напред сме се научили да произнасяме и с него накрая да се преселим от този живот, като вземем със себе си оттук не нещо друго, а единствено благочестие! А Бог на мира, който чрез Кръста ни помири със себе Си, нас, станалите Негови врагове чрез греха, *благовести мир на близки и далечни* (Еф. 2:17), на намиращите се под закона и извън закона Отец на любовта и любовта; защото Му е угодно да се нарича предимно с тези имена, та чрез самите имена да ни предписва братолюбие), Който даде *нова заповед* - толкова да се обичаме един друг, колкото ние самите сме възлюбени от Него (Иоан. 13:34), позволява да извършваме добро насилие и да търпим такова поради *страх*, благоразумно да отстъпваме и да проявяваме разумна дързост; Който усъвършенства големите паства и увеличава малките с благодат - Той сам, по голямата Си благодат, да ни утеши с много утешения и да ни води напред, пасейки ни и спасявайки стадото, а вас да усъвършенства за всяко добро дело, да ви настави да празнувате духовно в чест на мъчениците, да ви удостои да се насладите там, където е обителта на всички веселящи се, и когато се явите в правда, да ви насити с гледане на Неговата слава, съзерцавана в нашия Господ Иисус Христос. Нему слава и власт, чест и поклонение във вечните векове. Амин.

СЛОВО 12, отправено към баща му, когато той му поверил грижата за Назианската църква

Отворих устата си и привлякох Дух (Пс. 118:131 - според превода на седемдесетте). Предавам на Духа всичко мое и самия себе си, и делото и словото си, и бездействието и мълчанието, стига само Той да ме владее, да ме води, да насочва ръката, ума и езика ми към каквото трябва и към каквото иска, както и да ме отдалечава от онова, от което трябва и е по-добре за мен да се отдалечавам. Аз съм Божи орган¹, словесен орган, настроен от добрия Художник - Духа, и на който свири Духът. Вчера Той ме предразполагаше към мълчание и моето любомъдрие бе да не говоря. Днес докосва ума ми и аз изговарям слово, любомъдрието ми ще бъде да говоря. Не съм чак толкова словоохотлив, че да пожелаая да говоря, когато ме карат да мълча, и не съм чак толкова мълчалив и неук, че в подходящ за слово момент да почна да поставям *стража на устата* си и да заключвам и отключвам *вратата* си (срв.: Пс. 140:3) пред Ума, Словото и Духа, едно естество и Божество. И тъй, ще говоря, защото имам заповед за това. Ще говоря на този добър пастир и на вас, свещено паство, каквото според мен и за мен е най-добре да кажа сега, и за вас е най-добре да чуете.

Защо ти стана необходимо да имаш съпастир? Защото с теб ще започне словото, скъпа и уважавана за мен глава, равностепенна на Аароновата глава, от която се излива духовно и свещено миро чак по *брадата* и по *одеждата* (срв.: Пс. 132:2). Защо, когато сам си в състояние да подкрепяш и ръководиш мнозина и действително ги ръководиш със силата на Духа, настояваш за тояжка и подпорка в духовните дела? Дали защото и с великия Аарон, както знаем и чуваме, са били помазани и Аароновите синове Елеазар и Итамар? Защото предпочитам да премълча за Надав и Авиуд, за да не произнесе неприязнена дума. Дали защото и Моисей още приживе определя Исус вместо себе си за законодател и водач на бързащите към обетованата земя? А за Аарон и Ор, които подпирали Моисеевите ръце на планината, за да бъде Амалик победен от Кръста, отдалеч предначертан и предизобразен (вж.: Изх. 17:10-13), считам за удобно за себе си и да не говоря, като за доста неподходящ и неуместен за мен пример, тъй като Моисей ги избрал не за участници в законодателството, а за помощници в молитвата и за подпорка на уморените си ръце. Но какво при теб страда, кое е уморено? Тялото ли? Готов съм да го подкрепям, даже съм го подкрепял и съм подкрепян като Иаков от бащините благословии. Или духът? Но в кого той е по-силен и пламенен, особено сега, когато плътското, като вещество, противопоставено на светлината, което ѝ препречва пътя и пречи на светенето, все повече и повече му се подчинява и отстъпва? Защото плътта и духът най-често враждуват и се борят помежду си. И както тялото е в добро състояние, когато душата се мъчи, така душата цъфти и отправя взор нагоре, когато желанието за удоволствия стихва и увяхва заедно с тялото. Но се смаях и от простодушието и смелостта ти. Как не се боиш (а в днешните времена трябва доста да се опасяваме от това) да не би да сметат духовната ти ревност само за предлог и на мнозина да им се стори, че приемаме това звание уж с плътски цели, макар да изтъкваме на преден план духовната полза. Защото мнозина са направили така, че то бива считано за нещо голямо, самовластно и доставящо някаква чудна приятност, дори да се наложи човек да бъде предстоятел и управник на паство, което е още по-малко от нашето и носи повече неприятности, отколкото удоволствия. Това е достатъчно за простодушието или простосърдечието ти, поради които и сам не предприемаш нищо вредно, и другите рядко подозираш в това; защото, който трудно бива склоняван към зло, е бавен и в подозиране на лошото. А пък аз трябва да предложа и кратка беседа на този твой или и мой народ.

¹Има се предвид органът като музикален инструмент, така както е споменат в Давидовите псалми.

Върху мен е оказана принуда, приятели и братя - към вас ще викам сега, макар да не виках тогава - оказана е от старостта на баща ми и (ще се изразя скромно) от благосклонността на приятел². Помогнете ми кой колкото може и подайте ръка на угнетения и увличания ту от собственото желание, ту от Духа! Едното ми предлага бягство, планини и пустини, душевно и телесно безмълвие, съветва ме да се оттегля с ума си в себе си и да се отвърна от сетивата, така че неосквернен да беседвам с Бога и чист да бъда озаряван от лъчите на Духа, без никакъв примес от нещо долно и омрачено, без никакви прегради пред божествената светлина, докато не стигна до Извора на тукашните озарения и не бъда спрял в желанието и стремежите си от това, че огледалата ще бъдат премахнати от действителността. А Духът настоява да застана пред всички, да принесе плод на обществото, да търся полза за себе си в ползата на другите, да разпространявам просвещение, да водя *избрания народ* (срв. Тит. 2:14), *царственото свещенство, светия народ* (срв. 1 Петр. 2:9) при Бога и да направя така, че в по-голям брой хора да се очисти образът. Защото, както градината е нещо по-хубаво и по-голямо в сравнение с едно отделно растение, цялото небе и всичките му украшения - в сравнение с една отделна звезда, и тялото - в сравнение с една отделна част, така и пред Бога цялата и благоустроена Църква е за предпочитане пред един отделен човек. И трябва да имаме предвид не само себе си, но и другите. Защото и Христос, Който можеше да си стои в Своята чест и Божество, не само *понижи Себе Си до образ на раб* (Фил. 2:7), но и *претърпя кръст, като презря срама* (Евр. 12:2), та чрез страданията Си да премахне греха и чрез смъртта Си да умъртви смъртта. Такива са предписанията на желанието ми и такива са повелите на Духа! Стоейки между желанието и Духа и недоумявайки на кое в по-голямата степен да се отдам, ето какво намерих по моето разсъждение за най-добро и безопасно; ще го съобщя и на вас, та заедно с мен да разгледате и утвърдите намерението ми. Разсъдих, че най-добре и най-безопасно е да стоя по средата между желанието и страха и в някои неща да отстъпя на желанието, а в други - на Духа. И намерих, че това е възможно, ако не избягвам напълно служението, за да не отхвърля благодатта, което би било опасно, и ако не поемам бреме, надвишаващо силите ми, което би било тягостно. За първото е нужна друга глава, за второто - други сили, или по-точно, и едното, и другото са израз на високоумие. Обратно, благочестиво и същевременно безопасно е да съразмерваме служението със силите си и както постъпваме при употребата на храна, което е по силите ни да го приемаме, а което надвишава силите ни, да го оставяме. Защото така с умереност в едното и другото се придобива и телесно здраве, и душевно спокойствие. Ето защо се съгласявам сега да разделя грижите с добрия ми баща като не съвсем неопитно орле, летящо близо до голям и реещ се във висините орел. А после ще предам крилетете си на Духа - да ме носи където Му е угодно и както Му е угодно; и под Негово ръководство никой не ще ме принуди и не ще ме поведе в друга посока. Защото, макар да ми е приятно да наследя бащините трудове и приученото паство да е по-приятно от непознатото и чуждото (бих добавил и: по-ценно пред Бога, стига любовта да не мами и навикът да не закрива истинските чувства), но все пак е по-полезно и по-безопасно желаещи да началстват над желаещи. А и съгласно нашия закон трябва да ръководим не насилствено и *не принудено, а доброволно* (1 Петр. 5:2). И друго началство не може да се утвърди чрез принуда; управляваното с насилие при всеки удобен случай се стареа да се освободи; а още повече нашето не толкова началство, колкото педагогика, спазва най-много от всичко свободата. Защото тайната на спасението е за желаещите, а не за насилвани.

Това е словото ми към вас, братя, казано просто, с голямо благоразположение; това е тайната на сърцето ми! Нека надделее това, което ще бъде полезно и за вас, и за мен, и Духът да управлява делата ни. Защото словото ми отново се завръща при Духа, на Когото съм предал самия себе си и главата, помазана с елей на съвършенството във Вседържителя Отец, в Единородния Син и в Светия Дух и Бог. Защото, докога ще крием светилото под крина и ще лишаваме другите от съвършеното Божество? Време е да поставим тази истина³ на светилника, та да свети на всички Църкви и души, и на цялата пълнота на вселената, не загадъчно предлагана, не само мислено предизобразявана, а изрична явно, като най-пълно разкриване на богословието в удостоените с тази благодат чрез Самия наш Господ Иисус Христос, Комуто слава, чест и власт во веки. Амин.

²На свети Василий Велики.

³Учението за Божеството на Светия Дух.

СЛОВО 13, произнесено при ръкополагането на Евлалий за Доарски епископ

Приемете, братя, словото ми, макар да е доста кратко и да е далеч от съвършенството. Но Владиката Бог знае как да претегля милостта с праведен съд; защото ще приеме и Павловото посаждане като Павлово, и Аполосовото поливане (вж.: 1 Кор. 3:6), и двете лепти на *вдовицата* (вж.: Лук. 21:3), и смирението на митаря (вж.: Лук. 18:14), и Манасиевата изповед (вж.: 2 Парал. 36:23). Приемете и вие новосъставеното слово за новопоставения пастир. Приемете глас на благодарност за вижданите от нас чудеса. Макар да сме малки и последни сред Израилевите синове, но и на малките нищо не им пречи да благодарят богато. Разбира се, по-съвършените ще въздадат на Бога и по-съвършена хвала; а ние ще Му поднесем сега каквато можем.

И така, *възпейте Господу песен нова, защото Той чудеса извърши* (Пс. 97:1)! Бяхме връхлитани от вълни, надвивани, изгонвани; едни бедствия вече ни угнетяваха, а други ни заплашваха. И кой промени бурята в лек ветреца? Кой строши оръжието, меча и войната? Кой ни прие изгонени и отхвърлени? Не стори ли ти това, Боже? *Крепкият и силният Господ, силният на война Господ* (Пс. 23:8), Той разсече морето, Той хранеше в пустинята бягащия народ, като му прати чуден дъжд¹. Той направи така, че от скалата да потече вода, Той победи Амалик чрез необяснимо и тайнствено вдигане на ръце (защото ръцете на свещеника, вдигнати нагоре и заемащи молитвено положение, извършиха онова, което много хиляди не бяха успели да извършат); Той разруши стени без стенобойни оръдия и без битка; накрая ще кажа, Той повали Голиат, гордия и надменен потомък на исполините, дръзнал да излезе срещу великия Давид. Затова нека кажем единодушно: *Благословен Господ, Който не ни предаде за плячка на техните зъби. Поток би преминал над нашата душа; душата ни се избави като птица от примка на ловци* (Пс. 123:4, 6, 7); нека добавим и останалото, което говори зарадваната от великия Божи дар душа.

Дойдох, за да донеса не меч, а мир. Дойдох не с цел посрамване на великия пастир², който председателства в славния град³. Зная, че той е много уважаван, признавам го за глава, наричам го свят, макар да претърпях обида; нека само бъде чедолюбив и да се грижи за Църквата си. Старал съм се да увелича, а не да намаля броя на свещениците; да надвия еретиците, а не да намаля броя на православните.

Какво говориш, сине на Датан и Авирон⁴ невразумяващ се водачо, осмелил се да се опълчиш против Моисей и да вдигнеш ръце срещу нас, както те отваряха уста срещу великия Божи раб? И не се ли ужаси? Не се ли засрами? Плътта ти не се ли разсипа по земята, докато замисляше това зло? И как след това ще простираш същите ръце към Бога? Как ще Му принасяш дарове, как ще се молиш за народа? Боя се, че Божият меч не би останал в бездействие и покой. Ти не направи на пастира си нищо важно, а на себе си причини твърде голяма вреда, като се отчужди от Божията благодат.

Пристъпи сега, най-добри и най-съвършени сред пастирите⁵ и заедно с нас или даже преди нас приеми народа си, който Светият Дух ти повери, който ангели довеждат при теб, който животът ти и добрият ти характер ти придобиха! И не се чуди, че наследяваш престола сред различни изкушения и препятствия. Нищо велико не става без изкушение и изпитание; защото според естествения ред маловажното се съпровожда от леснота, а високото - от трудност. Чувал си казалия, *че през много скърби трябва да влезем в царството*

¹Мана.

²На свети Василий Велики.

³В Кесария.

⁴Тези и следващите думи се отнасят за Тианския епископ Антим, който бил във вражда със свети Василий Велики.

⁵Думите са отправени към Евлалий.

Божие (Деян. 14:22), кажи и сам: *Влязохме в огън и вода, и Ти ни изведе на свобода* (Пс. 65:12). О, чудо! *Вечер настъпва плач, а сутрин - радост* (Пс. 29:6). Нека враговете да викат и отворят уста като псета, които лаят напразно, а ние няма да спорим. Учи ги да се покланят на Бог Отец, Бог Син, Бог Свети Дух, в три ипостаси, но в една слава и светлост. Намери изгубилото се, укрепи немощното, снабди крепкото (срв.: Иез. 34:15 - според превода на седемдесетте). Очакваме от теб да проявиш същите способности в духовните дела, каквито, както ни е известно, проявяваш в светските. И така, приеми от висшите военачалници по-съвършено въоръжение, с което ще можеш да *угасиш нажежените стрели на лукавия* (Еф. 6:16) и да представиш на Господа *народ избран* (Тит. 2:14), *народ свет, царствено свещенство* (1 Петр. 2:9), в Христа Иисуса, нашия Господ, Комуто слава во веки. Амин.

СЛОВО 14.

За любовта към бедните¹

Братя и съучастници в бедността (защото всички ние сме бедни и се нуждаем от Божията благодат, макар, когато измерваме хората с малки мерки, един да изглежда по-превъзходен от друг)! Приемете слово за любовта към бедните, не с бедно, а с щедролюбиво разположение на духа, та да наследите богатството на царството. А заедно с това се помолете, и аз да мога да ви предложа богато слово, да мога да нахраня с него душите ви и да разделя духовния си хляб с гладните (срв. Ис. 58:7), или, подобно на древния Моисей, правейки така, че да завали като дъжд храна *от небето* (вж.: Изх. 16:4) и подавайки *хляб ангелски* (Пс. 77:25), или нахранвайки до насита с малко хлябове в пустинята много хиляди, както по-късно Исус е *истинският хляб* (Иоан. 6:32) и виновник за истинския живот.

Не е лесно човек да намери най-превъзходната добродетел и да ѝ отдаде първенство и преимущество, по подобен начин, както и на многоцветна и благоуханна ливада не може да избере веднага най-прекрасното и най-благоуханното цвете, когато ту едно, ту друго привлича към себе си обонянието и *погледа* и го кара да откъсне първо него. Според мен различните добродетели може да бъдат сравнявани и разглеждани така. Прекрасни са *тия три: вяра, надежда, любов* (1 Кор. 13:13). Свидетел на вярата е Авраам, оправдан с вяра. Свидетел на надеждата е *Енос*, който преди всички други *се упова да призовава* Господа (Бит. 4:26 - според превода на седемдесетте), и всички праведници, които, окрилени от надежда, издържаха на бедствия. Свидетел на любовта е божественият апостол, който се осмели сам да произнесе присъда против себе си заради спасението на Израиля (Рим. 9:4) и Сам Бог, Който се нарича *любов* (1 Иоан. 4:16). Прекрасно е страннлюбие. Негов свидетел сред праведниците е содомецът Лот, който обаче по нрав не е содомец (вж.: 2 Петр. 2:8), а сред грешниците е *блудницата Раав*, която обаче, според разположението на сърцето си, не е блудница и за страннлюбие си бе удостоена с похвала и спасение (вж.: Евр. 11:31). Прекрасно е братлюбие. Свидетел за това е Исус, Който не счете за срамно не само да се нарича наш брат (вж.: Евр. 2:11), но и да пострада заради нас. Прекрасно е човеколюбие. Свидетел за това е Същият Исус, Който не само сътвори човека за *добри дела* (Еф. 2:10) и съчета с плътта Своя образ, посочващ пътя към всичко най-добро и извеждащ ни - странниците - към горните блага, но и Сам стана заради нас човек. Прекрасно е дълготърпението. Свидетел за това е пак Самият Исус, Който не само не поиска да повика легиони ангели против надигналите се против Него мъчители, не само упрекна Петър, който извади нож, но и *изцелри ухото* на ранения (вж.: Мат. 26:52, 53; Лук. 22:51). Същото показва по-късно и Христовият ученик Стефан, който се молеше за убиващите го с камъни. Прекрасна е кротостта. Свидетели са *Моисей* и *Давид*, хвалени за това повече от всички други (вж.: Числ. 12:3; 2 Царств. 16:11, 12; Пс. 131:1), и Сам Учителят им, Който не се кара, не вика, гласът Му не се чува по кръстопътища (вж.: Мат. 12:19) и не се съпротивлява на водещите Го. Прекрасна е ревността. Свидетели за това са Финеев, който с един удар с копие прониза мадиамката заедно с израилтянина, за да избави израилевите синове от охулване и за ревността си получи славно име (вж.: Числ. 25:1-8); а след него - тези, които казваха: *Пламнах от ревност за Господа* (3 Царств. 19:10), *Аз ви ревнувам с Божия ревност* (2 Кор. 11:2), *Ревността за Твоя дом ме яде* (Пс. 68:10), и не само казваха това, но и го чувстваха силно. Прекрасно е обуздаването на *тялото*. В това ще те убеди Павел, който не престава да се отнася строго към себе си (вж.: 1 Кор. 9:27) и заплашва с примера на израилтяните хората, които се надяват на себе си и дават свобода на *тялото* си (вж.: 1 Кор. 10:5-8), и Сам Исус, Който, бидейки изкушен, пости и побеждава изкусителя (вж.: Лук. 4:2-13). Прекрасни са молитвата и бдението. В това ще те убеди Сам Бог, Който преди страданието прекарва нощта без сън в молитва (вж.: Мат. 26:39, 42, 44). Прекрасни са чистотата и девствеността. В това ще те убедят Павел, който предписваше за това закони и определя справедлива стойност на брачния и безбрачния живот (вж.: 1 Кор. 7:1-11, 25-40), и Сам Исус, Който се роди от Девица, та и раждането да почете, и да отдаде предпочитание на девството. Прекрасно е въздържанието. В това ще те убедят Давид, който, като завладя Витлеемския кладенец, не пи вода, а само я изля в чест на Господа, не желаейки да утоли жаждата си с кръвта на други (вж.: 1 Парал. 11:18, 19). Прекрасни са пустинножителството

¹Свети Григорий произнесъл това слово в приют, построен от свети Василий Велики, в който по онова време (373 г.) имало мнозина заразени от проказа.

и безмълвието. Това ми показват Кармил и Илия, Иоановата пустиня, Иисусовата *планина*, на която Господ често се отдалечаваше, та в безмълвие да беседва *насаме* със Себе Си (вж.: Мат. 14:23; Лук. 6:12; 9:28; 22:39). Прекрасна е умереността. На това ме научават Илия, отседнал при вдовицата, Иоан, покриващ се с дреха от камилска вълна, и Петър, хранещ се със зеленчуци, струващи не повече от ас². Прекрасно е смирението. Примерите за него са многобройни. Но най-добрият пример от всички е Спасителят и Владиката на всички, Който не само смиряваше себе Си до *образ на раб* (Фил. 2:7), и Очистващият целия свят от греха не само подложи лицето Си на *поругане и заплюване* (Ис. 50:6) и *към злодейци биде причислен* (Ис. 53:12), но и уми нозете на учениците Си в образ на раб. Прекрасни са нестяжанието и презрението към богатството. За това свидетелстват Закхей и Сам Христос; Закхей - когато, като прие Христа у дома си, принесе в дар почти цялото си имущество; Христос - когато посочи тази добродетел на богатия младеж като предел на съвършенството (вж.: Мат. 19:21). Накратко казано, прекрасно е съзерцанието, прекрасно е и деянието; първото - защото се издига над земното, влиза в Светая светих и издига ума към онова, което му е сродно; другото - защото, приемайки при себе си Христа и служейки Му, доказва любовта си с дела. Всяка от тези добродетели е отделен път към спасението и несъмнено довежда до някое от вечните и блажени жилища. Защото, както са различни видовете живот, така и у Бога *има много жилища* (Иоан. 14:2), и те се разпределят и определят всекиму според достойнството му. Затова нека един извършва една добродетел, друг - друга, трети - много, а някой, ако е възможно - и всички, нека само всеки да върви, без да спира, да се стреми напред и да следва неотклонно стъпките на добрия водач, който насочва право пътеката му и по тесния път, през тясната врата (вж.: Мат. 7:14), го извежда на простора на небесното блаженство.

Но щом като, съгласно учението на Павел и на Самия Христос, трябва да считаме за първа и най-важна заповед любовта, като съкратен израз на закона и пророците (вж.: Мат. 22:37-40; 1 Кор. 13:13), то считам, че най-превъзходната част от нея трябва да представлява любовта към бедните, жалостта и състраданието към тези, които са от един род с нас. Защото никое служение не е угодно на Бога така, както Му е угодно милосърдието (защото то е най-сродно на Бога, пред Когото *вървят милост и истина* (Пс. 88:15) и на Когото преди съда трябва да поднасяме в дар *милост* (Иак. 2:13), и праведният Въздавател, Който е поставил милостта на теглилки и везни (вж.: Ис. 28:17), не награждава за нищо друго така със Своето човеколюбие, както за човеколюбието. И така, съгласно заповедта, която повелява да се радваме с радващите се и да плачем с плачещите (вж.: Рим. 12:15), трябва да отваряме утробата на милосърдието за всички бедни и страдащи по каквато и да било причина; като човеци, трябва да принасяме на човеците дан благотворителност, независимо каква нужда ги кара да търсят помощ - вдовство или сирачество, изгонване от родината или жестокост на владетели, наглост на началници или безчовечност на данъчни служители, убийствена ръка на разбойници, или алчност на крадци, описване на имущество или корабкрушение. Защото всички те имат еднакво право на съжаление и ни гледат в ръцете така, както ние гледаме в Божиите ръце, когато просим нещо. Впрочем и сред самите тях по-голяма жалост заслужават ония, които, след като са били в по-добро положение, изпадат в нещастие, отколкото тези, които вече са свикнали с бедствената участ.

А особено състрадателни трябва да бъдем към заразените с проказа, които, съгласно страшната присъда, произнесена срещу някои хора в Свещеното Писание, са изядени чак до *плътта, костите* и мозъка (вж.: Иов. 33:21), и на които това многобедствено, унижено и вероломно тяло е изменило. Не разбирам как съм се съединил с него и как, бидейки Божи образ, съм се смесил с калта! Тялото, когато му е добре, се вдига на война; а когато воювам против него, ме хвърля в скръб. Обичам го като съслужител и същевременно се отвръщам от него, като от враг. Бягам от него като от окови и го уважавам като сънаследник. Да се реша ли да го изтощя? Но тогава няма да имам кого да използвам за сътрудник в добрите дела; а аз зная защо съм създаден, зная, че трябва да се издигам към Бога посредством дела. Да почна ли да го щадя като сътрудник? Но тогава не зная как да избегна размирните му нападения и се боя да не би да отпадна от Бога, натежал от оковите, които ме теглят към земята или ме задържат на нея. Това е ласкав враг и коварен приятел! Чудно съединяване и раздвояване! От което се боя, за него се държа, и което обичам, от него се плаша. Още не съм успял да вляза в сражение, и склучвам мир; и още не съм успял да се помиря, когато отново започвам война. Каква е тази премъдрост, която се появява върху мен и каква е тази велика тайна! Бог не ни ли вкара

²Ас или асарий - римска медна монета, равна на четири кодранта или осем лепти. Вж. Приложението "Парични единици в Новия Завет" в края на синодалното издание на Библията.

в тази борба и бран с тялото с цел ние, бидейки част от Божеството³ и произлезли свише, да не почнем да се надигаме и превъзнасяме с достойнството си и да не пренебрегваме Създателя, а винаги да насочваме взора си към Него, и свързаната с нас немощ да държи достойнството ни в определени граници, и освен това, за да знаем, че сме едновременно и много велики, и много низки, земни и небесни, временни и безсмъртни, наследници на светлината и наследници на огъня или тъмнината, в зависимост от това в коя посока ще се наклоним? Така е устроен съставът ни и това, доколкото мога да видя, е с цел земната пръст да ни смирява, ако решим да се превъзнасяме с Божия образ.

Но който иска, нека разсъждава любомъдро за това. При по-удобен случай и аз не ще откажа да поразсъждавам заедно с него. А сега трябва да говоря за това, към което ме подтиква болката за собствената ми плът и за собствената ми немощ, щом погледна страданията на другите. Трябва да ви кажа, братя, че сме длъжни да се грижим за тялото, този сродник и съслужител на душата (защото, макар да го обвиних като враг заради това, което претърпявам от него, все пак го обичам като приятел заради Този, Който ме е съединил с него), и при това - да се грижим за телата на ближните ни не по-малко, отколкото всеки се грижи за собственото си тяло, независимо дали сме здрави или страдаме от същия недъг. Защото *всички* ние сме *едно* в Господа (вж.: Гал. 3:28), без значение дали някой е богат или беден, роб или свободен, здрав или болен по тяло; всички имаме един *глава* - *Христос, от Когото* е всичко (срв. Еф. 4:15, 16), и че отделните *членове* са един за друг същото, каквото е и всеки от нас за другия, и всички за всички (вж.: 1 Кор. 12:12-27). И затова не бива да пренебрегваме и да оставяме без грижи онези, които по-рано са станали подвластни на общата за всички немощ; напротив, трябва не толкова да се радваме за благополучното състояние на тялото си, колкото да плачем за телесните страдания на братята ни. Трябва да считаме човеколюбието към тях за единствен залог за нашата телесна и душевна безопасност.

Трябва да гледаме на тях така: другите са жалки само поради бедността си, от която може би ще ги освободи или времето, или трудът им, или някой приятел или роднина, или някаква промяна на обстоятелствата; а тези нещастни биват угнетявани и от бедността не по-малко от споменатите, но дори и повече; тъй като те, лишавайки се от телесни членове, се лишават заедно с това и от способност да се трудят и да си помагат в нуждите си, и при това, винаги повече се страхуват от утежняване на заболяването, отколкото се надяват на оздравяване, така че дори и надеждата, този единствен лек за нещастните, почти ги оставя без помощ. Но при тях към бедността се присъединява и друго зло - болест, изключително ужасно и тягостно зло, което при необразованите хора най-бързо попада на езика, когато кълнат някого. С това е свързано и трето зло - мнозина не искат да се доближат до тях, не искат да ги погледнат, бягат от тях, гнусят се като от нещо отвратително; и това зло - да се чувстват ненавиждани единствено поради това, че са изпаднали в нещастие, за тях е по-тежко от самата болест. Не мога да гледам без сълзи техните страдания и дори само при спомена за тях се смущавам духом. Имайте и вие същите чувства, та чрез сълзите да се избавите от сълзи. И не се съмнявам, че тези от стоящите тук, които обичат Христа и обичат бедните, и притежават присъщото за Бога и дареното им от Бога милосърдие, действително чувстват така.

Вие самите сте свидетели на тяхното страдание. Пред очите ви се разкрива поразителна и плачевна гледка, на която едва ли някой ще повярва, освен очевидците: хора - живи мъртъвци, при които крайните части на повечето от телесните членове са изгнили; хора, които почти не могат да бъдат разпознати кои са били по-рано и откъде са, или по-точно, нещастни останки на живели някога хора, които, за да могат другите да ги разпознаят, разказват за бащите, майките си, братята си и за местата, където са живели: "Син съм на еди-кой си, майка ми е еди-коя си, името ми е еди-кое си, а и ти едно време ми беше приятел и познат". Те говорят така, защото вече нямат предишния външен вид, по който е можело да бъдат разпознати. Това са хора осечени, които нямат нито имущество, нито родство, нито приятели, нито дори тяло; хора, които единствени от всички жалят за себе си и същевременно се ненавиждат; които не знаят за какво да плачат повече - дали за онези части на тялото, които вече ги няма, или за останалите, дали за онези, които болестта преждвременно е унищожила, или за тези, които още се пазят за жертва на болестта; защото първите са загинали нещастно, а вторите са оцелели за по-голямо нещастие; първите са изгнили преди гроба, а вторите няма и кой да погребее в гроб. Защото и най-добрият и мекосърдечен човек е крайно безчувствен към бедствията на тези

³Този израз не трябва да се разбира в материален смисъл. Той според обяснението на Никита, тълкувател на словата на свети Григорий, обозначава жизненото дихание, което Бог вдъхнал в лицето на първосъздадения човек (вж.: Бит. 2:7), и същевременно Божия образ.

страдалци. Тук сякаш забравяме, че сами сме плът и сме облечени с *унизено тяло* (Фил. 3:21), и у нас има толкова малко съчувствие към тези наши сродници, че дори считаме за необходимо за безопасността на тялото си да се отдалечаваме от тях. Някой се приближава до залежал се и може би вече вмирисан труп, носи вонящи тела на животни и валяйки се в тиня, не се гнуса от това, а от тези нещастници бягаме надалеч с всички сили - каква безчовечност! - почти негодуваме и за това, че дишаме един въздух с тях.

Кой е по-нежен от бащата? Кой е по-милостив от майката? Но за тези отхвърлени е заключено и родителското сърце. И бащата, макар да оплаква собствения си син, когото е родил, когото е отгледал, в когото единствен се е надявал да има око на живота си, за когото толкова много и толкова често се е молел на Бога, гони от себе си същия този син; оплаква го от сърце, гони го по неволя. А майката, спомняйки си за родилните мъки, с раздиращо се сърце надава жални вопли и на всеослушание риде над живия като над починал, казвайки: "Нещастно чедо на клета майка, отнемано ми от жестока болест, чедо, достойно за жалост, мое мило чедо, което не мога и да разпозная, чедо мое, което отгледах за скали, планини и пустини! Ще живееш със зверове, планинска скала ти е покрив и само най-благочестивите сред хората ще обърнат погледи към теб. Защо - вика тя като Иов (вж.: Иов. 3:1-12), със същия пълен с болка глас - защо се образува в майчината утроба? Защо, като излезе от утробата, не загина в същия миг, така че смъртта да се съчетае с раждането? Защо не умря преждевременно, преди да бе вкусил от злините на живота? Защо те приеха на колене и защо ти трябваше да сучеш от гърди, щом те чакаше горчив живот, живот, по-ужасен от смърт?" Изговаряйки това, тя пролива потоци от сълзи и би искала, нещастната, да затвори рожбата си в обятията, но се бои от плътта ѝ като от неприятел!

А сред народа навсякъде се надига ропот и гонение - не против злодеи, а против нещастници. Някой живее заедно с убиец, дели с прелюбодеец не само жилището, но и трапезата си, приема за съжител светотатец, поддържа приятелство с недоброжелателите си; а от страдалци, които не са го огорчили с нищо, се отвръща като от престъпници. Така на порока се дава предимство пред болестта! Уважаваме безчовечността като нещо благородно, а презираме състраданието като нещо срамно. Гонят ги от градове, гонят ги от къщи, от площади, от пътища, от беседи, от народни събрания, угощения, и - о, горчива участ! - гонят ги дори от водата. За тях не текат извори, напояващи всички други. Считат за невероятно дори това, че и реките не могат да се заразят от тях. И което е най-странното, същите тези, които прогонваме от себе си като нечисти, принуждаваме отново да се връщат при нас като непричиняващи ни никаква вреда, защото не им даваме нито жилище, нито нужната храна, нито лек за раните, нито дреха, с която да бихме могли според силите си да прикрием недъга им. Ето защо те се скитат ден и нощ - осиромашели, голи, бездомни, показвайки поразеното си от недъга тяло, разказвайки за предишния си живот, призовавайки с вопъл Създателя, помагайки си един на друг с употреба на части от тялото, които липсват при другия, съчинявайки жални песни, за да изпросят къшей хляб или мъничко от нещо сварено, или някаква скъсана дрипа, за да се прикрият от срама или за да облекчат болките от раните. И в очите им е човеколюбив вече не този, който им дава нужното в достатъчно количество, а всеки, който не ги прогонва с жестокост надалеч. Мнозина от тях, преодолявайки и срама, не бягат от тържествените събрания. Прогонени от крайна нужда, нахлуват тук, в тези всенародни и свещени събрания, които сме учредили за излекуване на душите и в които се стичаме или за спомен на някое тайнство, или за прослава на свидетели на истината, та като честваме подвизите им, да се научим да подражаваме и на благочестието им. А те, макар, като нещастни и като човеци, да се срамуват от човешко лице и да биха предпочели да се крият по планини, дерета, гори или поне в нощта и мрака, все пак се промъкват сред народа - жалко и достойно за сълзи време! - което може би ни е пратено и не без цел, а именно за да ни напомня за нашата немощ и да ни убеди да не се привързваме към нищо сегашно и видимо, сякаш е нещо постоянно. Някои от тях се промъкват, желаейки да чуят човешки глас, други - за да видят хора, трети - за да съберат от богатите поне оскъдно подаяние за поддържане на живота, а всички заедно - за да изразят скръбта си и така поне малко да се облекчат.

Кой не ще се смиле, слушайки стоновете им, сливащи се в една жална песен? Кое ухо може да понесе тези звуци? Кое око може да гледа спокойно тази гледка? Ето, някои от тях лежат едни край други - не за радост събрани от недъг в едно общество, в което всеки носи на себе си следи от някое отделно бедствие и всички тези бедствия се сливат в една обща мъка, така че всеки със своето страдание утежнява страданията на другите и всички са жалки поради болестта си и още по-жалки поради състраданието си един към друг. Заобикаля ги тъппа от зрители, дори и от съчувстващи им, но за кратко. А там - други се влачат в нозете на

хората. Преследват ги и слънчев пек, и прах, а понякога жестоки студове, дъждове и бури. Биха почнали и да ги тъпчат с крака, ако не считаха дори допира до тях за нещо гнусно. На свещените песнопения вътре в храма те отговарят със стонове и вопли на молби; горчиви ридания са ехо на тайнствените молитвословия. Но защо да описвам всичките им бедствия пред събралите се за тържество хора? Ако бих описал съвсем точно цялата печална картина, може би бих възбудил плач и ридания и празненство би се превърнало в скърбене. Така че ви говоря на тази тема единствено защото и досега още не мога да ви убедя, че понякога и скръбта, която е за предпочитане пред радостта, и тъгата е по-полезна от празнуването, и достойните за похвала сълзи са по-добри от недобрите смях.

Такова и още много по-скръбно, отколкото ви го представих, е положението на братята ни по Бога (макар и да не желаете да чуete това), на братята, които са получили еднакво естество с нас, съставени са от същата пръст, от която и ние сме създадени първоначално; свързани са като нас със сухожилия и кости и подобно на всички са облечени с кожа и плът (както казва на едно място божественият Иов (Иов. 33:6, 10, 11), любомъдърствайки сред страданията и присмивайки се на видимата част на нашето същество), или по-точно, ако трябва да спомена най-важното, които също като нас са надарени с Божии образ и го съхраняват може би и по-добре от нас, макар да са изтлели по тяло; облечени са по вътрешен човек, в Същия Христос (Гал. 3:27); приели са за съхранение еднакъв с нас *залог на Духа* (2 Кор. 1:22); участват заедно с нас в едни и същи закони, Божии слова, завети, събрания, тайнства, надежди; за които Христос еднакво умря (Рим. 14:15), като взе върху Си греха на целия свят (Иоан. 1:29); които са сънаследници на небесния живот, макар да са доста отчуждени от земния; които се погребват заедно с Христа и възкръсват заедно с Него (вж.: Кол. 2:12), страдат заедно с *Него*, за да се и прославят заедно с *Него* (Рим. 8:17). А как да постъпим ние? Ние - наследилите това велико и ново име, да се наричаме по Христа *народ свет, царствено свещенство, люде придобити* от Бога и избрани (1 Петр. 2:9), ревнителни за *добри* и спасителни *дела* (срв. Тит. 2:14), ученици на кроткия и човеколюбив Христос, Който понесе немощите ни, принизи Себе Си до нашата тленност, *осиромаша заради нас* (2 Кор. 8:9), слезе в тази плът и в земното жилище и претърпя заради нас скърби и болки, та ние да се обогатим с наследството на Божеството? Как да постъпим ние, имащите толкова висок образец на добросъщност и състрадателност? Как да мислим за тях и какво да сторим? Да ги презрем? Да ги отминем тичешком? Да ги изоставим като мъртъвци, като гнусни страшилища, като най-зли зверове и влечуги? Не, братя! Не на това ни учи - Своите овце - *добрият Пастир* (Иоан. 10:11) Христос, Който намира изгубилото се, търси погиналото и укрепва немощното (вж.: Иез. 34:16). Не това ни внушава и човешката природа, която е вложила в нас закона на състраданието и чрез чувството на немощ, общо за всички, ни научава на благочестие и човеколюбие. Нима те да се мъчат под открито небе, а ние да живеем във великолепни къщи, украсени и оцветени с различни видове камъни, блестящи със злато и сребро, където пъстра мозайки и разнообразна живопис съблазняват и примамват погледите? А освен това - да живеем в едни, а да строим други? И за кого? Може би не за наследниците ни, а за странични и чужди хора, и при това може би за такива, които не само не ни обичат, но и което е най-лошото, са изпълнени с вражда към нас и със завист. Те да треперят от студ в стари и раздрани дрипи, а може би да нямат и такива, а ние да се изнежваме, обличайки се с меки и пищни дрехи, с ефирни платове от тънък лен и коприна, като с едни дрехи не толкова ще се украсяваме, колкото ще се обезобразяваме (защото считам всичко излишно и разточително за безобразие), а други облекла - безполезна и безумна грижа, плячка на молци и на всеизяждащото време - ще висят в дрешниците ни. Те да се нуждаят - о, гибелен мой разкош и бедствени техни мъки! - да се нуждаят и от най-насъщна храна, да изнемогват, да лежат гладни пред портите ни, нямайки в тялото си дори толкова сила, че да просят; нямайки глас, за да ридаят; ръце, за да ги протягат и с това да предизвикват у нас жал; нозе за да се приближат до богатите; нямайки толкова дихание, че с голямо усилие да изплачат жална песен, считайки загубата на зрение, това най-тежко зло, за много леко, и при това благодарейки, че не виждат язвите си. Такова е тяхното състояние! А ние, разкошно облечени, да лежим важно на високите си и пищни ложета, покрити със скъпи постелки, които друг да не смее и да докосне и да се оскърбяваме само от умоляващия им глас? Нужно ни е често и даже в ненужно време подът да бъде обсипван с благоуханни цветя, а масата, поръсвана със скъпо и благоовонно миро за по-силно раздраждане на нашата изнеженост. Нужно ни е млади слуги да стоят пред нас - едни - в красив ред и строй, с пусната като при жените коса, майсторски подстригани, така че по лицето да не се вижда нито едно косъмче, с такава премяна, каквато не биха поискали и най-капризните очи, други - с чаши в ръце, едва докосвайки ги с краищата на пръстите си и поднасяйки ги колкото се може по-ловко и по-внимателно, трети, държейки ветрила над главите ни,

да правят изкуствен ветрец и с този предизвикван с ръце зефир да разхлаждат жарта на охраненото ни тяло. Освен това ни е нужно всички стихии - и въздухът, и земята, и водата - да ни доставят в изобилие тези дарове и цялата ни маса да бъде наредена и обременена с месни ястия и с други хитри измислици на готвачи и пекари, всички те в надпревара да се стараят да угодят колкото се може повече на лакомия ни и неблагоприятен стомах - на това тежко бреме, виновника за всички злини, на този никога ненаситим и най-неверен звяр, който скоро ще трябва да изгние заедно с поглъщаните от него ястия (вж.: 1 Кор. 6:13). За тях означава много да утолят жаждата си и с вода; а при нас в чашите ни се пени вино; ако някой е невъздържан, нека пие до опиване и даже до безчувствие! А освен това, ще върнем едно вино обратно, ще похвалим друго за аромата и цвета му, за трето ще почнем важно да разсъждаваме и е беда, ако освен наше родно нямаме и някакво вносно вино като чуждестранен завоевател! Защото задължително трябва да водим разкошен и надвишаващ нуждата живот или поне да сме известни с такъв живот; сякаш ни е срам, ако не ни считат за порочни хора и за роби на стомаха и за онова, което е още по-лошо от стомаха.

Какво е това, приятели и братя? Защо и ние носим в себе си болест - душевна болест, която е много по-тежестна от телесната? Защото първата, както е известно, идва не по наша воля, а тази идва от нашето произволение; първата приключва с края на сегашния живот, а втората преминава с нас и в другия живот, в който се представяме оттук; за първата жаят поне здравомислещите, а втората я ненавиждат. Защо не бързаме, докато все още има време, да помагаме на сродниците си по естество? Защо, бидейки сами плът, не покриваме безобразията на плътта? Защо се отдаваме на удоволствия, виждайки бедствията на нашите братя? Да не ми дава Бог нито да живея богато, когато те се нуждаят, нито да се наслаждавам на здраве, когато не окажа помощ за излекуване на техните рани, нито да имам достатъчно храна, нито дреха, нито сигурен покрив, когато не споделя с тях хляба си, не ги снабдя според възможностите си с дрехи и не им дам подслон под моя покрив! Защото ние трябва или да изоставим всичко заради Христа, та, като вземем *кръста си*, да вървим истински след Него (вж.: Мат. 16:24), и като станем леки, освободени и неувличани от нищо надолу, да летим сякаш с криле към горния свят, и като се извисим чрез смирение и се обогатим със сиромашия, в замяна на всичко да придобием *Христа* (срв.: Фил. 3:8), или да делим имуществото си с Христа, така че и самото притежаване на имущество да се освети чрез това, че ще го притежаваме както трябва и че безимотните ще ни бъдат съучастници в него. А ако сея само за себе си, то ще кажа отново с думи на Иов: " *Нека аз сея, а друг да яде, нека вместо жито расте бодил и вместо ечемик - къклица* (Иов. 31:8, 40). Нека палещ вятър да убие и вихър да развее посевите ми, така че целият ми труд да остане напразен. Ако почна да строя *житници*, събирайки съкровища от мамона и за мамона, то нека още тази нощ да ми *поискат душата* (срв. Лук. 12:18, 20), за да ми потърсят сметка за лошото стопанисване на богатството.

Нима най-сетне няма да се осъзнаем? Нима не ще отхвърлим жестокосърдечieto или - за което бих желал да не говоря - долното скъперничество? Нима не ще помислим за човешката участ? Нима не ще превърнем нещастieto на другите в свое добро? Защото в човешките дела, съгласно естествения ред, няма нищо твърдо, равно, крепящо се на собствените си сили и пребиваващо в еднакво състояние. Съдбата ни се върти подобно на колело, като в различни моменти, често - и в пределите на един и същ ден, а понякога и на един и същ час, се подлага на различни промени, така че можем да разчитаме по-скоро на постоянството на никога неспиращите ветрове на следите на плаващ в морето кораб, на измамните нощни сънища, доставящи минутно удоволствие, или на постоянството на рисунките, които децата, играейки правят върху пясъка, отколкото на човешкото благоденствие. И така, благоразумни са тези, които, не вярвайки на настоящите блага, си събират съкровище за бъдещето, и виждайки непостоянството и изменчивостта на човешкото благополучие, обичат благотворителността, която никога не ще измени (1 Кор. 13:8). Затова без съмнение те получават поне една от следните три награди - или това, че никога не биват подлагани на бедствия, защото Бог често утешава благочестивите и със земни блага, призовавайки ги със Своята благост към състрадание, или това, че и сред бедствия имат *дръзновение пред Бога* (1 Иоан. 3:21), тъй като страдат не за порочен живот, а по особено устройство на Промисъла, или най-сетне, това, че с право могат да изискват от благоденстващи хора също такава състрадание, каквото сами са проявили към нуждаещите се по време на своето щастие.

Да се не хвали - е казано - *мъдър с мъдростта си, нито богат с богатството си, нито силен със силата си* (Иер. 9:23 - според превода на седемдесетте), дори някой да е достигнал до най-високата степен на мъдростта, на богатството или на силата. А аз ще добавя към тези думи на Писанието и още нещо, което е в

съгласие с тях: да не се хвали нито славният със славата си, нито здравият със здравето си, нито красивият с красотата си, нито младият с младостта си, накратко казано, гордеещият се с това, което хората прославят тук, да не се хвали с нищо такова. *Но който се хвали, нека се хвали* само с едно нещо, а именно с това, че разбира и усърдно търси Бога (срв. Иер. 9:24), проявява състрадание към страдащите и си приготвя нещо добро за бъдещия век. Защото тукашните блага отминават бързо, дават се за час и подобно на камъчета в игра се прехвърлят от място на място и преминават ту при едни, ту при други. Невъзможно е да наречем нищо тук свое; всичко или ще бъде отнето от времето, или завист ще го прехвърли в чужди ръце. Обратно, душевните блага са постоянни и трайни, никога не ще си тръгнат и не ще отпаднат от нас, никога не ще излъжат надеждите на онзи, който им е повярвал. Но и самото това, че нито едно от тукашните блага не е вярно на хората и е нетрайно, ми се струва прекрасно, както и всичко останало, устроено от предвидливия Художник - Словото и Премъдростта, превъзхождаща *всеки ум* (вж.: 1 Кор. 1:24; Фил. 4:7). Самото това, че видимите блага се подхвърлят и ни подхвърлят ту на едни, ту на други превратности, ту се издигат нагоре, ту падат надолу и се въртят в кръг като вихър, и преди да ги завладеем, бягат и се отдалечават и по този начин си играят с нас и ни лъжат, не е ли насочен към това - като забележим непостоянството и изменчивостта им, по-бързо да се устремим към пристанището на бъдещия живот? Наистина, какво ли би станало с нас, ако земното ни щастие би било постоянно, щом и при непостоянството му сме толкова привързани към него и измамната му приятност и прелест ни държат като роби в такива окови, че дори не можем да си представим нещо по-добро и по-високо от сегашното, и то когато чуваме и вярваме, че сме сътворени по образ Божи, Който, пребивавайки *на небето*, привлича и нас *към Себе Си* (вж.: Кол. 1:15; Иоан. 3:13; 12:32)?

Кой е мъдър, за да разбере това? (Ос. 14:10). Кой ще се реши да избяга от изплъзващите се неща? Кой ще се привърже към вечно пребиваващото? Кой ще се научи да мисли за сегашното като за преходно, а за онова, на което се надяваме, като за постоянно присъстващо? Кой иска да разграничава истински съществуващото от привидното и да се стреми към първото, а второто да презира? Кой желае да различи преписа от истината, отдалечената *хижа* (2 Петр. 1:13) от горния *град* (Евр. 13:14), мястото за нощуване от постоянното жилище, тъмнината от светлината, *дълбокото блато* (Пс. 68:3) от светлата земя, плътта от духа, Бога от светоуправника, смъртната сянка от вечния живот? Кой желае да купи бъдещото за сегашното, нетленно богатство - за тленно, невидимото - за видимо? Наистина, блажен е онзи, който, различавайки това и различайки го с меча на словото, отделящ по-доброто от по-лошото, поставя, както е казал на едно място божественият Давид, *възхождения в сърцето си* (Пс. 83:6 - според превода на седемдесетте), и бягайки с всички сили от тази долина на плача, търси горното (срв.: Кол. 3:1) и разпвайки се за света заедно с Христа, заедно с Христа и възкръсва (Гал. 6:14; Кол. 3:1), заедно с Христа и се възнася да наследи неизменящия се и неизмамен живот, където вече я няма *змията*, хапеща на пътя, уязвяваща *летата* и поразявана в *главата* (вж.: Бит. 49:17; 3:15). А нас същият Давид, като някакъв гръмогласен проповедник, прекрасно ни поучава с висока и всенародна проповед, в която ни нарича тежкосърдечни и обичайчи лъжата и ни учи да не се привързваме прекалено към видимото и да не поставяме цялото земно благополучие единствено в изобилието на пшеница и *вино* (вж.: Пс. 4:3, 8 - според превода на седемдесетте) - тези бързо изгниващи притежания. И блаженият Амос⁴ може би е имал същото в мислите си и също се е опълчил против земните и мними блага, когато казва: *Приближете се към вечните планини. Стани и върви, защото този покой не е за тебе* (Мих. 2:10 - според превода на седемдесетте). И това, даже в самите думи, е почти напълно сходно с повелението на нашия Господ и Спасител. С кое именно? - *Станете, да си идем оттук* (Иоан. 14:31) - казал Той, не само подтиквайки тогавашните ученици да преминат от определено място на друго, както някой може да помисли, но и привличайки с този призив всички Свои ученици през всички времена от земята към небесата и от земните блага към небесните.

И така, да последваме Словото, да потърсим небесния покой, да отхвърлим земното изобилие, да се възползваме само от доброто в него, да изкупим душите си с милостини (вж.: Дан. 4:24), да дадем от имуществата си на бедните, за да придобием небесно богатство. Дай дял и на душата, не давай всичко само на плътта; дай дял и на Бога, не давай всичко само на света. Отнеми поне нещо от стомаха и го посвети на плътта. Измъкни нещо от огъня и го постави далеч от поглъщащия пламък. Изтръгни нещо от жестокия мъчител и го повери на Господа. *Давай дял на седем души*, тоест на този живот, *и дори на осем* (Екл. 11:2), тоест на живота, в който ще преминем от тукашния. Дай малко на Този, от Когото си получил несравнимо

⁴В някои ръкописи вместо думата Амос е написано Михай.

повече. Отдай всичко на Дарилия ти всичко. Никога не ще бъдеш по-щедър от Бога, дори да пожертваш всичко, което имаш, дори да отдадеш заедно с имуществото си и самия себе си; защото човек получава пак от Бога и самото това - да отдаде себе си на Бога. Колкото и да Му заплатиш, все още у теб ще остава повече от онова, което си Му платил, и не ще дадеш нищо свое, тъй като всичко е от Бога. И както е невъзможно да изпреварим сянката си, която се придвижва напред толкова, колкото и ние, като винаги се движи на еднакво разстояние пред нас, както тялото не може да израсне над главата, която винаги се извисява над него, така и за нас е невъзможно да надминем с даровете си Бога. Защото не даваме нищо такова, което да не Му принадлежи или което да бъде извън кръга на Неговата щедрост. Помисли си, откъде са у теб битието, дишането и самата способност за разбиране? Откъде е това велико преимущество, че познаваш Бога и се надяваш на небесното царство, на равноангелно достойнство, на съзерцание на славата, което сега е само *смътно като през огледало* (1 Кор. 13:12), а тогава ще бъде по-съвършено и по-чисто, надяваш се да станеш син Божи (вж.: Мат. 5:9), сънаследник на *Христа* (вж.: Рим. 8:17), и ще кажа смели думи, даже бог (вж.: Иоан. 10:34, 35)? Откъде и от кого имаш всичко това? Или, ако се обърнем към по-маловажните и видими дарове - кой ти е дал да виждаш красотата на небето, движението на слънцето, кръга на луната, множеството звезди, и във всичко това, като в звуци от лира, винаги еднаквата стройност и ред; приемствеността на частите на годината, изменението на времената, кръговрата на годините, съразмерността на деня и нощта, произведенията на земята, разливането на въздуха, широтата на вълнуващото се и след това спокойно море, дълбочината на реките, устрема на ветровете? Кой ти е дарил дъждовете, земеделието, храната, занаятите, жилищата, законите, гражданското устройство, безметежния живот и тесните роднински връзки? Откъде е това, че някои животни са станали домашни и са ти покорни, а други са ти дадени за храна? Кой те е поставил за господар и цар на всички твари на земята? Кой - ще се изразя кратко, без да изброявам всичко подробно - ти е дарил всичко това, с което човекът ги превъзхожда? Не е ли Този, Който най-много от всичко и вместо всичко друго сега изисква от теб човеколюбие? Няма ли да ни е срам, ако след като сме получили от Бога толкова много блага и се надяваме да получим толкова много, не Му поднесем дори само този единствен дар - човеколюбие? Той ни отличи от зверовете и почете само нас на земята с дара на разума; а нима ние сами ще се превръщаме в зверове? Нима разкошът ни е развратил до такава степен, до такава степен ни е лишил от ум или... (но вече не зная как да изразя това), че ние, имайки излишно парче хляб или нещо друго, също толкова дребно, което може би и да сме придобили чрез неправда, поради това ще си мислим, че и по природа сме по-добри от тези нещастни хора? Нима ще започнем да си въобразяваме, че сме много по-високи от тях, че се извисяваме над хората като древните гиганти, които според баснословията, представлявали някакъв отделен вид, различен от другите, смъртни, или като Нимрод и *Енаковите синове* (Числ. 13:34), които притеснявали едно време Израиля, или като исполините, заради чиито злодеяния бил пратен потоп за очистване на земята? Щом като Бог и Владика не се срамува да се нарича наш Отец, ние ли да се откажем от родство със себеподобните си?

Не, приятели и братя! Нека не бъдем неправедни разпоредници с повереното ни, за да не чуем страшните думи на Петър: "Засрамете се вие, които задържате в себе си чуждото, подражавайте на еднаквата за всички Божия благодат и тогава не ще има нито един беден"⁵. Да не се измъчваме, трупайки и охранявайки съкровища, докато други се измъчват от бедност, за да не ни поразят жестоки упреци и закани божественият Амос, който вика: *Изслушайте това сега вие, които казвате: кога ще премине новолунието, за да продаваме жито, и събота - да отворим житниците?* (Ам. 8:5), и по-надолу, в следващите по-нататък думи, заплашва с Божия гняв хората, имащи мярка малка и мярка голяма⁶. Да не ни изобличи и блаженият Михей, който, упреквайки иудеите за това, че се излежават на ложета от слонова кост, мажат се със скъпи аромати, угояват телата си, хранейки се с крехко месо на телета и козлета от стадата, под звуци от гусли с ръкопляскания, и после още по-силно порицавайки това, че те считат тези удоволствия за постоянни и трайни, осъжда разкоша (тъй като от преяждането се ражда вреда) и добавя към това осъждане на неумерените удоволствия ново, вмениявайки може би за още по-голяма вина това, че сластолюбците, отдавайки се на удоволствия, изобщо *не ги боли сърце за злополуката на Иосифа* (Ам. 6:4-6). Да не ни постигне и нас това осъждане! Да не си позволяваме да се забравяме в насладите до такава степен, че да пренебрегваме човеколюбието на Бога, Който се раздразва от това, макар да не изпраща гнева Си върху грешниците веднага след престъплението.

⁵Тези думи са взети от Апостолските правила.

⁶Тоест мамят с неточни везни.

Да последваме най-високия и пръв закон на Самия Бог, Който праща дъжд на праведни и грешни и заповядва на *слънцето* да изгрява еднакво над всички (Мат. 5:45), Който без никакво ограничение е предоставил на всички обитатели на сушата земя, извори, реки, и гори, на птиците - въздух, на живеещите във водата - вода, Който е дарил в изобилие на всички човеци, първото потребно за живота, което не зависи от властите, не се ограничава от закони, нито се прегражда от държавни граници, а е предложено на всеки и на всички в богата мяра и същевременно ни най-малко не намалява. Бог е надарил толкова щедро всички хора, разбира се, за да покаже, с равното раздаване на даровете Си и еднаквото достойнство на нашата природа, и богатството на благостта Си. А хората, като заравят в земята злато, сребро, скъпи и излишни дрехи, скъпоценни камъни и други подобни скъпоценности - тези свидетелства за борби, междуособици и някогашното насилие на разграбилите върховната власт - след това, безумните, даже повдигат вежди и отказват милосърдие на бедстващите си сродници по естество, не желаейки да им помогнат в нуждите им дори с излишъците си. Какво невежество! Каква глупост! Да не говоря вече за друго; най-накрая, те биха заявили, че бедността и богатството, свободното, разбирано в обикновения смисъл на думата, състояние и робството и други подобни понятия са се появили в човешкия род едва впоследствие, с течение на времето, и са навлезли като някакви недъзи заедно с неправдата, която ги е изобретила. *Но отначало*, както е казано в Писанието, *не беше тъй* (Мат. 19:8). Сътворилият човека в началото, след като го направи свободен и го ограничи само с единия закон на заповедта, го направи и богат сред сладостите на рая, а заедно с това благоволи да дари тези преимущества и на целия човешки род в лицето на първоначалното семе. Тогава свободата и богатството се заключаваха единствено в спазване на заповедта; а истинската бедност и робство - в престъпването ѝ. Но от времето, когато се появиха завистта и раздорите, когато започна коварното владичество на змията, непрестанно и незабележимо привличаща ни към злото чрез изкусителната примамка на удоволствието и въоръжаваща дръзките хора срещу слабите, оттогава родството между хората се разкъса, отчуждението им един от друг се изрази в различни наименования на обществени положения и користолюбие, като призова и закона на помощ на своята власт, накара хората да забравят за благородството на човешката природа. А ти гледай първоначалното равенство на правата, а не последвалото разделение, не закона на властника, а закона на Създателя. Помогни, колкото можеш, на природата, почети първоначалната свобода, уважи самия себе си, покрий безчестието, нанесено на рода ти; окажи помощ в болестта, подкрепи в нуждата. Ти си здрав и богат? Тогава утеши болния и бедния. Не си преживял падение? Тогава вдигни падналия и разбития. Весел си? Тогава ободри унилия. Щастлив си? Тогава облекчи участта на измъчения от нещастие.

Въздай нещо на Бога в знак на благодарност за това, че принадлежиш не към нуждаещите се от благодеяния, а към онези, които имат възможност да правят такива, че не ти гледаш в чуждите ръце, а другите гледат в твоите. Обогати се не само с имущество, но и с благочестие, не само със злато, но и с добродетел, или по-точно, само с нея. заслужи да бъдеш предпочитан пред ближния си с това, че си по-благотворителен от него. Бъди за нещастника бог, подражайки на Божието милосърдие. Защото нищо не уподобява човека на Бога така, както благотворителността, макар Бог да благодотвори несравнимо повече, а човек - по-малко - според силите си. Бог сътвори човека и отново го възкресява от тлението, а ти поне не презирай падналия. Бог прояви към човека огромно милосърдие, когато наред с всичко останало му даде закона, пророците и още преди това - естествения неписан закон - този изпитател на делата ни; когато изобличаваше, вразумяваше, ръководеше хората и накрая предаде Самия Себе Си в изкупителна жертва *за живота на света* (Мат. 20:28; Иоан. 6:51); Когато ни дари апостоли, евангелисти, учители, пастири; изцеления, чудеса, завръщане към живота, разрушаване на смъртта, знак на победа над победилния ни, завет на сянката и завет на истината, различни дарби на Светия Дух и тайнството на новото спасение. А ти, ако можеш да правиш по-високи благодеяния, принасящи полза на душата (тъй като Бог ще те надари и с това богатство, стига само да го пожелаеш), не отказвай да послужиш и с това на нуждаещия се, или по-точно, прави на молещия те преди всичко и най-много от всичко именно такива благодеяния, без дори да чакаш да те помоли, като *всеки ден се смиляваш и на заем* даваш (срв.: Пс. 36:26) слово и постоянно изисквай дълга с лихва, тоест с увеличаване на назиданието в ползвалия го - с лихва, която този, който малко по малко увеличава в себе си семената на благочестието, винаги прибавя към полученото слово. А ако не можеш да служиш с това на ближния, прави му поне по-малки благодеяния, заемащи второ място и непревишаващи силата ти. Помогни му, достави му храна, дай му някоя вехта дреха, донеси му лекарство, превържи му раните, поразпитай го за бедственото му положение, поговори за търпението; осмели се, приближи се. Не ще се унизиш с това. Болестта не ще те зарази, макар прекалено изнежените хора, измамани от празни предразсъдъци, да не мислят така, или по-

добре да кажа макар да се опитват под този предлог да оправдаят или страха си, или отвращението си от благочестието, прибягвайки към боязливостта като към нещо важно и мъдро. В това отношение могат да те успокоят и здравите разсъждения, и лекарите, и прислужниците, живеещи в едно жилище с болните, от които все още нито един, общувайки с тях, не се е изложил на опасност. Но дори подобни общувания да будят страх и съмнение, ти, боголюбиви и човеколюбиви рабе Христов, не бъди победен от долно малодушие! Дерзай с вяра, победи плахостта със състрадание, изнежеността - със страх Божи, плътските сметки - с благочестие. Не презирай брат си, не го отминавай тичешком, не се гнуси от него като от нещо нечисто, като от зараза, като от нещо отвратително и отхвърлено. Това е твой член, макар нещастieto да го е изкривило. *Тебе се беден предава* (Пс. 9:35), като на Самия Бог, макар (може би с тези думи ще те накарам да се засрамиш) да го отминаваш твърде надменно. Предоставя ти се случай да докажеш човеколюбието си, макар врагът да те отблъсква от собственото ти щастие.

Всеки мореплавател е близо до корабкрушение; и е толкова по-близо, колкото по-смело плава. Така и всеки облечен с тяло е близо до телесни беда и е толкова по-близо, колкото по-безстрашно ходи с вдигната глава, без да гледа страдащите около него. Докато плаваш при попътен вятър, подавай ръка на претърпелия корабкрушение; докато се наслаждаваш на здраве и богатство, помогни на страдащия. Не изчаквай да научиш от собствен опит какво голямо зло е безчовечността и какво голямо благо е сърце, отворено за изпаднали в нужда. Не желай да доживееш до това, Бог да вдигне ръката Си (ср.: Пс. 73:3) срещу вдигналите шиите си и пренебрегващите сиромасите. Вразуми се от чуждите беда. Дай нещо малко на бедния; и то не ще бъде малко за онзи, който се нуждае от всичко, и за Самия Бог, ако подаянието бъде според възможностите ти. Вместо голям дар поднеси усърдие. Нямаш нищо? Утеши със сълза. Велико лекарство за нещастника е, когато някой го жали от душа; нещастieto се облекчава много от искрено състрадание. Ти, човече, не бива да считаш човека за по-лош от животно, което законът ти заповядва да вдигнеш, когато падне в яма, или да го заведеш при стопанина му, когато се изгуби (вж.: Изх. 23:4, 5; Втор. 22:4). Дали в тези заповеди не се крие и друг, тайнствен и по-дълбок смисъл, както и в много други изречения от закона, отличаващи се с дълбочина и двусмисленост - не е за мен да прониквам в това; в него може да проникне само изследващият всичко и знаещият всичко Дух. А аз - доколкото разбирам това и доколкото то се отнася към моето слово - ще кажа, че тук законът има за цел да ни издигне от милосърдие към създанията с малко значение към най-съвършеното и най-важно милосърдие. И наистина, щом сме длъжни да бъдем милостиви и към безсловесните, то колко ли голяма трябва да бъде любовта ни към тези, които са от един род с нас и имат еднакво достойнство с нас? Така ни учат и разумът, и законът, и най-справедливите сред хората, които считат, че е по-добре човек да благодворит, отколкото да получава благоденяния, и че милостта е по-ценна от печалбата.

А какво да кажа за нашите мъдреци? Не говоря за езичниците, които, измисляйки си богове - защитници на страсти, и отдават най-големи почести на Кердой⁷ и което е още по-лошо, поставят за закон (както виждаме при някои народи) да се заколват хора в чест на някои демони, така че при тях безчовечността влиза в състава на богопочитанието, и както сами изпитват наслада от тези жертви, така мислят да доставят и на боговете си удоволствие с тях - зли жреци на зли тайнослужители! Но ето кое е особено достойно за оплакване. И сред нашите събратья има хора, които са толкова далеч от състраданието и помощта към страдащите, че дори не се срамуват да ги упрекват жестоко, нападат ги, измислят празни и нищожни умувания *като говорещи изпод земята* (Ис. 29:4 - според превода на седемдесетте), говорят на вятъра, а не за слух, воден от благ разум и привикнал към божествени истини. Осмеляват се да разсъждават така: "Бог е изпратил на тях нещастие, а на нас - щастие. И кой съм аз, че да смея да нарушавам Божието решение и да се показвам като по-милостив от Бога? Нека се мъчат, да бедстват, да страдат! На Бога така Му е угодно". Проявяват се като богопочитатели само в случаите, когато трябва да опазят парите си и да се превъзнасят пред нещастните! Но в действителност те и не мислят, че благополучието им произлиза от Бога, както ясно се вижда от думите им. Защото ще започне ли да разсъждава подобно на тях за бедните този, който счита Бога за подател на всичко, което той има? Който действително има нещо от Бога, той употребява това, което има, в съответствие с Божията воля. От друга страна, още не е установено, че страданията на бедните винаги са им пратени от Самия Бог; защото и телесната материя, намираща се непрестанно в някакво движение, може сама по себе си да бъде причина за разстройство. Така че, кой би могъл да знае със сигурност, че еди-кой си бива наказван за порочен живот, а пък друг бива издиган като достоен за похвала? А

⁷ Меркурий, покровител на користолюбието.

може да бъде и обратното - единият бива издиган именно поради това, че е лош, а другият бива подлаган на изкушение заради добродетелта си. Единият бива издиган по-нависоко, та да падне по-силно. Позволява му се предварително да извади на показ, като някаква болест, цялата си порочност, та наказанието, което ще го постигне, да е по-справедливо. А другият, противно на очакванията, бива потискан, та като бъде изпитан *като злато в горнило* (Прем. 3:6), да се очисти и от най-малкия примес на зло, който е останал в него (защото поради естественото раждане никой не е напълно *чист от скверноста*, както чуваме от Писанието - (вж.: Иов. 14:4 - според превода на седемдесетте) и да стане още по-достоеен, тъй като намирам и тази тайна в Божественото Писание (вж.: Прем. 3:5). Би било продължително да изброявам всички слова на Духа, отнасящи се до това. *И кой ще изброи морския пясък, дъждовните капки и ще измери дълбочината на бездната* (Сир. 1:2, 3)? По същия начин, кой може във всичко да изследва дълбините на премъдростта на Бога, с която Той и е сътворил всичко, и управлява всичко така, както иска и както знае? За нас е достатъчно, по примера на божествения апостол, само да ѝ се удивляваме и да почетом с мълчание непостижимата ѝ и необозрима дълбочина. *О, каква бездна богатство, премъдрост и знание у Бога! Колко са непостижими Неговите съдби и неизследими Неговите пътища!* (Рим. 11:33). *Кой е разумял Духа на Господа?* (Ис. 40:13). *Или кой е постигнал свършено премъдростта Му* - както казва праведният Иов (вж.: Иов. 11:7 - според превода на седемдесетте). *Кой е мъдър, за да разбере това* (Ос. 14:10) и кой ще се осмели да измерва с леснопостижими съображения онова, което превъзхожда всяка мярка? И така, нека, който иска да бъде смел и дързък да прави това, а по-добре е, ако никой не го прави. Аз пък не ще се осмеля да отнеса нито всички случаи на наказание в тукашния живот към порока, нито всички случаи на спокойно състояние към добродетелта. Наистина, и тук има такава отплата, и разбира се, с някакви полезни цели, та, от една страна, бедствията на злите хора да спират устрема на порока, а от друга, благоденствието на добрите да облекчава пътя на добродетелта; но това се случва невинаги и ненапълно. Пълното възмездие принадлежи единствено на бъдещия живот, където едни ще получат награди за добродетелта, а други - наказания за порока. Защото едните - е казано - *ще възкръснат за живот*, а другите - *ще възкръснат за осъждане* (Иоан. 5:29). А за сегашния живот има друг закон, друго знание.

Впрочем и в сегашния живот всичко е насочено към бъдещия. И онова, което ни изглежда неравно, без съмнение, се изравнява при Бога. По подобен начин по тялото има изпъкнали и вдлъбнати части, големи и малки, както и по земята има издигнати с ниски места; но всичко това, във взаимни съотношения, образува и представя пред погледите ни едно прекрасно цяло. По същия начин и при художника неравното и нестройно в началото вещество, впоследствие става доста изкусно обработено, когато от него бъде изработено някакво произведение; след което и ние, като видим това произведение в пълната му красота, разбираме и признаваме изкуството на художника. Така че, нека не считаме Бога за такъв несвършен художник, каквито сме ние; да не намираме неуредици в управлението на света единствено поради това, че ни е известен начинът на управление. Но ние - ако е нужно да представим в подобия състоянието на нашия дух - не се различаваме много от хора, страдащи на кораб от гадене и световъртеж, които, въртейки се сами, мислят, че всичко се върти. Точно такива са тези, за които говорим. Те не искат Бог да бъде по-мъдър от тях, когато имат световъртеж от недоумение за обяснението на някое събитие. Вместо или сами да се потрудат в търсене на причините за него, с надеждата, че може би на трудолюбивото търсене ще му се даде истината, или да се посъветват по този въпрос с хора, които са по-мъдри и по-духовни от тях (тъй като и мъдростта е една от дарбите и *не у всички има това знание* (слав.: *разум, разбиране*) (1 Кор. 8:7), или с чистота на живота да уловят знанието и да потърсят премъдрост при истинската Премъдрост, те - какво невежество! - се хващат за онова, което им е най-близо до ръцете, клеветят, че уж всичко в света става без причина, единствено поради това, че сами не я виждат, и по този начин от своето невежество се правят на мъдреци, или от излишна, така да се каже, мъдрост, стават лишени от мъдрост и неразумни. Затова някои⁸ са въвели думите щастие и самослучайност - измислица, която е скалъпена наистина случайно и както им е дошло. Други⁹ са измислили някакво неразумно и непредотвратимо господство на звездите, които по своя воля, или по-добре да кажем неволно, са принудени да плетат съдбата ни; измислили са съединения и противостояния на някакви си блуждаещи и неблуждаещи небесни тела и властващо над целия свят движение. Други¹⁰, тъй като не са могли да постигнат и да разберат самия Промисъл, са внесли в клетия човешки род своите

⁸Емпедокъл, Епикур.

⁹Халдеите.

¹⁰Създателите на митовете.

мечтания, каквито всеки си е въобразил и са раздробили това на различни мнения и наименования. Имало е и такива¹¹, които са си представяли Промисъла като твърде беден и като разпрострели управлението Му само върху онова, което е по-високо от нас, не се осмелили да Го спуснат до вас, най-много нуждаещите се от Него, сякаш боейки се да не би да покажат Благодетеля прекалено благ, когато има изключително много същества, ползващи се от Неговите благодеяния, или за да не уморят Бога с множество добротворства. Но нека оставим тези безумци - както вече и казах - на самите себе си; защото още преди нас Божието слово добре ги е изобразило със следната присъда: *неразумното им сърце се осуети; наричайки себе си мъдри, те обезумяха и измениха славата на нетленния Бог* (Рим. 1:21-23), като извратиха с някакви измислици и сенки всеобхватния Промисъл. А ние, стига, като разумни същества и служители на Словото, да слушаме внимателно разума, не бива нито сами да измисляме подобни чудовищни мнения, нито да приемаме хора, които мислят така, колкото и да е извъртлив езикът им в съчиняването на нелепи умувания и учения и колкото и да е съблазнителна новостта на измислиците им. Напротив, трябва да вярваме, че има Бог Творец и Създател на всички същества, защото как ли би могла и да съществува вселената, ако някой не би я направил да съществува и не би въвел в нея строен ред? Трябва да вярваме, че има Промисъл, който поддържа и свързва всичко в света, защото за съществата, за които е необходим Творец, е необходим същевременно и Промислител; в противен случай светът, носен от случайността като кораб от вихър би трябвало поради хаотичните движения на материята мигновено да се разруши, да се разпадне и да се върне в първоначалния хаос и безредие. Трябва да вярваме също, че нашият Творец или Създател (все едно е, дали ще Го наречеш с едното или с другото име) се грижи по особен начин за нашата участ, макар животът ни да протича сред различни превратности, причините, за които остават неизвестни може би с цел, като не ги разбираме, още повече да се удивляваме на извисения над всичко Ум. Защото всичко, което лесно разбираме, лесно и пренебрегваме; и обратно, онова, което е по-висше от нас, колкото е по-трудно постижимо, толкова по-голямо удивление предизвиква у нас; и всичко, което се изплъзва от желанието ни, със самото това разпалва по-силна любов към себе си.

Затова нека да не ценим твърде високо във всички случаи здравето, нито да мислим лошо за болестта, да не се прилепваме към бързоизтичащото *богатство* (срв.: Пс. 61:11) и да не превързваме повече от необходимото сърцето си към този поток, изразходвайки за това, така да се каже, нещо от същността на душата си. Да не се опълчваме и против бедността като против съдба, заслужаваща презрение, проклятие и ненавист. По-добре нека се научим и да презираме безумно употребяваното здраве, чийто плод е грехът, и да уважаваме благочестиво търпяната болест, като почитаме тези, които чрез страдание са спечелили победа; защото знаем ли, възможно е сред болните да се крие някой Иов, който да е достоен за чест несравнено повече от здравите, макар да остъргва от себе си гноята и да се мъчи ден и нощ под открито небе, страдайки и от раните си, и от жена си, и от приятелите си. Да се научим да отхвърляме и неправедното богатство, заради което богаташът справедливо се мъчи в *пламъка* (вж.: Лук. 16:24), молейки се за капчица вода, за да се разхлади, и същевременно да облажаваме благодарната и любомъдра бедност, с която Лазар се спасява и бива богато награден с упокоение в лоното на Авраам.

Така че, човеколюбието и добросърдечията към бедните изглежда са ни нужни и за да затворим устата на неправилно мислещите за тях и да не отстъпваме пред суетните им мъдрувания, които разгледахме сега, тоест да не превръщаме жестокостта в закон във вреда на самите себе си. Но най-вече да почетем тук заповедта и увещанието на Божието слово. Коя е тази заповед? Вижте как боговдъхновените мъже ни я внушават постоянно и колко близка е тя на сърцето им. Те не я възвестяват така, че да поговорят веднъж или два пъти нещо за бедните и после да отстъпят, не така - че едни да споменават за милосърдието, а други - не, или пък някои да говорят за него повече, а други по-малко, сякаш то не е нещо важно и крайно необходимо. Не, всички те и всеки поотделно, считайки тази заповед за главна или за една от главните, с ревност ни подтикват към изпълнението ѝ, ту с увещания, ту със заплахи, понякога с упреци, а понякога и с похвали към милосърдните, и всичко това - с цел - чрез непрестанните припомняния за тази заповед, да усилят действието ѝ в сърцата ни. Казано е: *Заради страданията на сиромасите и охканията на бедните ще се дигна сега, казва Господ* (Пс. 11:6). Кой не ще се уплаши от надигащия се Господ? И на друго място: *Стани, Господи Боже (мой), дигни ръката Си, не забравяй (Твоите до край) потиснати* (Пс. 9:33). Нека отклоним с молитва това вдигане на Божията ръка и да не пожелаваме да я видим вдигната срещу непокорните, или

¹¹Аристотел.

което е още по-тягостно, насочвана срещу жестокосърдечните. И още: *не забравя писъка на потиснатите; не завинаги ще бъде забравен сиромашът* (Пс. 9:13, 19); *очите Му гледат (към бедния)* (Пс. 10:4); а този вид гледане е по-добър и е за предпочитане пред намръщените вежди. *Веждите Му изпитват човешките синове*, което вече е един вид по-нисше и второстепенно наглеждане. Но може би някой ще каже, че тук се говори за бедни и сиромаси, които са несправедливо притеснявани. Не споря; но и самото това трябва да те подтикне към човеколюбие. Щом Господ се грижи толкова много за бедните, когато ги оскърбяват, Той, разбира се, ще те възнагради още повече, когато те получават благодеяния от теб. Щом, *който се гаври със сиромаша, Твореца му хули* (Притч. 17:5), то грижещият се за творението почита Твореца. Също така, щом чуеш думите: *Богат и сиромаш се срещат един с други; единия и другия Господ е създал* (Притч. 22:2), не мисли, че Господ уж е създал единия сиромаш, а другия - богат; защото не е известно дали това разделение е произлязло от Бога. В тези думи от Писанието се посочва само, че и сиромашът, и богатият еднакво са създадени от Бога, макар външната им участ да не е еднаква. Нека това те подтикне към състрадание и братолюбие и ако някога при поглед към богатството си си се възгордявал, нека мисълта за общия Създател те смири и те въведе в пределите на скромността. Какво още? *Който прави добро на сиромаш, дава назаем Господу* (Притч. 19:17). Кой не ще пожелае да има такъв длъжник, който след време ще върне дълга с лихва? Освен това *с милосърдие и правда се грях очиства* (Притч. 16:6). И тъй, да се очистим с милосърдие, да изтрием с този прекрасен знак душевните нечистоти и скверноти и да се избелим, едни - *като вълна*, други - *като сняг* (Ис. 1:18), според мярата на добросърдечието ни!

Ще кажа нещо още по-поразително. Дори да нямаш строшени членове, *струпи*, язви, *гнойни рани* (срв.: Ис. 1:6), нито някаква душевна проказа или видим белег, *или петно* (вж.: Лев. 13:2), които законът очиства само частично и които единствено Христос може да изцели, при все това почети Този, Който претърпя заради нас рани и болести. А ще Го почетеш тогава, когато се проявиш като милостив и човеколюбив към Христовия член. А ако разбойникът и мъчителят на душите ни те е нападнал или по пътя ти от Иерусалим към Иерихон, или на някое друго място, докато си бил невъоръжен и неподготвен за отбрана, и може би те е изпонаранил до такава степен, че да кажеш: *Смърдят и гноясват моите рани поради безумието ми* (Пс. 37:6); ако се намиращ в такава състояние, че нито търсиш излекуване, нито знаеш средства за изцелението си, това вече наистина е голяма рана и крайно бедствие. Но докато още не си се предал напълно на отчаянието и не си станал съвсем неизцелим, прибегни към Лекаря, умолявай Го, лекувай раните с рани, привлечи подобното с подобно, или по-точно, с по-малки средства излекувай по-големи болести. И Той ще рече на душата ти: *Аз съм твое спасение* (Пс. 34:3), ще каже: *Твоята вяра те спаси* (Лук. 7:50), *ето, ти оздравя* (Иоан. 5:14), и ще те утеши с цялата сладост на думи на човеколюбие, стига да види, че и ти си човеколюбив към страдащите.

Блажени - казва Той - *милостивите, защото те ще бъдат помилувани* (Мат. 5:7). Виждаш, че милостта не заема последно място сред блаженствата. Също: *Блажен оня, който пригледва бедни (и сиромаси)* (Пс. 40:1); *Добрният човек се смилява и на заем дава* (Пс. 111:5); *праведникът всеки ден се смилява и на заем дава* (Пс. 36:26). Нека да грабнем *блаженството*, да заслужим наименованието *разбиращи*, да станем *благии*; дори нощта да не прекъсва делата ни на милосърдие. *Не казвай: "иди си и дойди пак, и утре ще ти дам"* (Притч. 3:28). Не допускай дори и най-малък промеждутък между добро намерение и добротворството. Ето едно нещо, което не търпи отлагане - човеколюбието. *Раздели хляба си с гладните, и скитниците сиромаси заведи у дома си* (Ис. 58:7); и върши всичко това радушно. *Благотворител ли си* - е казано, - *благотвори на радо сърце* (Рим. 12:8); по този начин готовността ти ще удвои стойността на доброто ти дело. Защото онова, което се прави с печал или поради нужда, не може да бъде приятно и изящно. Когато правим благодеяние, трябва да се радваме, а не да тъгуваме. *Когато отстраниш от себе си разприте и биенето с дръзка ръка*, тоест дребната пресметливост, разпитването и съмнението, *и ропотните думи*, какво ще стане тогава? Какво чудно и велико въздаяние! Каква и колко богата награда! *Тогава твоята светлина ще се яви като зора, и твоего изцеление скоро ще процъфти* (Ис. 58:9, 8 - според превода на седемдесетте). Кой не ще си пожелае светлина и изцеление?

Но и аз гледам със същото благоговение към Христовото *ковчеже* (Иоан. 12:6), подтикващо ни да храним бедните; и към съгласието между Павел и Петър в това, че, като разделили помежду си проповядването на Евангелието, се грижели с общи сили за бедните; и към посочения на момъка предел и закон на съвършенството: *иди, продай имота си, и раздай на сиромаси* (Мат. 19:21). Да не би да мислиш, че човеколюбието за теб не е необходимост, а дело на свободна воля, не закон, а съвет? И аз самият бих желал

да мисля така, но ме плашат лявата страна и козите, и упреците, които ще чуят те от Поставилия ги отляво. Те ще бъдат осъдени не за грабеж, не за светотатство, не за прелюбодейство или за други, забранени от закона грехове, а за това, че не са послужили на Христа в лицето на бедните.

И тъй, ако вие, раби и братя, и сънаследници на Христа, имате някакво послушание към мен, то нека, докато все още има време, да посетим Христа, да послужим на Христа, да нахраним Христа, да облечем Христа, да приемем Христа, да уважим Христа - не само с трапеза, както правят някои; не с благовонни мазила като Мария; не само с гроб като Иосиф Ариматейски; не с вещи, нужни при погребение, като Никодим, който проявил само наполовина любовта си към Христа; не със злато, ливан и смирна, както още преди това направили влъхвите; но тъй като Владетелят на всичко *иска милост, а не жертва* (срв. Мат. 9:13), и милосърдието е по-ценно от *хиляди тлъсти агнета* (Дан. 3:40), то нека Му поднесем именно това милосърдие в лицето на бедните сега, та като си тръгнем оттук, **те** да ни *приемат във вечните живелища* (Лук. 16:9), и в Самия Христос, нашия Господ, на Когото слава во веки, амин.

СЛОВО 15, произнесено в присъствието на баща му, който се отдал на мълчание поради скръб, след като градушка опустошила нивите

Защо разстройвате достойния за похвала ред¹. Защо принуждавате език, покорен на закона, да говори? Защо предизвиквате слово, непротивопоставящо се на духа? Защо, като оставихте главата, се обръщате към краката? Защо, като отминахте Аарон, отивате при Елеазар? Не съм съгласен изворът да бъде възпрян, а ручейт да тече, слънцето да се скрие, а звездата да свети, побелелите коси да отстъпят, а младостта да дава закони, мъдростта да замлъкне, а неопитността да се големее. Без съмнение силният дъжд не е по-полезен от слабия; единият е силен, отмива почвата и във всичко вреди на земеделеца; а другият вали тихо, прониква в дълбочина, напоява нивата, от полза е за орача, храни класа по време на узряването на зърното. Така и обилното слово не е по-полезно от мъдрото. След като достави може би известно удоволствие, то отлита и изчезва заедно с трептенето на въздуха, без да предизвика нищо повече, и само омайва с красноречие пленяващия се от него слух. А мъдрото слово прониква в ума, като разшири устата, ги изпълва с дух, надживява раждането си и с малко думи извършва много. Не говоря още за истинската и първа мъдрост, в която този дивен деятел и пастир² има предимство.

Първата мъдрост е живот похвален, очистен или очистван, за пречистия и пресветъл Бог, Който иска от нас една жертва - очистване, - жертва, обикновено наричана в Писанието *сърце съкрушено* (Пс. 50:19), *жертва хвала* (Пс. 49:14, 23), *нова твар в Христа* (Гал. 6:15), *нов човек* (Еф. 4:24) и по други подобни начини. Първата мъдрост се състои в това - да презираме онази мъдрост, която се състои само в думи и в обрати на речта, в измамни и излишни противоположности. По-добре *да кажа в църква пет думи с разум, отколкото хиляди само с език* (срв. 1 Кор. 14:19) и с невразумителен звук на тръба, който не възбужда моя воин за духовна бран. Хваля и целувам онази мъдрост, с която се прославиха незнатни, за която са предпочетени унизени, с която рибари уловиха в мрежата на Евангелието цялата вселена, като победиха повяхващата мъдрост със съвършено и съкратено слово. (Рим. 9:28). За мен мъдрец е не този, който е мъдър на думи, чийто език е ловък, а душата му не е обучена, който е подобен на гробове, които отвън са благообразни и красиви, а отвътре са пълни с мъртвешки кости и крият в себе си голямо зловоние, а този, който, макар да говори малко за добродетелта, при все това показва много на дело и с живота си уверява в словото си. За мен е по-добра видимата красота, отколкото описваната с думи, по-добро е богатството, което вече е в ръцете, отколкото сънуваното, по-добра е не мъдростта, която блести с думи, а тази, която е засвидетелствана с дела. Защото е казано: *Здрав разум имат всички, които изпълняват Неговите заповеди* (Пс. 110:10), а не: "които проповядват". Най-сигурната проверка за тази мъдрост е времето, а истинският *венец на хвала е седината* (срв. Притч. 16:31 - според превода на седемдесетте). Защото, макар да не бива да облажаваме никого *преди смъртта* (Сир. 11:28), както мисля и аз заедно със Соломон, не е известно *какво ще роди тоя ден* (Притч. 27:1), защото земният ни живот е изложен на много превратности и унизеното ни тяло се мята насам-натам и се изменя, впрочем, който е прекарал по-голямата част от живота си безукорно и вече е близо

¹Тоест децата да не поучават в присъствието на родителите си.

²Тоест бащата на свети Григорий, който бил Назиански епископ. Свети Григорий и по-нататък се обръща към него няколко пъти в словото си.

до пристанището на общото море на живота, той не е ли в по-голяма безопасност и не е ли по-щастлив от другите, на които им предстои далечно плаване?

И така, не затваряй уста, които са изrekli толкова много добри неща, от които са се родили толкова много плодове и рожби на правдата. Колко чеда от тях, какви съкровища - вдигни очите си, огледай се наоколо и виж! Ти роди целия този народ с благовестието в Христа! Не ни лишавай повече от полезните си, макар и не много думи, не поставяй начало на близката вече загуба. Произнеси слово, макар и кратко, но за мен скъпо и много приятно, макар и недоловимо със слух, но разпознавано по духовния вопъл, който Бог чува от мълчащия Моисей и мислено казва на беседващия: *Що викаш към Мене?* (Изх. 14:15). Събери този народ за мен, твоя възпитаник, след това пастир, а сега първопастир. Научи ме на пастирство, а народа - на благопокорност. Любомъдърствай за сегашното бедствие, за праведните Божии съдби, разбираме ли ги, или не познаваме огромната бездна; за това, как у Господа, по думите на свети Исаия, и *милостта е на мерило* (Ис. 28:17 - според превода на седемдесетте); защото благодтта Му не е непресметната (макар на онези, които по-рано са започнали да се трудят на Лозето и не са забелязали неравенството в самото равенство, да им е изглеждала такава). Любомъдърствай за това, как Божият гняв, наричан *чаша в ръката на Господа* (Пс. 74:9) и *изпивана чаша на падението* (Ис. 51:17 - според превода на седемдесетте), се съизмерва с греховете; защото Господ, макар да намалява на всички по нещо от заслуженото от тях наказание и да смесва неразтвореното вино на гнева с човеколюбие (вж.: Пс. 74:9), все пак се скланя от строгост към милост само за онези, които се вразумяват от страха, и от малка скръб *зачеват в утробата* си обръщане и го *износват*, и *раждат* съвършен *дух на спасение*; а пази и без остатък *излива дрождие*, тоест, краен гняв върху онези, които не се изцеляват от Неговата благодт, но и се ожесточават, подобно на жестокосърдечния фараон, обременяващ с тежък труд и запазен, за да бъде показана Божията сила над нечестивите. Кажки, защо са тези удари и бичове? Къде е причината за тях? Следствие ли е това от безпорядъчно и неправилно движение на вселената, неуправляемо и неразумно течение на нещата, сякаш над тях няма Управител, и дело ли е на случайността, както мислят немъдрите мъдреци, сляпо увличани от безпорядъчния и тъмен дух? Или всичко и отначало е създадено с разум и в ред, прекрасно е съединено, събрано и приведено в движение по закони, известни единствено на Привелия всичко в движение, и впоследствие се движи и изменя с разум и в ред, управлявано с юздите на Промисъла? От какво е неплодородието, тлетворните ветрове, сегашното ни поражение и вразумление? От какво е заразата във въздуха, болестите, земетресенията, вълнението на моретата и небесните явления? Защо творението, създадено за наслада на хората, този общ и еднакъв за всички източник на удоволствие, се превръща в наказание за нечестивите, така че сега чрез същото, с което бяхме почетени и за което се оказахме неблагодарни, да се вразумим и да опознаем Божията сила в страдания, след като не сме я опознали при благотворни действия? Защо на едни им се въздава *от ръката Господня двойно за всички техни грехове* (Ис. 40:2) и за мярата на беззаконието им се допълва с това удвояване (с което и Израил се оцеломъдрява); а за други греховете се изчерпват със *седмкратно* връщане *в пазвата* им (вж.: Пс. 78:12)? И какво означава мярката на *аморейците*, която още не се е изпълнила (вж. Бит. 15:16)? Как грешникът или бива оставен без наказание, може би защото е запазен за бъдещо наказание, или пък бива наказан с цел да бъде излекуван тук? И защо праведникът или страда, а чрез това може би бива изпитван, или благоденства и с това бива запазван, ако е беден по ум и не се е издигнал много над видимото, на което всеки от нас бива научаван от съвестта си - това домашно и нелъжливо съдилище! Какво означава постигналият ни удар и каква е причината за него? Това изпитание на добродетелта ли е, или е наказание за грехове? Но дори и да не е наказание, по-добре да го приемем за такова и да се смирим под силната Божия ръка, отколкото да се превъзнасяме с това като с изпитание. Научи ни на това и ни вразуми, та сегашният удар да не бъде прекалено болезнен за нас и да не го презрем, като изпаднем в бездната на злото (защото мнозина страдат и от този недъг), а да приемем благоразумно вразумлението, и за да не би с безчувственост към него да си навлечем нещо по-голямо.

Ужасно е да виждаме безплодието на земята и загиването на плодовете, и при това - в какво време? - когато вече ги очаквахме с радостна надежда и бяха близо до събиране. Ужасно е да виждаме преждевременна жътва; да виждаме как земеделците скърбят за трудовете си и седят сякаш над мъртъвци над стълбата, които лек дъжд е отгледал, а силен е пожънал, с които *жътвар няма да напълни ръката си, и сноповързач - шепата си*, над които не се чува благословието, с което *минувачите* поздравяват земеделците (Пс. 128:7, 8). Жалка гледка - поругана, опустошена, лишена от украсата си земя! Това оплаква и блаженият Иоил, описал по-трогателно от другите опустошението на земята и мъчителността на глада; оплаква го и друг

пророк, противопоставящ на предишната красота на земята последвалата я грозота. Размишлявайки за гнева на Господа, опустошаващ земята, пророкът казва: *Пред него земята е като градина Едемска, а зад него ще бъде опустошена степ* (Иои.л. 2:3). Тежко, твърде тежко е това, докато ни опечалява единствено настоящето и не ни безпокои усещането за друг, по-тежък удар, както и при болест настоящото страдание винаги е по-болезнено от все още ненастъпилото. Но още по-тежко е онова, което имат в себе си съкровищниците на Божия гняв. Дано да не го изпитате! И, разбира се, не ще го изпитате, ако прибегнете към Божието милосърдие, чрез сълзи спечелите благоразположението на Този, Който *иска милост*, и чрез обръщане отвърнете от себе си остатъка от гнева. Това все още е кротост и човеколюбие, снизходително вразумление, първи удари на възпитател, възпитаващ младенчеството, това все още е *дим от гняв*, тоест наченки на наказание, а не *огън пояждащ*, тоест не е самият връх на гнева, не са *разпалени въглени*, тоест не са последните удари на бича (вж.: Пс. 17:9). Бог ни заплаши отчасти, отчасти размаха срещу нас бич, от едно се въздържа със сила, подложи ни на друго, вразумявайки ни еднакво и с наказание, и със заплаха, и проправяйки път за Своя гняв, Той, поради преизобилието от благост, започва от по-малкото, за да не се нуждае от по-голямо. Но наказва и с по-голямо, ако бъде принуден към това.

Зная онзи изострен меч (вж.: Пс. 7:13), онзи опиващ се меч на небесата (вж.: Ис. 34:5), на който му е заповядано да сече, *да коли* (Иез. 21:10), да обезчадява (вж.: Плач. Иер. 1:20), да не гали нито плът, нито мозък, нито кости. Зная, че Безстрастният е *като мечка, лишена от малките си*, и *като рис*, причакващ на *пътя асирийци* (Ос. 13:8, 7 - според превода на седемдесетте), не само древните, но и всеки, който сега е асириец по беззаконие; и че е невъзможно да избягаме от силата и бързината на гнева Му, когато Той бодърства над нашите нечестия и когато враговете Му са преследвани от ревност, която е готова да *погълне противниците* (Евр. 10:27). Зная онова ограбване, опустошаване и разоряване, топене на сърцето и треперене на коленете (вж.: Наум. 2:10), и други подобни наказания, постигащи нечестивите. Не говоря вече за тамошните съдилища, на които пощадените тук биват предавани. Затова е по-добре да бъдем подложени на вразумяване и очистване тук, отколкото да претърпим мъчение там, когато настъпи време за наказание, а не за очистване. Защото, както *помнещият* тук *Бога е над смъртта* (за което Давид прекрасно любомъдърства), така и за отишлите си оттук няма *славене* и поправяне *в ада* (Пс. 6:6 - според превода на седемдесетте); защото Бог е ограничил времето за деятелен живот с тукашното пребиваване, а изследването на извършеното е предоставил на тамошния живот.

Какво ще правим *в деня на посещението*, с който ни устращава един от пророците (Ис. 10:3; Сир. 2:2), или в деня на Божия съдебен спор с нас (независимо от това - дали той ще се проведе на планини, или на хълмове, както сме чували (Мих. 6:2), или на някое друго място и по какъвто и да е начин, когато Бог ще ни изобличи, Сам ще застане срещу нас, ще постави пред лицата ни нашите грехове - тези тежки обвинители - когато противопостави получените от нас благоденяния на нашите беззакония, когато започне да поразява една мисъл с друга и да осъжда едно дело с друго, когато ни потърси отговор за това, че сме поругали и сме помрачили достойнството на Неговия образ с грях, и накрая ни предаде на наказание, след като сами изобличим и осъдим себе си и вече ще бъде невъзможно да кажем, че страдаме несправедливо? За страдащите тук това понякога служи като утеха при осъждане; но кой ще бъде застъпник там? Какъв измислен предлог, какво лъжливо извинение, какво хитро измислено предположение, каква клевета против истината ще измами съдилището и ще изкриви правия съд, където се поставя на везни всичко на всеки - и делото, и словото, и мисълта, където лошото и доброто се претеглят, та с това, което натежи и което е в повече, да бъде съобразена присъдата, след която няма да бъде възможно нито делото да бъде пренесено в друго съдилище, нито да намерим по-висш съдия, нито да се оправдаем с нови дела, нито да вземем елей за угасналите си светилници от мъдри девизици или от продавачи, след която не помага разкаянието на богаташа, мъчещ се в пламъците и безпокоящ се за поправянето на близките си, и не се дава срок за промяна на живота? Напротив, този съд ще бъде единствен, окончателен и страшен, и по-скоро справедлив, отколкото страшен, или по-точно, страшен, понеже е справедлив. Тогава ще бъдат поставени престоли, Старият по дни ще седне, книгите ще бъдат отворени, ще потече огнената река, пред погледите ще се явят светлина и приготвената тъмнина; *и ще излязат: които са правили добро, ще възкръснат за живот*, който сега е скрит в Христа, а накрая ще се яви заедно с Него, *а които са вършили зло, ще възкръснат за осъждане* (Иоан. 5:29), с което *словото*, съдещо неповярвалите, вече ги е осъдило (вж.: Иоан. 12:48). И първите ще наследят неизказана светлина и съзерцание на Светата и царствена Троица, Която тогава ще озарява по-ясно и по-чисто и изцяло ще се съедини с целия ум (в което единствено особено поставям небесното царство); а дял

на вторите освен останалото ще бъде и мъчението, или по-точно, преди всичко останало - отхвърляне от Бога и срам в съвестта, който не ще има край.

Всичко това ще бъде после. А какво да сторим сега, братя, съкрушени, унижени и пияни не от сикер и вино, което разхлабва и помрачава не задълго, а от бедствието, което ни изпрати Господ, Който е казал: *И ти, сърце, се разклати и затрепери* (Ав. 2:16 - според превода на седемдесетте), и напива с дух на скръб и съкрушение презиращите, на които казва: *Вижте, презиращи, погледайте и се почудете, и изчезнете* (Ав. 1:5 - според превода на седемдесетте)? Как ще изтърпим изобличението Му? Или какъв отговор ще дадем, когато освен множеството благодеяния, за които не сме благодарили, ни посочи с укор и наказанията, изброи ни лекарствата, от които не сме се изцелили, нарече ни, макар и чеда, но порочни, макар и синове, но чужди и куцащи поради непроходимостта и опърничавостта на пътищата ни, и каже: "Как и с какво трябваше да ви вразумя и не ви вразумих? Нужне ли бяха по-леки средства? Употребих ги. Отминах първата египетска поразата - кръвта, която египтяните пиеха от изворите и от реките на всички водоеми (вж.: Изх. 7:20-25). Отминах и следващите поразии - *жабите и мушиците, и песите мухи* (вж.: Изх. 8 гл.), и започнах с петата поразата - с мор по добитъка, воловете и овцете (вж. Изх. 9:1-7), нанесох удар на безсловесните, защото все още щадях словесните. Но това бедствие не ви подежда. Напротив, вие бяхте пред Мене по-неразумни и по-лишени от разум от поразените. *Задържах от вас дъжда;... Една част беше напоявана с дъжд, а друга, непоръсена с дъжд, изсъхваше* (Ам. 4:7), но вие казахте: *Ние ще си живеем, според както си щем, и ще постъпваме всеки според упорството на злото си сърце* (Иер. 18:12). Пратих ви градушка, вразумявайки ви с противоположно наказание; овърсах ви лозята, горичките и плодовете, но и с това не съкруших злобата ви. *Аз знаех, че ти си упорит и че в твоята шия има железни жили* (Ис. 48:4) - може би така ще каже Той и на мен, когато тези удари не поправят. - *Престъпникът върши престъпления и беззаконстванията беззаконства* (Ис. 21:2 - според превода на седемдесетте); и вразумлението свише, и небесните наказания не постигнаха нищо. *Духалото изгоря; оловото се изгуби от огъня* - в което и по-рано съм ви упреждал чрез Иеремию - *ковачът напразно кове сребро, защото лукавствата ви не престанаха* (Иер. 6:29 - според превода на седемдесетте). Нима ще понесете гнева Ми? - казва Господ. - Или ръката Ми не е силна да нанесе нови удари? *Имам и гнойни струпеи, излизащи от пелел от пещ* (Изх. 9:10, 9), която Моисей или друг подобен на него служител на Божия гняв *хвърли на възбог* и наказва Египет с болест. *Имам и скакалци* (вж. Изх. 10:4 - 19), и *мрак*, който може **дори да се пила** (Изх. 10:21), и последната по ред, но първата по тежест и сила поразата - поразяването и гибелта на първородните".

За да я избегнем и за да върнем обратно всепогубващия, по-добре да помажем праговете на ума, тоест съзерцанието и деянието, с великия и спасителен печат - с кръвта на Новия завет, като се разпнем заедно с Христа и умрем заедно с Него, та заедно с Него и да възкръснем, и да се прославим сега и при последното Му явяване, а не да изнемогваме, не да се съкрушаваме и да плачем, когато лукавият погубител на първородните и посветени на Бога рожби и движения на нашия живот ни поразии преждевременно и още в този тъмен живот. О, дано освен другите удари, да не получа от Благия, Който върви с *ярост против* мен (Лев. 26:24), тъй като и аз вървах против Него, и този упрек.: *Поразявах ви с главня и жълтеница*, и всичко това - без полза. *Отвън меч ви обезчеди, но и при все това се не обърнахте към Мен, казва Господ* (Плач Иер. 1:20; Ам. 4:9, 10)! О, дано да не стана онова лозе на Възлюбения (вж.: Ис. 5:1), което бе засадено и окопано, обиколено с ограда, защитено с кула и с всичко възможно, но запустя и *роди тръни* (според превода на седемдесетте), и затова бе изоставено, така че и кулата в него бе разрушена, и оградата бе премахната, и то не бива обрязвано и окопавано, а е предадено на разграбване, всякакво поругаване и тъпкане от всички! От това се боя, за това е словото ми, за това ме боли при сегашното поражение и отправям следната молитва (която и добавям към казаното): *Съгрешихме, постъпихме беззаконно и във всичко съгрешихме* (Дан. 3:29), защото забравихме заповедите Ти и ходехме след лукавото си сърце; защото живяхме недостойно за званието и благовестието на Твоя Христос и на светите Му страдания и изтощение заради нас; защото станяхме хула за Възлюбения Ти. И свещеник, и народ съгрешиха в едно: *Всички се отклониха, станаха еднакво покварени; няма кой да прави съд и правда, няма ни един* (Пс. 52:4). С пороците си и с лукавството на начинанията си заключихме за себе си Твоите щедрости и човеколюбието, и милостивата утроба на нашия Бог. Ти си благ, а ние постъпвахме беззаконно. Ти си дълготърпелив, а ние заслужаваме наказание. *Ти си страшен, и кой ще устои пред лицето Ти?* (Пс. 75:8). От Теб ще затреперят планините и кой ще се възпротиви на величието на мишцата Ти? Ако заключиш небето, кой ще го отключи? И ако разтвориш хранилищата на водите Си, кой ще ги удържи? За Теб е лесно да направиш **човека сиромаш** или **богат**, да го

съживиш или умъртвиш (срв. 1 Царств. 2:6, 7), да го поразис и изцелиш. Твоето желание вече е извършено действие. *Ти се разгневи и ние съгрешихме* (Ис. 64:5) - изповядва един от древните. А аз сега трябва да кажа обратното: ние съгрешихме и Ти се разгневи. Затова *станахме за присмех на съседите си* (Пс. 78:4). Ти отвърна лицето Си от нас и ние се изпълнихме с безчестие. Но, *Господи, спри* (Ам. 7:5), *отстъпи*, Господи (Пс. 38:14), *прости* (слав.: *очисти*), Господи (Дан. 9:19), не ни предавай докрай заради беззаконията ни и не ни поразявай за вразумление на другите, когато и сами можем да се оцеломъдрим, виждайки се наказани от другите! А кого ще видим наказан? Езичниците, които не Те познават, и царстваха, които не се покоряват на Твоята власт. А ние сме Твой народ, Господи, и жезъл на Твоето наследство. Затова *ни накажи, но с благодат, а не в яростта Си, за да не ни умалиш* (срв.: Иер. 10:24) и да не ни унизиш пред всички живеещи по земята.

С такива думи привличам милост. А ако би било възможно да удовлетвори гнева с всесъжения и жертви, не бих пожелал и това. Но и вие самите подражайте на заплашения свещеник. Да, възлюбени чеда, участващи с мен и в Божието наказание, и в Божието човеколюбие! Спасете душите си със сълзи, спрете гнева, като изправите начинанията си, *осветете пост, проповядвайте изцеление*, както ни заповядва блаженият Иоил, *съберете старейшините, младенците, сучещи от гръд* - тази крехка, възраст особено достойна за Божието човеколюбие (Иоил. 2:15 - според превода на седемдесетте). Зная, че същото е заповядано и на мен, Господния служител, и на вас, удостоените със същата чест: да се препашем с **вретеще**, да падаме коленопреклонно ден и нощ *между притвора и жертвеника* (Иоил. 1:13; 2:17 - според превода на седемдесетте) и в жалък вид и с още по-жален глас неотстъпно да викаме за себе си и за народа, без да щадим нито труд, нито думи, нито каквото и да е друго, с което Бог може да бъде умилостивен, да викаме: *Смили се, Господи, над народа Си* (според превода на седемдесетте: *Пощади, Господи, народа Си, не предавай наследията Си на поругание* (Иоил. 2:17), и така нататък. Да се предадем на толкова по-голяма скръб, колкото е по-високо достойнството ни, та с личния си пример да научим народа на съкрушение и поправяне на порочния живот, след които следва Божие дълготърпение и прекратяване на наказанието. И тъй, *дойдете всички, братя, да се поклоним и да припаднем, и да заплачем пред Господа, Който ни е сътворил* (Пс. 94:6 - според превода на седемдесетте); да издигнем общ плач, като се разделим по възраст и по пол. Да извисим глас на моление до ушите на Господ Саваот вместо омразния Му *поплак* (Бит. 19:13). Да изпреварим гнева Му с изповядване; и както Го видяхме разгневен, така да пожелаем да Го видим умилостивен.

Но ще кажеш: "Кой знае със сигурност, че Той *ще се обърне и ще се разкае* (1 Царств. 15:29 - според превода на седемдесетте), и ще даде благословение?" Със сигурност знам това аз - поръчителят за Божието човеколюбие - зная, че Той, като остави настрана гнева, който е противоестествен за Него, ще даде място на милостта, която Му е естествена. Към гняв Го принуждаваме ние, а към милостта се стреми Самият Той. И щом като наказва по принуда, няма няма и да помилва, следвайки Своето естество? Само трябва сами да помилваме себе си, като отворим пътя пред праведната благоупотреба на Отца. Да посеем *със сълзи*, за да пожънем с *радост* (срв. Пс. 125:5). Нека бъдем ниневийци, а не содомци. Да се излекуваме от греха, за да не би да погинем заедно с него. Да послушаме проповедта на Иона, за да не бъдем потопени от огън и жупел. И ако сме излезли от Содом, нека се изкачим на планината, да избягаме в Сигор, да се изкачим дотам заедно с изгряващото слънце; да не се спираме *нигде в тая околност*, да не поглеждаме *назад* (Бит. 19:17), за да не се вкаменим в солена стълб - стълб, наистина безсмъртен, избличаващ душа, която се обръща към злото.

Знаем, че това - изобщо да не грешим, действително надвишава човешката природа и принадлежи единствено на Бога (няма да говоря за ангелите, за да не дам повод за страсти и да не отворя врата за злонамерени спорове); но както неизлечимостта е присъща за злата и враждебна природа, и за онези, които действат под нейно влияние, така това - след като са съгрешили, да се обърнат, е присъщо за хората, впрочем за благопокорните и принадлежащите към частта на спасяваните. Макар тази пръст да влачи след себе си известно зло и *земната хижа да притиска ума* (Прем. 9:15), стремящ се нагоре или създаден да се стреми нагоре, при все това нека Божият образ да очисти тинята и да издига нависоко свързаната с него плът, вдигайки я на крилето на ума. Макар че е по-добре да не се нуждаем от такова очистване и да не се очистваме, запазвайки първоначалното си достойнство (към което и бързаме от затвора на тукашния живот), макар че е по-добре да не се лишаваме от дървото на живота с горчиво вкушване на грях, все пак е по-добре и след като съгрешим, да се обърнем, отколкото паднали, да останем без наказание. *Защото Господ наказва, когато обича* (Евр. 12:6), и да подлагаш на наказание е бащино дело. Обратно, всяка душа,

оставяна без вразумяване, става неизцелима. Затова не е тежко това - да търпим удари, но много по-тежко е - да не се оцеломъдрим под удара. Един от пророците, размишлявайки за ожесточения и необрязан в сърцето си Израил, казва: *Господи! Ти ги би, а те не усетиха болка, наказваше ги, а те не пожелаха да приемат наказанието* (Иер. 5:3 - според превода на седемдесетте); и още: *Народът не се обърна, докато бе поразяван* (Ис. 9:13 - според превода на седемдесетте); и още: *Защо народът Ми се отвърна с лукаво отвъръщане* (Ис. 8:5 - според превода на седемдесетте), което накрая ще го смаже и погуби. И тъй, *страшно е, братя, човек да попадне в ръцете на живия Бог!* (Евр. 10:31). *Страшно е лицето Господне против вършещите зло*, което решително изтребва злото (Пс. 33:17 - според превода на седемдесетте). Страшен е Божият слух, който чува Авелевия глас дори в безмълвна кръв (Бит. 4:10). Страшни са нозете, настигащи беззаконието. Страшно е изпълването на вселената, така че никъде не е възможно да избегнем Божия гняв - нито ако отлетим на небето, нито като се отдалечим в ада, нито като се преселим на изток, нито като се скрием в дълбините или пределите на морето (вж.: Пс. 138:7-10; Иер. 23:24). Още преди мен Наум, Елкесеевият син, изричайки пророчество за Ниневия, се страхува от *ревнивия Бог* и от *отмъщаващия с ярост на враговете Си Господ* (вж.: Наум. 1:2), Който разпростира строгостта Си дотам, че не остава и място за повторно отмъщение към нечестивите (вж.: Наум. 1:9). А когато слушам как Исаия заплашва и говори на содомските жители и на гоморските князе: *Защо още се наранявате, като прибавяте беззаконие?* (Ис. 1:5 - според превода на седемдесетте), целият се изпълвам с ужас, обливам се в сълзи. Той казва: "Невъзможно е вече да се намерят нови наказания за постоянно увеличаващите се грехове. Вие така престъпихте всяка мяра, изчерпихте всички видове наказания, непрестанно навличайки с пороците си все нови и нови. Вече няма ни *струпей*, ни *язва*, ни *гнойна рана*, цялото тяло е станало една голяма язва, и то - неизцелима язва; защото *няма къде да се постави пластир, нито елей, нито превръзка* (Ис. 1:6 - според превода на седемдесетте). Премълчавам за продължението на заплахата, за да не ви стана по-тягостен от самото наказание. Но поне ще разберем причината за бедствието. Защо изсъхнаха засетите ниви, житниците се изпразниха, пасбищата запустяха, земните плодове намаляха, равнините се изпълниха не с тучност, а с тъга, долините не са изпълнени с пшеница, а се огласиха с вопъл, от *планините* закапа не сладост, както ще бъде впоследствие за праведните (вж.: Иоил. 3:18), а бяха обезобразени, обезчестени и носят върху себе си (само че в обратния смисъл³) проклятието на Гелвуйските планини? Цялата земя стана като в началото, докато не бе облечена с украсите си. *Ти посети земята и утоли жаждата ѝ* (Пс. 64:10 - според превода на седемдесетте), но с бедствено посещение и с гибелно утоляване. Печална гледка! Цялото ни плодородие е слама, посевите се забелязват по малки остатъци и жътвата ни, разпознавана по-скоро по месеците, отколкото по броя на снопите, едва принася начатъци на Господа. Такова е богатството на нечестивите, такава е жътвата на сеещите лошо, за да се изпълни древното проклятие: *Очакват много, излиза малко* (Аг. 1:9); *Ще сееш, ала няма да жънеш* (Мих. 6:15); ще засадиш, но не ще добиеш сок, *десет уврата лозе ще дадат един бат* (според превода на седемдесетте: *там, където изорат десет чифта волове, ще се получи една делва жито*) (Ис. 5:10); ще чувате за плодородие при други, а сами ще бъдете под гнета на бедността! Но защо всичко това и каква е причината за бедствието? Нека не чакаме изобличение от другите, а сами да изпитаме себе си. Силно лекарство против злото е изповядването на греха и отдалечаването от него. Както по-рано известих пред моя народ и изпълних длъжността на страж (защото, за да придобия своята душа и душите на слушащите, не скрих за идещия меч), така ще възвестя и сега за непокорността на моя народ, като призная греховете му за мои и чрез това може би ще получи някаква милост и отрада. Един от нас е притеснил сиромас, отнел е част от земята му, с лош умисъл, или забелязано, или насилствено, прекрачил е синора, прибавил е къща към къща и нива към нива, само и само за да отнеме нещо от ближния, положил е всички усилия, за да няма никого за съсед, сякаш възнамерявайки да живее сам на земята. Друг е осквернил земята с алчност и користолюбие, събирайки където не е давал и жънейки където не е сял, обработвайки не земята, а нуждите на сиромасите. Трети не е въздал от гумното и точилото първоберки на Бога, Който му е дарил всичко, и се оказал едновременно и неблагодарен, и безразсъден, защото нито е благодарил за полученото, нито се е постарал да си изходатайства чрез благопризнателност ако не друго, то поне бъдещо изобилие. Четвърти не е проявил милост към вдовица и към сираче, не е дал хляб или нещо малко на просещ, или по-точно, на Самия Христос, хранен в лицето на нуждаещите се, когато сам има може би много свръх очакванията си, когато (което вече е връх на несправедливостта!) и многото му

³Проклятието на Гелвуйските планини (2 Царств. 1:21) се състояло в това - върху тях да не пада нито роса, нито дъжд. Но тук свети Григорий Богослов казва, че планините носят проклятие в обратен смисъл, тоест биват прокълнати за самото това, че върху тях не падат нито дъжд, нито роса.

житници стават тесни за него, когато напълва едни, а други разрушава, за да построи по-големи, без да знае, че преди осъществяването на надеждите му ще бъде грабнат от смъртта и като лош разпоредник с чужди блага ще даде отговор за това, на което тук е изобилствал и с което се е големеел. Пети е изкривил *пътя на кротките* (според превода на седемдесетте: *пътя на смирените*) (Ам. 2:7) и е *отклонил праведния в неправди* (Ис. 29:21 - според превода на седемдесетте). Шести е намразил *поучаващия пред портите* и се е *погнусил от словото на праведния* (Ам. 5:16 - според превода на седемдесетте). Седми е принасял *жертва на мрежата си* (Ав. 1:16), събираща много, и като е имал *плячкосаното от сиромаша* в къщата си (Ис. 3:14), не си е спомнил за Бога или си е спомнил лошо, като е казал: *“Благословен да бъде Господ; аз разбогатях!”* (Зах. 11:5), и е замислил беззаконие, сякаш имайки от Него онова, за което ще бъде наказан. *Защото заради всичко това дохожда гневът Божий върху непокорните синове* (Еф. 5:6 - слав.). Затова небето се затваря или се отваря, но все за наша беда, и то - още по-голяма, когато и поразявани, не се обръщаме, и до съществуващото наблизко естество не се доближаваме (вж.: Иер. 23:23).

Какво да кажем на това ние, които купуваме и продаваме пшеница и изчакваме тежки времена (криза), за да забогатеем, да се насладим на чуждите беди и да присвоим незаконно не собствеността на египтяните (както сторил Иосиф за целите на висшето домостроителство, защото той добре умеел да събира и да раздава пшеница), а собствеността на сънародниците си? Какво да кажем ние, които говорим: *Кога ще премине новолунието, за да продаваме, и събота - да отворим житниците?* (Ам. 8:5), ние, нарушаващите справедливост с *двојка ефа* и с *неверни къпони* (Втор. 25:14; Ам. 8:5), ние, наклонящите към себе си оловната мяра на беззаконието (Зах. 5:8)? Какво да кажем на това ние, които не знаем предел в придобиването, покланяме се на златото и среброто като на древните Ваал, Астартата и гнусния Хамос, смятаме за нещо велико скъпоценните и блестящи камъни, меките и луксозни дрехи - тази храна на молци и плячка на разбойници, мъчители и крадци, гордеем се с множество слуги и добитък, ширим се по равнини и гори, някои неща вече владеем, други приобщаваме, а трети възнамеряваме да приобщим към своето владение, уподобявайки се на споменатата от Соломон пиявица (вж.: Притч. 30:15), която, както ада и земята, огъня и водата, не може да се засити с нищо, желаем друга вселена, за да задоволим користолобието си, и не се задоволяваме с пределите, които са поставени от Бога, защото са тесни за желанията и алчността ни? Какво да кажат възведените във висока степен на чест, високо издигналите началническият си стол, които са вдигнали веждите си още по-високо от мястото на своето лицедействие, а в същото време не помислят за Бога, Който е над всичко, и за недостъпната висота на истинското царство, не помислят, че и самите те, нуждаейки се от също такава милост, трябва да началстват над подчинените си като над съслужители? Погледни онези, които, както прекрасно ги осмива божественият Амос, лежат *на одрове на слонова кост* и се мажат с *най-добри мазила*, пеят *под звука на гусли*, привързани са към бързопреходното като към постоянно, а не ги боли *сърце за злополуката на Иосифа* (Ам. 6:4, 5, 6). Трябваше да проявят милост към онези, които по-рано са изпаднали в нещастие, трябваше да си *купят милост* с милост, кипарисът трябваше да ридае за това, че *кедърът падна* (срв. Зах. 11:2), трябваше да се вразумят от поразяването на ближните, да лекуват своето зло с чуждите бедствия и да се възползват от това предимство пред предшествениците си, че могат сами да получат спасение чрез другите, а не да оцеломъдрят другите със своя пример.

Любомъдърствай малко за това с нас, божествена и свещена главо, придобила от многото години голяма опитност, от която произлиза мъдрост, настави в това народа си, научи ни да раздаваме хляб на гладните и да събираме в домовете си бездомни сиромаси, да покриваме голотата и да не презираме единокръвните, особено сега, добротворството ни да бъде от оскъдицата ни, а не от излишъка - даване, което е по-приятно на Бога, отколкото големия принос и велики подаяния. А освен това и преди всичко, бъди сега Моисей и Финеес. Застани за нас и умилостиви, та да престане *язвата* (вж.: Пс. 105:30), задръж Господния гняв или с духовна жертва, или с молитва и мислено ходатайство; спри с посредничеството си следващи удари. Господ не презира побелелите коси на баща, молец се за чедата си. Помоли се за миналите ни съгрешения; поръчителствай за бъдещето. Представи пред Бога очистен чрез удари и страх народ; измоли му телесна храна, а още повече му измоли ангелска, слизаща от небето. Ако сториш това, ще ни помириш с Бога, ще смекчиш небето, ще направиш така, че да завали дъжд ранен и късен. *Господ ще даде добро, и нашата земя ще даде своя плод* (Пс. 84:13) - тъпканата от нас земя - временен, а пръстта ни - вечен, който и ще

положим в божествените точила⁴ чрез теб, принасящ нас и даровете ни в Христа Исуса, нашия Господ,
Комуто слава во веки. Амин.

⁴Точило - преса за изстискване на грозде.

СЛОВО 16,

В ПАМЕТ НА СВЕТИТЕ МЪЧЕНИЦИ МАКАВЕИ

Какво да кажем за Макавеите? Това събрание е за тях. И макар малцина да ги честват, понеже са се подвизавали преди Христа, те все пак са достойни, за да бъдат чествани от всички, защото са търпели за отеческите закони. Щом станаха мъченици преди Христовите страдания, какво ли не биха извършили, ако бяха подложени на гонение след Христа и бяха станали подражатели на Неговата смърт за нас? Щом и без такъв образец проявиха толкова доблест, не биха ли се оказали още по-мъжествени, ако биха страдали, гледайки Христовия пример? Но съществува и тайнствено и съкровено учение (което за мен и за всяка боголюбива душа е доста вероятно), според което никой от достигналите до съвършенство преди Христовото пришествие не е направил това без вяра в Христа. Защото Словото, макар да се откри ясно едва впоследствие, в определено време, все пак бе познато на чистите умове и преди това, както показват мнозина прославени преди Христа. Затова не бива да принижяваме и Макавеите за това, че са страдали преди Христа. Но понеже пострадаха по кръстния закон, затова са и достойни за похвали и трябва да бъдат почетени със слово - почетени не с цел увеличаване на собствената им слава (словото ще прибави ли слава на тези, чиито дела са славни?), а за да се прославят възхваляващите и за да подражават на добродетелите им слушащите, намирайки във възпоменанието за тях подбуда за себе си за подобни подвизи.

Кои и откъде са били Макавеите, от чие ръководство и наставничество са се ползвали в началото, за да достигнат до такава доблест и слава, че са почетени с тези ежегодни тържества и събрания и в душата на всеки се пази слава за тях, която превъзхожда видимата прослава - всичко това ще покаже на любознателните и трудолюбиви хора съчинената за Макавеите книга¹, която любомъдърствайки за това, че разумът е самовластен над страстите и господар на склонностите към едното и към другото, тоест към добродетелта и порока, като доказателство за това, заедно с немалобройните други свидетелства, посочва и подвизите на Макавеите. А за мен ще бъде достатъчно да кажа следното.

Тук Елеазар е начатък на пострадалите преди Христа (както Стефан е пръв сред страдалите след Христа), свещеник и старец, беловлас по коса, беловлас и по мъдрост, който по-рано принасял жертви и молитви за народа, а сега принася самия себе си в най-съвършена жертва на Бога за очистване на целия народ. Благо знамение е това предначало на подвига! Същевременно и гръмогласно, и безмълвно назидание! Но той довежда и седмина младежи - плод на собствените му наставления, *в жертва жива, света и благоугодна Богу* (Рим. 12:1), жертва, която е по-свята и по-чиста от цялото старозаветно свещенодействие. Защото това - добродетелите на синовете да бъдат вменявани на бащата е най-законно и най-справедливо.

Там синовете, мъжествени и велики по дух, благородни деца от благородна майка, ревностни подвижници за истината, достойни за времена, различни от Антиоховите, истински ученици на Моисеевия закон, точни пазители на отеческите нрави, представляващи едно от уважаваните от евреите числа - числото, отличено с тайнството на покоя през седмия ден, дишат едно, имат за цел едно, знаят един път в живота - да умрат за Бога! Те са също толкова братя по душа, както и по плът, съревновават се помежду си в желанието за смърт (дивна гледка!); отнемат си един от друг мъченията като някакви съкровища, защитават твърдо *възпитателя*, тоест закона, не толкова се боят от приготвените им мъчения, колкото желаят онези, които още не виждат; страхуват се само от едно - да не би мъчителят да прекрати изтезанията и по този начин някой от тях да остане неувенчан, да се раздели против волята си с братята и да стане лош победител, като избегне, за нещастие, страданията.

Там добрата и мъжествена, и едновременно чедолюбива и боголюбива майка търпи в майчиното си сърце невероятни по природа терзания. Тя не жали за страдащите си синове, а се измъчва от опасението, че синовете ѝ няма да страдат; не толкова скърби за отишлите си, колкото желае и останалите да се присъединят към тях; безпокои се повече за последните, отколкото за представилите се; защото на едните

¹ Съчинението на Иосиф Флавий под заглавие "Εἰς Μακκαβαίῶν ἢ περὶ αὐτοκράτορος λογιῶν" ("в чест на Макавеите или за царя) разума".

все още им предстои борба с неизвестен край, а другите кончината ги е поставила в безопасност; едните вече е поверила на Бога, а за другите още се безпокои, как Бог ще ги приеме. Каква мъжествена душа в женско тяло! Какво чудно и великодушно усърдие! Наистина - Авраамова жертва, и ако не е дръзко да се каже, даже повече от Авраамовата! Авраам с готовност принася един син, наистина - еднороден, роден по обещание - син, за когото бе дадено обещание и (което е по-важно) който бе определен да бъде начатък и корен не само на рода, но и на подобните жертви. А тя освети за Бога цял народ от синове, надмина и майките, и жреците по число на готовите за заколение жертви всесъжение на мислените свещеноприношения, бързаци към олтара. Посочваше гърдите си, напомняше им за кърменето, засвидетелства се с побелелите си коси, използваше старостта като ходатайство за молбите си не за да спаси децата си от смърт, а за да ги подтикне към страдания; защото считаше за опасност за тях не смъртта, а забавянето на смъртта. Нищо не я разколебаваше, нищо не я довеждаше до малодушие, не я лишаваше от радост - нито пригответните дървени стеги, нито колелата, нито скрипците, нито скелетата, нито остротата на железните нокти, нито наточените мечове, нито връщаните котли, нито накладеният огън, нито страшният мъчител, нито стичането на народ, нито стоящата наоколо стража, нито насъбралите се сънародници, нито разкъсването на членове, нито одирането на плът, нито потоците кръв, нито погубваната младост, нито сегашните ужаси, нито очакваните страдания. И това, което при подобни случаи за другите е най-тежко, тоест продължителността на бедствието, за нея бе най-леко. Тя се наслаждаваше на гледката, колкото и да продължаваха страданията, не само поради разнообразието на прилаганите изтезания (с които всички заедно й въздействаха по-малко, отколкото на друг би му подействало някое отделно изтезание), но и поради това, че гонителят опитва всички словесни похвати - ту ругаеше, ту заплашваше, ту ласкаеше. Защото, към какви ли средства не прибегна той, за да постигне желаното?

Но отговорите на младежите към мъчителя според мен показват толкова мъдрост и мъжество, че както добродетелите на другите, взети заедно, са малки в сравнение с тяхното търпение, така и самото им търпение е малко в сравнение с благоразумните им думи. И единствено на тях им бе присъщо да страдат така и да отговарят с такова любовъдрие на заплахите на мъчителя, на всичко, с което ги заплашваха и което ни най-малко не надви нито мъжествените синове, нито още по-мъжествената им майка. Като се извиси над всички и като съедини силата на духа си с майчината си любов, тя поднася себе си като прекрасен погребален дар на децата си; и сама последва тръгналите си преди нея. И при това - как? Доброволно отива на страдания, без дори да допусне някое нечисто тяло да докосне чистата ѝ и мъжествена плът. И какви надгробни слова произнася! Прекрасни, даже най-прекрасни сред прекрасните бяха отговорите на синовете към мъчителя. Защото не са ли прекрасни думите, въоръжавайки се с които, те победиха мъчителя? Но още по-прекрасни са думите на майката, първо - увещателните, и после - надгробните.

И тъй, какво казаха синовете? Сега е доста подходящ момент да възстановя това в паметта ви, за да имате от онези времена образец както на подвижничество, така и на мъченически слова. Всеки от братята казваше по нещо свое, щом думите на гонителя, поредното страдание и душевната ревност го подбуждаха да говори. Но ако сведем всичките им слова към едно, то те казваха така: "Антиохе и всички вие, които стоите тук! Ние имаме един цар - Бога, от Когото сме получили битие и при Когото ще се завърнем; един законодател - Моисей, на когото (заклеваме се в това заради бедствията, които той е претърпял за добродетелта и заради многото му чудеса) не ще изменим и не ще му нанесем безславие, дори да ни заплашва друг Антиох, който да би бил по-свиреп и от теб. За нас съществува едно безопасно прибежище - да спазваме заповедите и да не нарушаваме закона, от който сме оградени като от стена. Имаме една слава - заради славата на нашия закон да презираме всяка слава; едно богатство - богатата, на които се надяваме. А за нас няма нищо страшно, освен едно - да се уплашим от нещо повече, отколкото от Бога. С такива мисли и с такова оръжие излизаме на война. С такива младежи си имаш работа. Макар и светът, и родната земя, и приятелите, и сродниците, и връстниците, и този велик и славен храм, и отеческите празници, и тайнствата, и всичко, което считаме за наше предимство пред другите народи, да са силно желани за нас, все пак не са по-силно желани от Бога и от страданията за доброто дело. Не, не си и помисляй това! Защото за нас съществува друг свят, който е по-висш и по-постоянен от видимия. Нашето отечество е горният Иерусалим, който никакъв Антиох не ще се осмели да държи под обсада и не ще се надява да превземе; толкова силен и непобедим е той! Нашите роднини са Божието вдъхновение и всички доблестно родени. Нашите приятели са пророците и патриарсите, служещи ни за образец по благочестие. Наши връстници са всички бедстващи сега и наши съвременници в търпението. А храм ни е великолепното небе. И празникът ни е присъствието на хора на ангелите. Имаме

едно велико, даже много велико и скрито за мнозина тайнство - Бог, Който е целта и на тукашните тайнства. И тъй, не ни примамвай повече с обещания за маловажни и нищо неструващи неща. Безчестното не ще ни придаде чест; вредното не ще ни обогати; не ще се решим на такава жалка търговия. Престани със законите си. В противен случай самите ние ще започнем да те заплашваме, за да изобличим безсилието ти и да покажем какви мъчения са приготвени при нас за теб. Защото имаме и огън, с който мъчим гонителите. Не мислиш ли, че се бориш с народи, градове и с най-изнежени царе, някои от които ще победят, а други може би ще си останат победени, защото за тях това не представлява опасност? Опълчваш се против Божия закон, против благонаписаните каменни плочи, против отеческите ни постановления, получили важност и поради голямото си значение и поради древността си, опълчваш се против седем братя, които живеят сякаш с една душа и ще те опозорят със седем победни паметници. Не е кой знае какво да ги победиш; но е голям срам да претърпиш поражение от тях. Ние сме потомци и ученици на онези, които бяха водени от огнен и от облачен стълб, за които морето се раздели на две, реката спря, слънцето се спря, валя хляб като дъжд, вдигането на ръцете им обръщаше в бягство хиляди врагове, побеждавайки ги с молитва, пред които се укротяваха зверове, които оставаха недосегаеми за огъня, пред чието мъжество се удивляваха и отстъпваха царете. Ще кажем нещо, което е известно и на самия теб. Ученици сме на Елеазар, чието мъжество ти е известно от опит. Първо извърши подвигът си бащата, сега започват борба децата; жрецьт вече замина, след него ще тръгнат и жертвите. Ти плашиш мнозина, но ние сме готови на още повече. А и какво ли ще ни сториш със заплашите си, горделивецо? Какво зло ще ни причиниш? Никой не ще надмине по сила готовия на всички страдания. Защо се бави народът? Защо не пристъпват към действие? Защо да чакат милостива заповед? Къде са мечовете? Къде са оковите? Нека разпалят още по-силно огъня, да пуснат най-силни зверове, да приготвят най-съвършени уреди за мъчения, така че всичко да бъде по царски и да струва скъпо! - Аз съм първородният; принеси в жертва първо мен. - Аз съм най-малкият от братята; по-добре промени реда. - Не, нека някой от средните да бъде първата жертва, така че всички да бъдем почетени еднакво. Но ти ни щадиш и чакаш да променим мисълта си. Пак и неведнъж ти повтаряме същите думи: не ще вкусим нечисто, не ще се съгласим. По-скоро ти ще уважиш нашите установления, отколкото ние да се покорим на твоите. Накратко казано: или изобрети нови мъчения, или се убеди, че презираме тези, които си ни приготвил”.

Така говореха братята на мъчителя. А как се убеждаваха те един друг! И каква гледка представляваха - наистина прекрасна и свещена! За боголюбивите души тя бе по-приятна от всичко друго, което може да се види и да се чуе. Самият аз, само при спомена за това, се изпълвам с удоволствие, мислено съзерцавам пред себе си подвижниците и се наслаждавам на разказа за тях. Те се прегръщаха и целуваха един друг. За тях настъпи празник, сякаш подвизите вече бяха извършени. “Да тръгваме, братя - призоваваха се те, - да тръгваме, да побързаме към мъченията, докато мъчителят все още гори от гняв против нас, за да не изгубим спасението, ако той се смекчи. Пирът е готов; да не се лишаваме от него. Прекрасно е да се видят *братя*, които *живеят наедно* (Пс. 132:1), заедно се веселят и взаимно си служат за щит. Но още по-прекрасно е, ако бедстват заедно заради добродетелта. Ако би било възможно да се подвизаваме с оръжие в ръце за отеческите постановления, то и в този случай смъртта би била похвална. Но тъй като обстоятелствата не налагат това, нека принесем в жертва самите тела. А защо и да не ги пожертваме? Ако не умрем сега, нима никога няма да умрем? Нима никога няма да отдадем дължимото на природата? По-добре да превърнем в дар онова, което ще трябва да отстъпим по необходимост. Да надхитрим смъртта. Да превърнем общото за всички в своя лична собственост и да си купим живот на цената на смъртта. Нека нито един от нас да не бъде животолюбив и малодушен. Нека мъчителят, като се препъне в нас, да се отчае и за другите. Нека той самият да определи реда кой след кого да страда; ако някой бъде последен в редицата на гонените, това не ще причини различие в пламенността на нашето усърдие. Първият от пострадалите да бъде за другите път, а последният - печат на подвига. Нека всички с еднаква твърдост да решим в сърцата си, целият ни дом да спечели венци, гонителят ни да няма нищо свое в нас и да не може с горделива злоба да се похвали с победа над всички, като победи един. Да докажем, че сме братя помежду си не само по рождение, но дори и в смъртта. Да пострадаме всички като един и всеки от нас да пострада еднакво за всички. Приеми ни, Елеазаре. Последвай ни, майко. Погребни великолепно мъртъвците си, Иерусалиме, стига да остане нещо за гроба. Разказвай за нас на следващите поколения и показвай на почитателите си свещеното място на погребението на едноутробните”.

Така говореха и действаха те. Така по старшинство по възраст се окуражаваха взаимно, както глиган точи зъбите си един в друг. Всички те запазваха еднаква ревност за удоволствие и удивление на съплеменниците

си, за страх и ужас на враговете. И макар да се бяха опълчили смело против целия народ, враговете бяха толкова посрамени от единодушието на седемте подвизаващи се за благочестието братя, че вече губеха приятната надежда да надвият и останалите.

А мъжествената и наистина достойна за такива доблестни синове майка, тази велика и висока по дух възпитаничка на закона, разкъсвана от две силни движения на сърцето, усещаше в себе си смесица от радост и страх - от радост - поради мъжеството на синовете ѝ и поради всичко, което виждаше, от страх - поради неизвестността на бъдещето и поради изключително тежките мъчения. И като птица, която вижда, че змия пълзи към малките ѝ или че някой друг замисля нещо лошо против тях, тя летеше наоколо, размахваше криле, умоляваше, споделяше страданията на децата си. И какво ли не говореше, какво ли не правеше, за да ги въодушеви за победа. Ту грабваше капка кръв, ту вдигаше откъснати части от тялото, ту благоговейно падаше коленопреклонно пред останки; събираше телесните части на един син, а друг предаваше на мъчителите и подготвяше трети за подвиг. Казваше на всички: "Прекрасно, деца! Прекрасно, доблестни мои подвижници, почти безплътни в плът, защитници на закона на побелялата ми коса и на светия град, който ви възпита и ви издигна на такава висота на добродетелите! Още малко и ще победим! Мъчителите се умориха - единствено от това се боя. Още малко и аз ще стана блажена сред майките, а вие - блажени сред младежите! Но на вас ви е жал да се разделите с майка си? Не ви напускам, обещавам ви това. Не мразя децата си".

И щом видя, че всички напуснаха живота и със смъртта си я избавиха от безпокойства, тогава тя със светъл взор вдига глава и подобно на олимпийски победител, като вдигна ръце с добър дух, високо и тържествено казва: "Благодаря Ти, Отче Свети! Благодаря ти, наставниче наш, законе! Благодаря ти, наш отче и съратниче на чедата си, Елеазаре! Благодаря, че плодът на родилните ми болки е приет и станах майка, най-свещената сред майките! У мен не остана нищо за света. Всичко е дадено на Бога - цялото ми съкровище, всичките надежди на старостта ми. Каква висока почест за мен! Колко прекрасно са осигурени старините ми! Сега съм възнаградена за отглеждането ви, деца - видях как се подвизавахте за добродетелта, бях удостоена да видя всички ви увенчани. Дори гледам на мъчителите ви като на благодетели. Готова съм да засвидетелствам благодарността си към мъчителя за разпореждането, според което съм запазена последна за страдания, та след като най-напред изведа на арената родените от мен и след като извърша мъченически подвиг във всекиго от тях, след принасянето на всички жертви да си тръгна оттук в пълна безопасност. И няма да скубя косата си, да раздирам дрехите си, да разкъсам с нокти плътта си, няма да се подбуждам към сълзи, да викам оплаквачи, да се затварям в тъмно усамотение, така че дори и въздухът да тъгува заедно с мен, няма да чакам утешители и да предлагам хляб на скръбта. Всичко това приляга на малодушните майки, които са майки само по плът, чиито деца умират, без да оставят добра дума след себе си. А вие, мили деца, не сте умрели, а сте принесени в дар на Бога; не се разделихте завинаги с мен, а само временно се преселихте; не сте пръснати, а сте събрани заедно; не ви отмъкна звяр, не ви погълна вълна, не ви погуби разбойник, не ви налегна болест, не ви унищожи война и не ви сполетя някакво друго бедствие, повече или по-малко тежко измежду обичайните за хората. Бих започнала да плача и даже горчиво да плача, ако бе ви се случило нещо подобно. Тогава бих доказала чедолюбието си със сълзи, както сега го доказвам с това, че не проливам сълзи. Нещо повече. Ако вие, за ваша вреда, се бяхте спасили от мъчението, ако мъчителите бяха възтържествували над вас и бяха надделели над поне един от вас, както сега самите гонители са победени от вас, тогава действително бих почнала да ви оплаквам. А това, което стана сега, е похвала, радост, слава, ликуване и веселие за останалите. Но и аз се принасям в жертва непосредствено след вас. И аз ще бъда сравнена с Финеев, прославена заедно с Анна. Даже още повече, защото Финеев се е подвизавал сам, а вие се проявихте като многобройни палачи на блудници, като поразихте не плътско, а духовно прелюбодеяние. И Анна посветила на Бога един син, даден също от Бога, при това - наскоро роден; а аз осветих седмина възмъжали, и при това - самопожертвали се доброволно. Нека надгробното ми слово бъде допълнено от Иеремия, който не оплаква, а възхвалява преподобната кончина! *Светнахте повече от сняг*, сгъстихте се повече от *мляко*, сонмът ви - родени и принесени в дар на Бога - стана по-хубав от *сапфир* (срв.: Плач. Иер. 4:7)! Какво още? Присъедини и мен към децата ми, мъчителю, ако и от враговете може да се очаква милост. Присъедини и мен - тази борба ще бъде за теб по-славна. О, как бих желала да претърпя всички мъчения, които те претърпяха, кръвта ми да се смеси с тяхната кръв и старческата ми плът - с тяхната плът! Заради децата си обичам дори самите оръдия на техните страдания. Но ако това не стане, нека поне прахът ми да се смеси с техния прах и да ни приеме един гроб! Не завиждай на равночестната кончина на тези, които са равночестни по доблест. Прощавайте майки, прощавайте, деца! И вие, майки, възпитавайте така родените

от вас, и вие, деца, се възпитавайте така! Дадохме ви прекрасен пример как да се подвизавате с добър подвиг". Така каза тя и се присъедини към синовете си. "Но как?" - ще попитате. Като се затече към кладата, на която бе осъдена, като към брачно ложе. Не изчака някой да я качи на нея, не позволи нечисто тяло да докосне чистата ѝ и мъжествена плът.

Така се наслади Елеазар на свещенството; така сам бе посветен и посвети другите в небесните тайнства - не с външни поръсвания, а със собствената си кръв, освети Израиля и направи последния ден от живота си заключително тайнство! Така синовете се насладиха на младостта; не робувайки на сластолюбието, а превъзможвайки страстите, очистиха тялото и се представиха в безстрастния живот! Така майката се наслади на многодетността, така се украси с децата си, докато те бяха живи, и почина заедно с отишлите си! Представи родените за света на Бога, по броя на подвизите им отново изброи родилните си мъки и научи старшинството на децата си от реда, в който те умираха. Защото се подвизаваха всички - от първия до последния, и както вълна следва след вълна, така и те проявиха един след друг доблест и всеки отиваше на страдания по-готов от предишния, вече укрепен от примера на пострадалите преди него. И затова мъчителят се радваше, че тя не бе майка на по-голям брой деца; защото в такъв случай би останал още по-безсрамен и победен. И едва сега, когато среща невъоръжени младежи, които, като се въоръжиха единствено с благочестието си, бяха готови да претърпят всичко с по-голяма ревност от тази, с която самият той се готвеше да ги подложи на страдания, той за първи път разбира, че не може да надвие всичко с оръжие.

Тази жертва бе по-благоразумна и по-величествена от Иефтаевата; защото тук нито пламенност на обета, нито желание за неочаквана победа правеха приношението необходимо, както там; напротив, жертвоприношението бе напълно доброволно и очакваните блага бяха единствената награда за него. Този подвиг с нищо не е по-долу от подвизите на Даниил, когото предадоха да бъде изяден от лъвовете и победи зверовете с вдигане на ръцете; той не отстъпва на мъжеството на момците в Асирия, които ангел поръси в пламъка, когато те не се съгласиха да нарушат отеческия закон и не се докоснаха до скверните и неосветени ястия. А по усърдие той не е по-маловажен и от жертвите, които впоследствие са принесени за Христа. Защото страдалите за Христа, както казах в началото на словото, имаха пред очите си Христовата кръв и техен водач в подвизите бе Сам Бог, Който донесе за нас толкова велик и чуден дар. А Макавеите нямаха пред себе си нито много, нито подобни примери на доблест. Цяла Иудея се удивляваше на търпението им. Тя се радваше и тържествуваше, сякаш сама бе увенчана тогава. Защото и на нея ѝ предстоеше подвиг, който даже бе най-големият от подвизите, пред които Иерусалим някога е бил изправян - или да види в този ден потъпкването на отеческия закон, или да се прослави. Участи на целия еврейски род зависеше от подвига на Макавеите и се намираше сякаш на острието на меча. Самият Антиох бе изумен. Така заплахите му се превърнаха в удивление. Защото и враговете умеят да се удивляват на великите подвизи, щом гневът отмине и делото само оправдае себе си. Затова той се оттегли, без да постигне успех, и както много хвалеше баща си Селевк за уважението му към иудейския народ и за щедростта му към храма, така силно упрекуваше Симон, който го бе подтикнал към войната, считайки го за виновник за безчовечността и безславието.

Нека и свещениците, и майките, и децата да подражаваме на Макавеите; свещениците - в чест на Елеазар, духовния отец, показал превъзходен пример и със слово, и с дело; майките - в чест на мъжествената майка, да се окажат истински чедолюбиви и да представят чедата си на Христа, така че самият брак да се освети от тази жертва; децата да почетат светите юноши и да посвещават времето на младостта не на срамни страсти, а на борба със страстите, на мъжествено воюване против ежедневния ни Антиох, който воюва посредством всичките ни членове и ни гони по най-различен начин. Защото желая да има подвижници за всяко време и случай, от всеки род и възраст, подложени и на явни нападения, и на тайни навети от враговете. Желая да се ползвате от древните сказания, но да се ползвате и от новите, и подобно на пчели, да събирате отвсякъде най-полезното в състава на единния сладък воцен мед, така че и чрез Стария, и чрез Новия Завет в нас да се прославя Бог, прославян в Сина и в Духа, познаващ Своите и познаван от Своите Си, изповядван и изповядващ, прославян и прославящ в Самия Христа, комуто слава во веки. Амин.

СЛОВО 17, произнесено пред разтревожените жители на Назианз и разгневения градоначалник

Утробо моя! утробо моя! скърбя вдън-сърце си, вълнува се в мене сърцето ми (според превода на седемдесетте: *и чувствата на сърцето ми се смущават*) (Иер. 4:19), казва в една от речите си Иеремия, най-състрадателният сред пророците, оплаквайки непокорния Израил, който сам отстранява от себе си Божието човеколюбие. *Утроба* той нарича иносказателно душата си (което намирам за много места в Писанието) - може би, защото тя е скрита и невидима (а скритостта е обща черта на душата и утробата), или пък защото тя приема и така да се каже, смила словесна храна (защото каквото е храната за тялото, това е и словото за душата). *А чувства* нарича може би душевните движения и помисли, и най-вече - възбужданите от чувствеността, от които праведникът се терзае, възпламенява и увлича, така, че не може да се сдържи от пламенност на духа. Защото точно това е наречено от пророка *смущение* (τό μαιμάσσειν), тоест някакъв устрем, съчетан с раздразнителност. Ако някой разбира под *чувства* и външните сетива, не ще сгреша. Защото и очите, и ушите не само се оскърбяват от лошите предмети на зрението и слуха, но от състрадание даже желаят да видят и да чуят нещо по-добро. Впрочем, както и да разбираме това, праведникът страда, смущава се и не понася равнодушно бедствията на Израиля, каквито и да си представиш - били те телесни, когато гледаш на Израиля сетивно или духовни, когато го разбираш духовно. Защото същият пророк проси за себе си *извор сълзи* (Иер. 9:1, 2), желае *пътнишко пристанище*, целува *пустинята*, за да се освободи от по-голямата част от скърбите и да получи известно облекчение от вътрешната болка, като оплаче в безмълвие Израиля.

Същото много по-рано изразява и божественият Давид, казвайки: *Кой би ми дал криле гълъбови? Аз бих отлетял и бих се успокоил* (Пс. 54:7). Той моли за гълъбови криле може би защото те са леки и бързи (каквото е и всеки праведник), или пък може би защото те изобразяват духа, единствено чрез когото избягваме бедствията, моли да бъде, колкото е възможно, по-далеч от сегашните злини; след това посочва лекарството при притеснителни обстоятелства - надеждата. *Чаках* - казва той - *Бога, спасяващ ме от малодушието и от бурята* (Пс. 54:9 - според превода на седемдесетте). Той изглежда прави същото и на друго място, много скоро давайки лекарство на скърбящия и предлагайки ни и с думи, и на дело добър урок по великодушие в нещастията. *Душата ми се отказва от утеха* (Пс. 76:3) - казва той. Ти виждаш в това безгрижие и отчаяние. Даже не се ли уплаши, че Давид е неизцелим? Какво казваш? Не приемаш утеха? Не се надяваш на отрада? Никой не ще те изцели - нито дума, нито приятел, нито сродник, нито съветник, нито състрадаващ, нито някой, който разказва за своите бедствия или припомня древното, или представя съвременни примери, как много хора са се спасявали и от много по-тежки нещастия. Но нима всички средства са изчерпани, изчезнали, премахнати? Нима всяка надежда е загинала? Нима ни остава само едно - в бездействие да чакаме края? Така казва великият Давид, който *в скърби* получава *простор* (срв. Пс. 4:2 - според превода на седемдесетте) и заобиколен от *смъртна сянка* се вдига с Бога (вж.: Пс. 22:4)! А какво да правя аз, малкият, слабият, земният, нямащият такъв дух? Щом и Давид се колебае, кой ли ще се спаси? Каква помощ да намеря в страданията или каква утеха? Към кого да прибягне, когато съм притесняван? На това ти отговаря Давид, великият лекар и заклинател на злите духове с духа, който е в него. Към кого да прибягнеш? От мен ли искаш да знаеш това и сам не го знаеш? Към Този, Който укрепва *отслабналите ръце*, заякчава *треперещите колена* (Ис. 35:3), води *през огън* и спасява *във вода* (Ис. 43:2; Пс. 65:12). Не са ти необходими - казва той - нито войски, нито оръжие, нито стрелци, нито конници, нито съветници, нито приятели, нито външна помощ. Имаш в самия себе си подкрепата, каквато имам и аз, и

всеки желаещ. Трябва само да пожелаеш, само да се устремиш. Утехата е близо, в устата ти, в сърцето ти. *Спомни си* - казва - *за Бога и се развеселих* (Пс. 76:4 - според превода на седемдесетте). Има ли нещо по-лесно от спомнянето? Спомни си и ти и ще се развеселиш. Какво лесно приложимо лекарство! Какво величие на дара! Спомни си за Бога и Той не само успокоява малодушието и скръбта, но и поражда радост.

Желаеш ли да чуеш и други слова за (Божие) човеколюбие? Казано е: “Ако се обърнеш и въздъхнеш към Господа, ще бъдеш спасен” (срв.: Иез. 33:19). Вижте как спасението е съчетано с въздишка. Още не ще успееш да изговориш думите, и Той ще каже: “Тук съм!”, и ще рече *на душата* ти : *Аз съм твое спасение* (Пс. 34:3). Нищо не посредничи между молбата и получаването - нито злато, нито сребро, нито блестящи и скъпи камъни, нито нищо друго, с което хората биват склонявани към милост. Когато Софония казал сякаш от името на разгневения и огорчен Бог: *пусти направих улиците им, тъй че никой да не ходи по тях* (според превода на седемдесетте: *ще опустоша напълно пътищата им, така че никой да не ходи по тях*), *разорени са градовете им: няма нито един човек, няма жители* (Соф. 3:6), след като ги поразил с ужас, съкрушил ги с печал, покрил ги с мрак със заканата си, веднага спуска и светлината на благата надежда и ме възстановява със следните думи: *Аз казах: “Бой се само от Мене, приемай наставления!” и няма да бъде изтребено жилището му* (ст. 7). А малко по-надолу казва още по-радостно и човеколюбиво: *В оня ден Господ ще рече: “Не бой се, Сионе, да не отслабват ръцете ти! Господ, Бог твой, е посред тебе; Той е силен да те спаси; ще ти докара веселие и ще те обнови в любовта Си (...) и ще събере сътворените (...) и ще спаси притеснените, и ще приеме отритнатите* (ст. 16-19 - според превода на седемдесетте).

Това го изискват и светиите, и самият разум, това желае и моето слово. Приемете слово на мъдрост, за да не би, като попаднете *в бездната на злото*, да станете нехайни, както казва божественият Соломон (срв.: Притч. 18:3 - според превода на седемдесетте), и да погинете от собственото си невежество, а не от обладамата ви скръб. Братя, в човешките дела съществува някакъв кръг и Бог, който устройва всичко и за всички, а в числото на това всичко - и нашите дела, и по непостижимите Си и неизследими съдби управлява също така премъдро, както премъдро е сътворил и казал всичко, ни учи чрез противоположности. Защото всичко, така да се каже, се движи и върти около нещо неподвижно, но се движи не в основата, която във всичко е твърда и неподвижна (макар това да е скрито от нашата немощ), а в това, което ежедневно се случва и става. И древното и постоянно Божие решение е - мракът, разлят пред очите ни, да бъде Неговото *покривало* (Пс. 17:12). И затова не можем да видим много неща в управлението на света по друг начин, освен като неясни догадки и представи, може би, защото Бог смирява нашата горделивост, та да се самоосъзнаваме като нищожни пред истинската и първа мъдрост, да се стремим единствено към Него и винаги да се стараем да се просвещаваме с тамошните озарения, или пък поради това, че чрез непостоянството на видимото и превратното Той ни води към постоянното и вечното. Впрочем нищо, както казах, не е неподвижно, не е равно само на себе си, не е самодостатъчно и не е еднакво докрай - нито веселието, нито скръбта, нито богатството, нито бедността, нито силата, нито безсилието, нито унижеността, нито властта, нито настоящето, нито бъдещето, нито нашето, нито чуждото, нито малкото, нито голямото, нито нищо друго, което бихме могли да споменем. И в непостоянството остава само едно постоянно нещо - изменението във всичко. Защото всичко бързо се върти и отминава и само се бори със себе си, така че може да се доверим по-скоро на вятъра и на написаното на вода, отколкото на човешкото благоденствие, защото завистта поставя преграда пред щастието, а милосърдието - пред нещастieto. И това, според мен, е премъдро и удивително; защото скръбта не остава без утеха, а щастието - без вразумяване. Благоразумно постъпват тези, които (тъй като от смирението се ражда познание на наредбите) се вразумяват от нещастията и очиствайки се като злато с огън, казват: *Добре ми е, че си ме смирил* (Пс. 118:17 - според превода на седемдесетте), с които се случва същото, което се случило и с Петър, който призовал спасението, когато вече потъвал, и които чрез болката се приближават повече до Бога и чрез скръбта придобиват благодетел; защото страдащата душа е близо до Бога и чрез оскъдицата се обръща към Можещия да даде, докато при изобилие на дарове би могла и да Го презре.

Затова, братя, нека по всяко време и при всеки случай да насочваме зора си нагоре, да се ограждаме с добра надежда, така че и в радост да не изгубим страха, и в скърби - надеждата. Нека и при ясно, и при дъждовно време, и по време на буря да помним за кормчията; да не униваме при скърби, да не бъдем лоши слуги, които славят Владиката, когато *Той им прави добро* (Пс. 48:9 - според превода на седемдесетте), и не се обръщат към него, когато ги наказва, макар понякога болката да е по-добра от здравето, търпението

- от отрадата, посещението - от пренебрежението, наказанието - от прошката. Ще кажа накратко: да не падаме духом от бедствия, нито да се големеем от задоволеност. Да се покорим на Бога и един на друг, и на началстващите на земята: на Бога - по всички причини; един на друг - заради братолюбието. На началстващите - заради добрия ред, и то - толкова повече, колкото по-кротки и снизходителни са те. Опасно е да изчерпваме милосърдието на началниците, надявайки се на чести прошки; защото, като го изчерпим, самите ние ще подлежим на отговорност за строгостта им - за това, че нарушаваме тишината с вятър, докарваме върху светлината мрак и смесваме меда с пелин. И сред нашите закони има един закон - закон похвален и прекрасно поставен от Духа, Който е дал Свои закони, като е съчетал възможното и най-доброто. Съгласно този закон както слугите трябва да са *послушни на господарите* си (вж.: Еф. 6:5), жените - на мъжете си, Църквата - на Господ, учениците - на пастирите и учителите, така и всички данъкоплатци са длъжни да се подчиняват на всички власти, **и то не само поради страх от техния гняв, но и по съвест** (Рим. 13:5, 6), и да не правят закона омразен, вършейки зло, да не довеждат себе си до меч, а като се очистват със страх, да заслужават похвала от властта. Колчето¹ е едно и също; но то щади правото и отсича излишното. Слънцето е едно, но то свети на здравето зрение, а помрачава слабото. Искаш ли да кажа с дръзновение нещо и от своето учение? Един е Христос, но Той лежи за падане и ставане (Лук. 2:34) - за падане на неверните и за ставане на вярващите. За едни, а именно за тези, които не са познали, нито са разбрали, а ходят в мрак или служат на идолите, или не виждат по-далеч от буквата и не искат и не могат да се просветят с нищо друго, освен с буквата, *Той е Камък на препъване и Камък на съблазън* (1 Петр. 2:7). За други, а именно за тези, които биват обуздавани със слово и са стъпили здраво на този камък, Той е *краеъгълен* и похвален *Камък*. Или ако искаш, Той е бисерът, който добрият търговец купува за целия си имот (вж.: Мат. 13:45, 46). Но ние, братя, които не изпълняваме задълженията си, а роптаем против властта, постъпваме почти като онзи, който, сам нарушавайки правилата на борбата, обвинява раздаващия награди в несправедливост, или като онзи, който, сам страдайки от тежко заболяване и нуждаейки се от не по-малко болезнено лечение, обвинява в невежество и безразсъдство лекаря, който прилага разрези и обгаряния. Това е моето утешение и същевременно наставление за подчинените! С това бедният пастир връща на истинския път малкото стадо, с което законът на пастирското служение ми заповядва да се радвам при радост и да стена при печал.

А какво ще кажете вие, управници и началници? Словото вече се обръща към вас, за да не бъдем сметени за съвсем несправедливи, ако, убеждавайки подчинените да изпълняват дълга си, отстъпим пред вашето могъщество, сякаш срамувайки се или страхувайки се да ползваме свободата си, ако се грижим повече за тях, а бъдем нехайни спрямо вас, за които трябва да се погрижим толкова повече, колкото по-полезно е това за едната и другата страна, колкото по-важен е успехът. А обратното на това нека не бъде с нас и с нашето слово. И тъй, какво казвате? Над какво да се помирим? Ще приемете ли дръзновеното ми слово и Христовият закон подчинява ли ви на моята власт и на моя престол? И ние имаме голяма и по-съвършена власт; в противен случай духът трябва да отстъпи пред плътта и небесното - пред земното.

Зная, че и ти ще изслушаш дръзновеното слово. Защото и ти си свещена овца от моето свещено стадо, възпитаник на великия пастир², наистина доведен свише от духа и подобно на нас просветен от светлината на Светата и блажена Троица. Затова словото ми към теб ще бъде непродължително и кратко. Ти началстваш с Христа, с Христа и управляваш. Той ти е дал меч - не да действаш, а да заплашваш. И нека този меч бъде запазен за Дарилия го, като чист дар. Ти самият си Божи образ и ръководиш образа, за който трябва да се погрижиш тук и с който трябва да преминеш в другия живот. А в него ще преминем всички, след кратковременната игра в тукашния живот, независимо от това, дали ще го наречем тъмница, поприще, предназначение или сянка на истинския живот. Почети родството, уважи първообраза, пребъди с Бога, а не със светоуправника, с Христа Господа, а не с жестокия мъчител. *Той си беше открай човекоубиец* (Иоан. 8:44). Той нанесе удар и на първия човек, като го доведе до непослушание, и му причини бедствен живот; пак той чрез греха въведе закон - да наказваме и да търпим наказание. А ти, човече Божи, спомни си, чие творение си и къде си призован да отидеш, какво имаш и с какво си длъжен, от кого си получил закона, словото, пророците, самото богопознание и небезнадеждността да получиш очакваното. Затова подражай на Божието човеколюбие. В човека най-божествено е това, че може да върши добро. Можеш да станеш

¹Има се предвид право колче, което се забива до стеблото на растението и стъблото се завързва за него.

²Има предвид баща си.

бог, без да си са направил нищо; не пропускай случая за обожение. За Духа едни изразходват имуществото си, други изтощават плътта си, умират заради Христа и напълно се оттеглят от света. Други посвещават на Бога онова, което им е най-скъпо. И ти, без съмнение, си чувал за жертвата на Авраам, който даде на Бога единородния, родения по обещание, когато обещанието се заключаваше в него, по-охотно, отколкото в началото го бе получил от Бога. Но ние не искаме от теб нищо такова. Вместо всичко друго, принеси едно нещо, принеси човеколюбие, с което на Бог Му се угажда повече, отколкото с всичко друго, взето заедно, принеси единствен дар, непорочен дар, дар, призоваващ Божиите щедрости. Присъедини към страха кротост, съчетай заплахата с надежда. Зная колко много може да направи благостта, която ни кара от срам да въздадем дължимото, когато, имайки възможност да принудим, прощаваме и с благоволенieto си караме милвания да се засрами. Нищо да не те убеждава да бъдеш недостоен за властта, нищо да не те отклонява от милосърдието и кротостта - нито обстоятелства, нито властник, нито страх, нито боязън от висшестоящи началници, нито надделяваща дързост. Старай се при трудни обстоятелства да придобиеш благоволение свише. Дай назаем на Бога милосърдие. Никой от принеслите нещо на Бога не се е разкайвал. Той е щедър в отплатата, особено - с тамошни блага. Възнаграждава онези, които тук са Му принесли нещо и са Му дали назаем; а понякога, за да ни увери в бъдещите блага, награждава и с тукашни блага. Още малко, и светът ще отmine и сянката му ще изчезне. Да се възползваме от времето, да купим вечното с непостоянно. Всеки от нас е *под епитимии* (Сир. 8:6) и земята носи множество чужди дългове. Нека простим, та и на нас да просят; да опростим, та и сами да получим опрощение. Видяш в Евангелието: довеждат задлъжнял с много таланти и му опрощават дълга (защото той е заведен при добър владетел); но този, на когото опрощават, сам не опрощава (защото той е роб и в свободния си избор), и каквото човеколюбие е проявено към него в по-голямото, той не проявява към другаря си в по-малкото, каквото бил длъжен да прояви, ако не поради нещо друго, то поне подражавайки на показания пример на великодушие. И господарят се гневи, а за последвалото ще премълча. Ще кажа само, че за всеки е по-добре да стори милост тук, отколкото да дава отговор там.

Какво ще кажеш? Убедиха ли те тези думи, които, по нееднократните ти признания обичаш, най-добри сред началниците, и ако мога да добавя, най-човеколюбиви, или трябва да ти представя вместо молба и тези побелели коси³ брой години и дългогодишно свещенство, непорочно свещенство, което, може би и ангелите, служещи на Пречистия, уважават като достойно за собственото им служение? Убеждава ли те това, или да дръзна на нещо повече? А дързък ме прави скръбта. Представям ти Христа и Христовото изтощение заради нас, и страстите⁴ на Безстрастния, и кръста и гвоздеите, чрез които съм освободен от греха, и кръвта, и погребението, и възкресението, и възнесението, и тази трапеца, към която пристъпваме заедно, и начините на моето спасение, осъществявани със същите уста, с които ходатайствам пред теб - това свещено и възнасящо ни нагоре тайноводство. Ако ли пък не за някое от тях, то поне заради всички заедно прояви милост и към нас, и към себе си, милост към домашната ти църква и към тази прекрасна Христова пълнота, която (представяй си така) сама ходатайства заедно с нас (макар да предоставя ходатайството на нас, като на почетени заради Почелия), и заедно с нас се подчинява на закона на началстването. В едно си позволи да победиш себе си - победи ни с човеколюбие! Ето, водя ти молителите си пред Бога и пред ангелите, и пред небесното царство и тамошните награди. Уважи вярата ми, която имах в теб и чрез която убедих другите също да я уважат в по-голямото и по-съвършеното. Ще кажа накратко: ти самият имаш Господ на небето, Който нека бъде за теб също такъв съдия, какъвто ти ще бъдеш за подчинените си. Но нека всички ние да получим и тукашна милост, и тамошна снизходителност в Христа Иисуса, нашия Господ, на Когото, заедно с Отца и Светия Дух, в предишните времена и преди самото време и сега, и във вечните векове принадлежи славата и властта, честта и царството. Амин.

³Има предвид баща си.

⁴Тоест страданията.

СЛОВО 18, произнесено като похвала за баща му и за утеха на майка му Нона в присъствието на свети Василий, към когото е отправен уводът на словото

Човек Божий (Иис. Нав. 14:6), *верен раб* (Числ. 12:7), *служител на тайните Божи* (1 Кор. 4:1), *мъж на желани* (Дан. 10:11 - според превода на седемдесетте) и при това - на духовни. Така Писанието нарича преуспелите и високите по живот, извисилите се над видимото. Но ще те нарека още *Бог фараону* (Исх. 7:1), на цялата египетска и вражеска сила, *стълб и крепило* (1 Тим. 3:15) на Църквата, *Господня воля* (Ис. 62:4 - според превода на седемдесетте), *светило в света*, *имащ в себе си словото на живота* (Фил. 2:15, 16), опора на вярата, обител на Духа. И мога ли да изброя всички наименования, които ти е дала добродетелта, която с всяка своя разновидност ти носи и дава ново име? Но кажи: откъде идваш и *кой си* (Иоан. 1:22)? Какво възнамеряваш да направиш за нас? Защото знам, че ще предприемеш всичко с Бога, по Божие внушение и за доброто на посрещащите те. Защо идваш? Да ни посетиш ли? Да намериш пастир? Или да огледаш паството?

Ние почти не съществуваме, а с по-голямата част от битието си се преселихме с него¹ оттук, дотегна ни *мястото на озлоблението* (Пс. 43:20 - според превода на 70-те), особено сега, когато вещият кормчия или светилникът на живота ни, който свише ни посочваше спасението, та като гледаме към него, да насочваме пътя си, този пастир с всички добродетели, с целия си пастирски опит, който бе придобил през дългите години ни напусна, изпълнен с дни на благоразумие, и ако мога да кажа с думите на Соломон, *увенчан с похвалата на старостта* (Притч. 16:31 - според превода на седемдесетте). Паството е в недоумение и смут. И виждаш с какво униние, с каква печал е изпълнено; защото вече не *почива на злачно място*, не е *отглеждано край тихи води* (Пс. 22:2 - според превода на седемдесетте), а търси стръмнини, пустини и пропасти, където може да се разпилее и да се изгуби; не се надява да получи някога друг разумен пастир и, напълно убедено, че не ще получи равен на починалия, би желало поне да има макар и по-лош, но не много по-лош.

И тъй като, както казах, три причини, тоест ние, пастирът и паството, и всяка от тях - в еднаква степен, правят присъствието ти необходимо, то дай на всички подходящото, според живеещия в теб дух на служението, и *построй слово за пред съд* (Пс. 111:5 - според превода на седемдесетте), така че още повече да се удивляваме на мъдростта ти. Но как да построиш слово? Похвали починалия, колкото добродетелта му изисква не само за да поднесеш чисто слово като надгробен дар на чистия, но и за да представиш пред другите живота му като образец и урок по благочестие. А на нас преподай накратко любомъдро учение за живота и смъртта, за съединението и раздялата на душата с тялото, за двата свята, за тукашния непостоянен свят и за съзерцавания с ум и вечнопреливащ свят. Убеди ни да презираме в първия всичко лъжовно, нестройно, безпорядъчно, подобно на вълни, увличащо и подхвърляно ту нагоре, ту надолу, и да се привързваме към онова във втория, което е неизменно, постоянно, боголепно, винаги еднакво, неподлежащо на никакви тревоги и объркване. Защото ще скърбим по-малко, а даже и ще се радваме за отиващите си от нас, когато словото ти, като ни отдалечи от земното, ни издигне към горното, покрие сегашните огорчения

¹Свети Григорий има предвид починалия си баща.

с бъдещите и ни убеди, че и самите ние бързаем към благия Владика, че настаняването е по-добро от странстването, че каквото е за моряците тихото пристанище, такова е за връхлитаните от бури в тукашния живот представянето и преминаването в бъдещия, или колкото удобства и облекчение чувстват завършилите далечно пътуване в сравнение с онези, които все още усещат трудностите и неприятностите на пътуването, толкова участта на достигналите до небесната странноприемница е по-добра и по-спокойна от участта на все още вървящите по неравния и стръмен път на този живот.

Така можеш да утетиш нас. Но с какво ще утетиш паството? Първо, обещавай му своето покровителство и ръководство. Защото на всички им е добре да почиват под твоите криле и ние жадуваме за гласа ти повече, отколкото измъчваните от естествена жажда жадуват за чист извор. Второ, увери ги, че добрият пастир, който полагаше душата си за овцете, и сега не ни е изоставил, а и досега е с нас и ни пасе и води, и познава своите си, и неговите го познават, макар и невидим телесно, но съпребиваващ духовно, воюва за паството с вълците и не позволява на никого да прескача разбойнически или коварно през оградата на кошарата, да подмамва с чужд глас и да похищава души, правилно наставени в истината. А аз съм убеден, че сега с молитвите си той ще направи повече, отколкото по-рано с учението си; защото застана по-близо до Бога, като свали от себе си телесните окови, освободи се от глината, помрачаваща ума, яви се непокрыт пред непокрытия пръв и пречист Ум, бе удостоен (ако мога смело да се изразя така) с ангелски чин и дръзновение.

С дадената ти сила на словото и на духа ти сам и ще подредиш, и ще запълниш с любовъдрие всичко това много по-добре, отколкото аз бих могъл да начертая. Но за да не би поради непознаване на добродетелите на пастира словото за достойнството му да се съкрати прекалено, ще набележа няколко черти за похвала на починалия, като се възползвам от онова, което ми е известно за него, и ще ти го предам като на превъзходен описател, за да опишеш изцяло красотата на добродетелта му и да съобщиш това на всеослушание и за назидание на всички.

Съгласно правилата за съставяне на похвално слово би трябвало да говоря за рода, родината, телесните съвършенства, външната известност и за всички други неща, за които хората имат високо мнение. Но аз, като ги оставя настрана, ще започна с това, което за нас е най-близо и първо, и ще кажа (без да се срамувам от предишното, тъй като се надявам на последното), че той² бе издънка от не съвсем похвален корен, неродил плодове на благочестие, насаден не в Божия дом, а твърде странен и чудовищен, който бе съставен от две противоположности - от езическа заблуда и старозаветно мъдруване, като бе допуснал в себе си някои части от едното и другото, а някои бе отстранил. Последователите на това учение, отхвърляйки идолите и жертвите, се покланят на огъня и на светилниците, а уважавайки съботата и спазвайки до най-дребното наредбите за животните, не приемат обрязването. Тези невисоки по вярване хора се наричат ипсистирии³ и почитат един Вседържител. Но какво се появява от човек, който е израснал сякаш в двойно нечестие? Не зная кое да похваля повече - дали благодатта, която го призова, или собственото му произволение. В крайна сметка той така очисти окоето на ума от покривалата го нечистота и с такава бързина се устреми към истината, че заради небесния Отец и заради истинското наследство реши преждевременно да бъде изоставен от майка си и да бъде лишен от имущество, и прие това безчестие с по-голямо желание, отколкото някой друг би приел най-високи почести. Но колкото и да е удивително това, аз му се удивлявам по-малко. И защо? Защото и мнозина други правеха подобни жертви и всички трябва да влязат във великата Божия мрежа (Мат. 13:47), словото на рибарите трябва да улови всички, макар Евангелието да пленява едни по-рано, а други по-късно.

Но считам за нужно да разкажа за онези неща в него, които ми се струват най-удивителни. Още преди да бе станал от един двор с нас, той вече бе наш; защото по нравите си принадлежеше към нас. Както мнозина от нашите не са от нас, тъй като животът ги прави чужди на общото тяло, така мнозина от непринадлежащите към нас са наши, тъй като с добрите си нрави изпреварват вярата и притежавайки самото нещо, нямат само името. От числото на последните бе и баща ми - клонка все още чужда, но по живота си наведена към нас. Той толкова се отличаваше с целомъдрие, че бе едновременно и много любезен, и много скромнен, макар тези две качества да е трудно да се съчетаят. А правдивостта му нуждае ли се от по-силно и по-очевидно доказателство, когато знаем, че той, заемайки най-високите постове в държавата, не увеличи имуществото си

²Бащата на свети Григорий Богослов.

³ἰψιστοῦς (гр.) - най-висок.

дори с една драхма, макар да виждаше, че други слагат Бриарееви ръце⁴ върху обществената собственост и подпхвват от гнусни тежки и непосилни данъци; защото така наричам неправедното обогатяване? Но същото е немало доказателство и за благоразумие; впрочем то ще проличи още по-ясно от по-нататъшното слово. Мисля, че той получи самата вяра като награда за тези добродетели. И обяснявам по какъв именно начин я получи; защото не е прилично да премълчавам толкова важно нещо.

Кой ще намери жена добродетелна? (Притч. 31:10) - казва, както чувам, Божественото Писание. Това е Божи дар и Господ урежда добрия брак. Дори и езичниците разсъждават така. Тяхно е изречението, че най-прекрасната придобивка за човека е добрата жена, а най-лошата - злата⁵. И не може да се каже, че в това отношение има някой по-щастлив от баща ми. Мисля, че ако някой би обиколил всички краища на земята и целия човешки род в търсене на най-съвършения брак, не би намерил по-добър и по-хармоничен. В него така се бяха съчетали всички превъзходни и мъжки, и женски качества, че бракът бе не само плътски съюз, но в не по-малка степен и съюз на добродетелта. Съпрузите, превъзхождайки другите, не можеха да се превъзхождат взаимно, защото и в двамата добродетелта бе с еднаква сила и стойност. Жената, дадена на Адам за *помощник*, *нему подобен* (Бит. 2:18), понеже *не е добро за човека да бъде сам*, от сътрудничка стана враг, стана не съпруга, а противник, като съблазни Бога със сластолюбие и чрез дървото на познанието го лиши от дървото на живота. Но жената, дадена от Бога на баща ми, бе за него не само сътрудница, което още не е много удивително, но и предводителка. Тя сама и със слово, и с дело го насочваше към всичко превъзходно. И макар да считаше за свое първо задължение, съгласно закона за брака, да се покорява на мъжа си във всичко друго, при все това не се срамуваше да му бъде наставничка в благочестието. Разбира се, в това тя бе достойна за удивление; но още по-достоеен за удивление е покоряващият ѝ се доброволно. Ако другите жени се тщеславят и превъзнасят с красотата си - както с естествената, така и с подправената, то тя знаеше една красота, душевната красота, и според силите си се старееше да съхранява или да прави по-ясен Божия образ в себе си, а подправените и изкуствени украшения отхвърляше, предоставяйки ги на определилите се за зрелища. Знаеше едно истинско благородство - да бъде благочестива и да знае откъде сме произлезли и къде ще отидем; едно надеждно и неотемно богатство - да изразходва имуществото си за Бога и за бедните и особено - за обеднели роднини. Според нея само да задоволи нуждите им, би означавало не да прекрати бедствието, а да напомни за него; а това - да благодотвори с цялата си щедрост, тя считаше за дело, което можеше да осигури и на нея трайна слава, и на тях съвършена утеха. Ако някои жени се отличават с пестеливост, а други - с благочестие, понеже е трудно тези две качества да се съвместят, то тя превъзхождаше всички и в едното, и в другото, и всяко достигна до върха на съвършенството и умееше да съчетае в себе си и двете. С грижовност и постоянство, според Соломоновите предписания и правила за добродетелните жени, тя така увеличи всичко въкъщи, сякаш изобщо не познаваше благочестието. Но и толкова бе усърдна към Бога и към всичко Божествено, сякаш не се занимаваше ни най-малко с домашни дела. При нея едното не бе ощетявано от другото, а едното и другото взаимно се подкрепяха. Скриваше ли се от нея някое време и място за молитва? Ежедневно първата ѝ мисъл бе за това. Или по-добре да кажа: кой, пристъпвайки към молитва, имаше толкова упование да получи исканото? Кой проявяваше такова голямо уважение към ръката и лицето на свещениците? Кой ценеше толкова високо всеки вид любовъдър живот? Кой изнуряваше повече от нея плътта си с пост и бдение? Кой стоеше по-благоговейно от нея по време на всенощните и дневни псалмопения? Кой възхваляваше по-често от нея девството, макар самата да носеше брачни вериги? Кой бе по-добър застъпник за вдовици и сираци? Кой облекчаваше в такава степен бедственото състояние на плачещите? А и следното, което за някои може би е маловажно, даже нямащо никаква стойност, понеже не е достъпно за мнозина (защото поради завист трудно вярваме на неща, които не са лесно изпълними), за мен заслужава голямо уважение, понеже е изобретение на вярата и порив на духовен плам. В свещените събрания и места гласът ѝ никога не се чуваше, освен при необходимите и тайнствени възгласи. В древност това, че срещу жертвеника не била вдигана секира и при изграждането му не се виждали и не се чували сечива на каменоделци, било важно поради висшето значение, че всичко, посветено на Бога, трябва да бъде естествено и неподправено. Защо тогава да не сметем и при нея за важно това, че почиташе светинята с мълчание, никога не обръщаше гръб към достойната за почит трапеза, не плюеше на пода в Божия храм; при среща с езичница никога не се здрависваше с нея, не я докосваше с устни по устните, дори срещнатата да се отличаваше със скромност и да ѝ бе много близка; не делеше сол не

⁴Бриарей, според езическата митология, е сторък и поради това най-хищният гигант.

⁵Думи на Хезиод от съчинението му "Трудове и дни".

само доброволно, но и по принуда, с вкусващи нечиста и скверна трапеза, не можеше против изискването на съвестта си да мине покрай осквернен дом и дори да погледне към него; не оскверняваше с езически истории и светски песни нито слуха, нито езика си, с които възприемаше и говореше божествени неща; защото на осветеното не му подхожда нищо неосветено? Но по-удивително от това е и че макар да бе тежко поразявана от нещастия, дори и от чужди, тя никога не се отдаваше на плътски плач до такава степен, че скръбен глас да се изтръгне преди благодарност или сълза да падне на тайнствено запечатаните⁶ ѝ клепачи, или при настъпване на светъл празник върху нея да остане печална дреха, макар нееднократно да я сполетяваха много скърби. Защото за боголюбивата душа е присъщо да подчинява всичко човешко на Божественото. Ще премълча за още по-съкровени дела, чийто свидетел е единствено Бог и за които знаеха само верните ѝ слугини, които ѝ бяха поверени в тези дела. А за това, което се отнасяше до мен, може би не трябва и да споменавам, защото не съответствам на надеждите ѝ, макар още преди раждането ми, без да се страхува от бъдещето, и скоро след раждането ми да ѝ струваше големи усилия да ме посвети на Бога. Впрочем на Бога му бе угодно обетът ѝ да не бъде съвсем неизпълнен и приносът ѝ да не бъде отхвърлен. Тези съвършенства отчасти вече бяха в нея, а отчасти постепенно нарастваха и се увеличаваха. Както слънцето и с утринните си лъчи предизвиква много приятно действие, но лъчите му по пладне са по-топли и по-светли, така и тя, след като от самото начало показва немалки успехи в благочестието, впоследствие заблестя с преизобилна светлина.

Затова въвелият я в дома си, като боголюбива и христоролюбива още от старо време и от предците, получила добродетелта като наследство от отците, а не, подобно на него, от дива маслина, присадена върху питомна маслина - още тогава имаше немалък подтик към благочестие. Поради преголямата си вяра, тя не изтърпя да бъде в съюз с друговец и макар да бе най-гърпеливата и най-мъжествената сред жените, все пак не успя да запази любовдърието си единствено в това - с едната си половина да бъде съединена с Бога, а с другата своя част да остава отчуждена от Него. Напротив, тя желаше към плътския съюз да се присъедини и духовен. И затова ден и нощ падаше коленопреклонно пред Бога, в пост и с много сълзи Го молеше да дари спасение на главата ѝ и неуморно въздействаше върху мъжа си, опитваше се да го придобие по различни начини: с упреци, увещания, служение, държане на разстояние и най-вече със своя характер и пламенна ревност за благочестието, от което сърцето най-силно се скланя и смекчава, доброволно позволявайки да бъде принуждавано към добродетел. Тя трябваше като вода да пробива камък, непрестанно падайки върху него капка след капка, и да чака от времето успех в това, за което се стараше, както и показва резултатът. За това се молеше тя, на това се надяваше, не толкова с пламенността на младежките си години, колкото с горещината на вярата. Защото и на настоящето никой не разчиташе така смело, както тя разчиташе на онова, на което се надяваше, познавайки от опит Божията щедрост.

Но в делото на спасението ѝ съдействаше разумът, поемащ малко по малко лечението, съдействаха ѝ сънищата, каквито Бог нерядко изпраща като дар на достойната за спасението душа. И какъв бе сънят? - Тук започва най-приятната за мен част от историята. Баща ми сънува, че уж пее (което никога не бе правил, макар съпругата му многократно да го бе молила и умолявала за това) следния стих на Давид: *Зарадвах се, когато ми казаха: да идем в дома Господен* (Пс. 121:1). И псалмопението е необикновено, и заедно с песента се вселява и самото желание! И щом получила сбъдване на желанието си чу за това, тя се възползва от момента, обяснява видението откъм най-добрата страна, което бе и справедливо, и със самата си радост прави явно величието на благодеянието и ускорява делото на спасението, за да не би нещо да попречи на призива и да осуети това, за което тя бе положила толкова усилия. И тъй като по това време в Никея се събираха голям брой архиереи, за да се противопоставят на Ариевото беснееие - на това зло, появило се наскоро и въвело разсичане в Божеството, то баща ми предава себе си на Бога и на проповедниците на истината, изповядва им желанието си и търси при тях общото спасение; защото един от тях бе прочутият Леонтий, който тогава управляваше митрополията ни.

И тук по действие на благодатта стана чудо, което, ако премълча, бих съгрешил много против благодатта. Не са малко хората, които станаха свидетели на него. Учителите по точност допускат известна духовна грешка, а благодатта предизобразява бъдещето и към оглашението се прибавя чинът на свещенството. Наистина неволно посвещение! Нарездат му да преклони колене и така той се извършва с думите на оглашението;

⁶С кръстен знак.

поради което мнозина от присъствалите, не само хора с висок ум, но и много по-нисши от тях, предсказват бъдещето, бидейки убедени не от неясни знамения в това, което щеше да последва.

Много скоро към това чудо се присъединява и друго. Ще разкажа за него само на верните; защото на нечистите души всичко прекрасно им изглежда невероятно. Родителят пристъпва към възраждане с вода и дух, чрез което, както изповядваме пред Бога, се образува и явява Христовият човек, земното се превръща в дух и се възсъздава. И пристъпва към умиването с пламенно желание, със светла надежда, след като предварително се е очистил, колкото е успял, като е станал по душа и по тяло много по-чист от готвилите се да приемат скрижалите от Моисей. Защото тяхното очистване засягало само дрехата им, състояло се в кратко целомъдрие и в това - да обуздаят малко стомаха; а за него целият дотогавашен живот бе подготовка за просвещение и очистване до очистване, ограждащо дара, така че съвършенството да бъде поверено на чистота и дареното благо да не бъде изложено на опасност от навици, бореци се против благодатта. При излизането от водата го озарява светлина и слава, достойна за разположението, с което той пристъпи към даряването на вярата. Това бе явно и за другите. Макар тогава да запази чудото в мълчание, не осмелявайки се да го разгласят, тъй като всеки считаше себе си за единствен, който го е видял, все пак скоро си съобщи един на друг за него. Но за този, който го кръсти и извърши тайнството, видението бе съвсем ясно и вразумително и той не можеше да го запази в тайна, а всенародно заяви, че е помазал с Дух своя приемник.

И нека в това да не се съмнява никой от чувалите и знаещите, че и Моисей е бил още млад и според хорското мнение изобщо не заслужавал внимание, когато бива повикан от горящата, но неизгаряща къпина, или по-точно - от Този, Който се явил в къпината, и бива укрепен във вярата от това първо чудо, този, казвам, Моисей, при когото морето се разсича, от небето вали хляб, камъкът източва вода, огнен и облачен стълб по ред посочват пътя, вдигането на ръцете служи като победно знамение и изобразявайки кръст, побеждава много хиляди. И Исаия, съзерцател на славата и на серафимите, а след него и Иеремия, който получил голяма сила над народи и царе - единият преди да започне да пророкува, чува Божия глас и бива очистен с *възлен* (вж. Ис. 6:7, 8), а другият бива познат, преди да бъде образуван в *утробата* и бива осветен още преди раждането си (вж.: Иер. 1:5). А Павел, великият проповедник на истината, наставникът на езичниците във вярата, бидейки още гонител, бива озарен от светлина, познава Гонения, поема велико служение и изпълва с благовестие всеки слух и разум. Нужно ли е да изброявам всички, които са призвани и направени Свои от Бога чрез чудеса, подобни на тези, чрез които бе укрепен в благочестието баща ми?

И не може да се каже, че само началото бе такова, толкова невероятно и необичайно, а последвалите събития са обезславили с нещо предшествашите, както става с хора, които бързо започват да чувстват пресищане в доброто и след това вече нехаят за преуспяването или дори напълно се обръщат към предишните пороци. За него, казвам, не може да се каже това. Напротив, той бе доста внимателен към себе си и към започнатото дело. В него всичко бе във взаимно съгласие - и случилото се преди свещенството - с предимствата на свещенството, и случилото се след приемането му - с предишните съвършенства. Не е и подходящо да се започва с нещо друго, освен с това, с което той завърши; не трябва и да се завършва с нещо друго, освен с това, с което той започна.

Той приема свещенство не с такава прибързаност, не с такава нарушаване на порядъка, както това се прави сега, а след като вече нищо не бе пренебрегнато, така че, след като очисти самия себе си, да придобие опит и сила да очисти другите, както изисква законът за духовната последователност. И когато го приема, благодатта още повече се прославя в него като наистина Божия, а не човешка благодат, и не като самозаконен стремеж, или според израза на Соломон, *гонене на вятър* (според превода на седемдесетте: *своеволие на вятъра* (Екл. 1:14)). Защото поверяваната му Църква приличаше на подивяло и обрасло с гори пасбище. Тя бе приела наскоро епископско управление и преди баща ми се украсяваше само с един мъж, който бе с чуден и ангелски нрав, но бе много простодушен в сравнение с днешните предстоятели на народите. А понеже и той скоро се представи, то тя отново остана за дълго време пренебрегната и поради липсата на началство стигна до запустение. Но баща ми отначало без големи трудности смекчи нравите на хората както с благоразумни пастирски наставления, така и с това, че предлагаше самия себе си, подобно на прекрасно изваяна духовна статуя, като образец на всяко превъзходно дело. След това, като се зае с цялото си усърдие с Божието слово, започна да се учи, макар и късно, и за кратко време придобиха толкова

мъдрост, че ни най-малко не отстъпваше на трудилия се дълго и получи от Бога специалната благодат да стане отец и учител по Православие, неколебаещ се в различни посоки, в зависимост от обстоятелствата, като днешните мъдреци, не двусмислено и хитро защитаващ учението ни, както постъпват хората, нямачи в себе си стабилна основа на вярата, или кръчмарстващи с истината. Напротив, той бе по-благочестив от силните в словото и по-силен в словото от отличаващите се с правомислие; или по-справедливо е да кажа - заемайки второ място по дар слово, превъзхождаше всички по благочестие. Познавайки и единия Бог в Троица покланяем, и трите (Ипостаси) в едното Божество, той не споделяше нито Савелиевото учение за едното, нито Ариевото за трите, тоест, Божества, както не съкращаваше и не разлагаше безбожно, така и не разсичаше на отделни части, неравни или по големина, или по естество. Защото може ли да бъде постигнато и обяснено най-високото в Този, в Когото всичко е непостижимо и превъзхожда нашата способност да разбираме? И как да измерваме безкрайното, така че, като открием в Божеството степени на нарастване и намаляване, да подчиним и Него на същото, което е свойствено за ограничените неща? Разсъждавайки така, този велик Божи човек, истински богослов, който пристъпи към тези предмети не по друг начин, а със Светия Дух, направи така (нужно ли е и да говорим за друго нещо?), че тази Църква можеше да бъде наречена нов Иерусалим и друг ковчег, носен по водите, както при великия Ной, този баща на втория свят; и най-вече ковчег, защото явно се спаси от потъване на души и от устрема на еретиците. И в каквато мяра тя отстъпваше на другите Църкви по брой на вярващите, в такава мяра ги превъзхождаше по слава, като изпита на себе си същото, което изпита и блаженият Витлеем, на който нищо не му попречи да бъде и малък град, и майка на градовете по света; защото в него се роди и бе отгледан Христос - Творецът и Победителят на света.

А като доказателство за казаното служи следното. Когато ние, въввлечени в лошо общение чрез хитро писание и израз⁷, видяхме най-ревностните членове на Църквата възмутени от нас, тогава бяхме убедени по отношение лично на него, че той не е съгрешил с мисъл и чернилото не е очернило душата му, макар да бе уловен поради простотата си, и имайки нековарно сърце, не се бе опазил от коварство. Той сам, или поточно, той пръв помири със себе си и с другите тези, които поради ревността си към благочестието се бяха надигнали против нас и както ни бяха напуснали последни, така и се завърнаха при нас първи от уважение към пастира и осъзнавайки чистотата на учението. Така бе прекратено голямото вълнение в Църквите и *бурята* се превърна в *тишина* (срв.: Пс. 106:29), възпряна от неговите молитви и увещания; при което (ако трябва малко да се похваля) и аз участвах в благочестието и дейността; защото му помагах във всяко добро дело и сякаш го съпътствах и наблюдавах, поради което и бях удостоен да свърша голяма част от работата. Но нека словото, малко изпреварило реда на събитията, да спре дотук.

Кой ще изброи множеството му добродетели, или желаейки да премълчи за някои, лесно ще намери такива, за които може и да не говори? Защото всичко, което се представя отново пред ума, се оказва по-добро от предишното, и не мога да се спра на него. Други съчинители на похвални слова се затрудняват за какво да говорят, а аз повече се затруднявам от това - за какво да не говоря. Самото изобилие се превръща за мен в своеобразна вреда. И мисълта, опитвайки се да претегли делата му, сама се подлага на изпитание; защото не ѝ е по силите да прецени на кое от равностойните качества да отдаде предимство. Каквото виждаме в неподвижна вода, когато паднал камък става средоточие на много появяващи се един след друг кръгове, при което всеки образувал се вътре кръг непрестанно разкъсва външните, същото става сега и с мен. Едва ми е дошло нещо в мисълта, и вече следва друго по-ново и по-ново; и не успявам да направя избор, тъй като появилото се преди, вече е отстъпило мястото си на новото.

Кой бе по-ревностен от него в обществените дела? Кой проявяваше по-голямо любомъдрие в домашните дела? Защото Бог, Който урежда всичко премъдро и разнообразно, му бе дарил и дом, и съразмерно имущество. А чие сърце бе по-състрадателно и чия ръка бе по-щедра към бедните - към тази най-презряна част, имаща естество, равно по достойнство с нашето? Той наистина мислеше за собствеността си като разпоредител с чуждо имущество, облекчавайки бедността с каквото можеше и изразходвайки за тази цел не само излишъците, но и най-необходимото, което, разбира се, е съвсем ясно доказателство за любовта му към сиромасите. Не само даваше *дял на седем души* (Екл. 11:2), в изпълнение на Соломоновия закон, но не

⁷Тук свети Григорий Богослов има предвид случилото се с баща му, а именно, че той, поради простотата си, се подписал под символ на вярата, съставен от скрити ариани, в който думата *ἰσοῦστος* (единосъщен) с малка промяна била заменена с думата *ὁμοῦστος* (подобосъщен).

правеше сметки, ако дойде и осми. Раздаваше с по-голямо желание, отколкото другите придобиват. Отстрани *от себе си ярема и престана да дига пръст* (което, както мисля, означава скъперничеството и стремежът да се разследва, дали получаващият милостиня е достоен за това) и *ропотните думи* при даване (вж.: Ис. 58:9 - според превода на седемдесетте), от което страдат мнозина, давайки, но без усърдие, което е по-важно и по-съвършено от самото даване. Защото е много по-добре заради достойни да протягаме ръка и към недостойни, отколкото поради опасение, че ще срещнем недостойни, да лишим от благодеяние и достойни. Точно това означава, че трябва да пушаме *хляба си по водите* (Екл. 11:1); той не ще се разнесе и не ще пропадне пред праведния Съдия, а ще достигне дотам, където е предвидено да бъде всичко наше и където ще го намерим, когато му дойде времето, дори да не мислим за това.

Но най-превъзходното и най-високото в баща ми бе това, че заедно с равнодушието си към богатството, той бе равнодушен и към славата. И искам да покажа до каква степен и по какъв начин. И имуществото, и усърдието да раздават, бяха общи за него и за съпругата му; защото и двамата се съревноваваха помежду си във всичко прекрасно. Но по-голямата част от подаянията лежах на нейните ръце; защото тя бе по-добра и по-точна разпоредителка в подобни дела. И наистина щедролюбива жена! Ако биха ѝ позволили да черпи от Атлантическото или от друго обширно море, и това не би ѝ стигнало - толкова силно и неизмеримо бе желанието ѝ да дава милостиня! Тя подражаваше на Соломоновата *пиявица* (Притч. 30:15 - според превода на седемдесетте), само че в противоположното - в ненаситността по отношение на доброто, побеждаваше в себе си жаждата за зло и нямаше насита в усърдието да върши добро. Считаше за оскъдно за желанието си цялото имущество, което притежаваха и което се прибави впоследствие; но ако би било възможно (както неведнъж съм чувал от нея), би дала и децата си в полза на бедните. И затова баща ми ѝ предостави пълна свобода в раздаването на милостиня, което, струва ми се, е над всякакъв друг пример. Защото и в друго можем лесно да открием равнодушие към богатството; има хора, които го изразходват с цел да накарат другите да заговорят за тях и за да придобият значимост в обществото; други го дават назаем на Бога чрез бедните и единствено в този случай, като го изразходват, го запазват за себе си. Но едва ли скоро ще намерим човек, който да би отстъпил на друг дори и славата, спечелвана с щедростта. Защото честолюбието прави мнозина готови на разточителност; но където подаянието не се вижда, там и дават без желание. Така раздаваше ръката на баща ми; и нека по-голямата част от тези негови дела да остане известна само на познавалите го. Ако и за мен говорят нещо подобно, то идва от същия извор и е част от същия поток.

За кого по-справедливо може да се каже, че е действал заедно с Бога, когато е избирал хора за олтара, или се е изпъвал с ревност при поругаването му, или е очиствал със страх, свещената трапеза от неосветени? Кой с такава непоколебимост на волята, с такава строга справедливост е отсъждал дела, ненавиждал порока, почитал добродетелта, предпочитал добродетелните? Кой е бил толкова снизходителен към съгрешаващите и е оказвал толкова помощ на благоуспяващите? Кой по-добре знаеше времето за *жезъл* и за *палица*⁸ и действаше по-често с палица? Чии очи бяха насочени повече към *верните на земята* (Пс. 100:6), и освен към другите, бяха насочени към тези, които в уединение и извън брак живеят за Бога, презрели земята и всичко земно? Кой повече обуздаваше високомерието и обичаше смиреномъдрието? И обичаше не престорено и не за показ, както мнозина от представящите се днес за любомъдри мъже, които по външност са издокарани също като онези глупави жени, които поради недостиг на собствена красота, прибягват към бои и прекрасно (бих казал) се опозоряват, ставайки изключително безобразни от самото благообразие и още по-отвратителни поради своята отвратителност. Но той поставяше смирението не в дрехите, а в благоустройството на душата; и го изразяваше не с навеждане на шията, не с понижаване на гласа, не с навеждане на лицето надолу, не с гъстота на брадата, не с обръсване на главата, не с походката; тъй като всичко това прикрива човека не задълго и скоро се изобличава, защото всичко престорено е непостоянно. Напротив, той бе над всички по живот и най-смирен от всички в мнението за себе си. По добродетел недостъпен⁹, а в обичуването лесно достъпен. Не се отличаваше от другите по облеклото, като еднакво избягваше и превъзнасянето, и унижаването; но по вътрешно достойнство бе над мнозина. И макар не по-малко от всеки друг да укротяваше недъга и ненаситността на стомаха, все пак нямаше високо мнение за себе си - правеше едното, за да се очисти, а другото - за да не се възгордее, привличайки слава с новото. Защото да върши и да говори всичко с цел другите да го прославят е присъщо за светския човек, за когото

⁸Жезълът е тояга за наказание, а палицата е тояжка, служеща за подпорка, помощно средство при ходене.

⁹Тоест неподражаем.

не съществува друго блаженство, освен настоящия живот. А духовният човек - християнин трябва да има предвид единствено спасението и да цени високо онова, което води към него, и да презира като неструващо нищо онова, което не води към спасението; и поради това да смята всичко видимо за нищо, а да се грижи единствено за това, как да постигне вътрешно съвършенство, и да почита най-много онова, което може да направи самия него най-достоеен, а чрез него да привлече и другите към съвършенство.

На най-превъзходните качества на баща ми, присъщи предимно за него и известни на мнозина, бяха простотата, нрав, чужд на всякакво лукавство и незлопапетността. И в Стария, и в Новия завет виждаме, че един е преуспявал в едно, друг - друго, в каквато мяра всеки е бил удостояван да получи от Бога някаква благодат например: Иов - твърдост и непреодолимост в страданията; Моисей и Давид - кротост; Самуил - дар на пророчество и прозрение в бъдещето; Финеев - ревност, по която му е дадено и името; Петър и Павел - неуморност в проповядването; Заведеевите синове - гръмогласност, поради което и са наречени синове на гърма. Но защо да изброявам всички? Говоря на знаещи. Стефан и баща ми не се отличаваха с нищо друго така, както с незлобието си. Първият при опасност за живота си не намрази убийците си, а убиван с камъни, се молеше за убиващите го, като Христов ученик, страдащ за Христа и плододаващ на Бога нещо по-висше от самата смърт - дълготърпение. При втория нямаше промеждутък от време между присъдата и прошката, така че бързината на помилването почти премахна огорчението, причинено от присъдата. Чуваме и вярваме, че и в Бога има *дрожди на гнева* - остатък от негодувание срещу заслужаващите това; защото Бог е *Господ Бог на отмъщенията* (Пс. 93:1). И макар поради човеколюбието Си да се скланя от строгост към милосърдие, все пак не прощава напълно на грешниците, за да не би милостта да ги направи лоши. Така и баща ми не изпитваше ни най-малко негодувание против огорчилите го, макар да не бе съвсем неузвзим за гнева, и в частност - да бе побеждаван от ревност в духовните дела; освен в случаите, когато биваше предварително подготвен и въоръжен и посрещаше оскърбителното като забелязан отдалеч враг; тогава, както се казва, и хиляди не биха го разклатили. Но и гневът му бе приятен; той бе не *ярост по подобие на змийска* (Пс. 57:5 - според превода на седемдесетте), която се разпалва отвътре, готова е за отмъщение, още от първото движение преминава в гняв и желание за възмездие, а приличаше на жило на пчела, жилещо, но неумъртвяващо. А пък човеколюбието му бе повече от човешко. Сред законите понякога имаше колела и камшици, появяваха се изпълнители на наказанието; имаше опасност от дърпане на ушите, плесница по бузата, поражение в челюстта; и с това заплахата отминаваше. Сваляха дрехите и обувките от престъпника, просваха го на земята и след това гневът бе насочван не срещу оскърбителя, а срещу онзи, който му съдействаше усърдно като на служител на злото. Можеше ли някой да бъде по-милостив и по-достоеен от него да принася дарове на Бога? Нерядко едва се бе раздразнил, и вече прощаваше на раздразнилия го, срамувайки се от паденията му като от свои собствени. Росата издържа по-дълго на падацията върху нея сутрин слънчев лъч, отколкото в него да се задържаха някакви остатъци от гняв. Напротив, едва започваше да говори, и заедно с думите отминаваше и негодуванието, оставяйки след себе си само любов към добротата. А негодуванието му никога не продължаваше до залез слънце, не подхранваше гняв, който погубва и благоразумните, не оставяше лоши следи в тялото, а запазваше спокойствие и сред самото възмущение. И затова той изпита върху себе си следното необичайно явление: макар да бе подложил не един човек на наказания, при все това наказваните го обичаха и уважаваха; защото той побеждаваше избухливостта с милост. И наистина е по-добре да търпиш наказание от праведник, отколкото да бъдеш помазан с елей от нечестивец. Защото самата суровост на единия е приятна поради ползата, а милостта на другия е подозрителна поради злонравиято му.

Но при тези душевни качества, имайки прост и богоподобен характер, баща ми бе и малко страшен за оскърбителите с благочестието си; или по-точно, най-много ги поразяваше самата пренебрегвана от тях простота. Защото той не произнасяше нито една дума, молитвена или клетвена, след която да не последва веднага или дълготрайно благо, или временна скръб. Но първата излизаше от дълбините на душата му, а втората се появяваше само на устата му и бе единствено отеческо вразумление. Така мнозина от огорчилите го бяха сполетявани не от късна отплата и не от вървящо назад правосъдие, както е казал поетът¹⁰, но бяха поразявани още при първото движение на гняв, разкайваха се, отиваха тичешком при него, падаха на колена, получаваха прошка и си отиваха прекрасно победени, поправили се оцеломъдрени и опростени. Защото и прошката нерядко води до спасение, обуздавайки оскърбителя със срам, довеждайки го от състояние на

¹⁰Пиндар.

страх до чувство на любов и до устойчиво благоразположение. А вразумленията биваха различни; едни биваха хвърляни от впрегнати в ярема, но ненадейно избягали волове, което не им се бе случвало по-рано; други биваха мятани на земята и тъпкани от коне, до този момент най-покорни и смирени; а някои биваха постигани от силна треска и измъчвани от мечтания за постъпките си. За други имаше друг вид вразумление и претърпяването от тях ги научаваше на послушание.

Такава и толкова известна бе кротостта на родителя ми! Но на кого отстъпваше той в умението да се справя с делата и в деятелността? Разбира се, на никого. Напротив, макар да бе по-кротък от всеки друг, все пак при кротостта бе и деен. Макар простотата и суровостта да са две взаимно противопоставящи се и противоположни качества, защото първата при кротост не е дейна, а втората при деятелност не е човеколюбива, при него тези две качества бяха съчетани по чуден начин. В ходатайствата, застъпничествата и във всички дела, свързани с управлението, той действаше като строг човек, но с кротост, и отстъпваше, като недейтелен човек, но изкусно. Съчетавайки в себе си мъдростта на змията по отношение на злото и незлобието на гълъба по отношение на доброто, той не позволяваше и на благоразумието да става злосторно, и на простотата да стига до слабоумие, но от двете съвършенства по най-добрия начин остави една добродетел. И какво чудно има, че при такива добродетели, свещеноначалствайки така, и след като си спечели такава слава сред всички, накрая бе удостоен и със знамения, с каквито Бог укрепва благочестието?

Ето едно от станалите с него чудеса. Той страдаше от недъг и бе силно отпаднал телесно. А и удивително ли е, че светиите биват подлагани на страдания? Това е необходимо или за очистване даже на малка нечистота, или за изпитание на добродетелта и за изпитване на любовомъдрието, или за назидание на по-немоощните, така че да се научат от техния пример на търпение и да не униват в страданията. И тъй, той бе болен, а настъпваше времето на светата и преславна Пасха, този цар на дните, тази пресветла нощ, разпръснала греховната тъма, нощ, в която при обилна светлина празнуваме собственото си спасение, и както сме умрели заедно с умъртвената заради нас Светлина, така и възкръсваме заедно с Възкръсналата. В такъв момент го споходи болестта; и тя се изразяваше, ще спомена, без да се разпростирам, в силна треска с висока температура; цялата му вътрешност гореше, силите му бяха на изчерпване, а храна нямаше, сънят бягаше, болният се мятеше и чувстваше треперене в цялото си тяло. Цялата вътрешност на устата, небцето и онова, което е зад него се бяха покрили с мехури, толкова болезнени и нагъсто, че бе трудно и опасно дори да преглътне вода. Не помагаха нито умението на лекарите, нито непрестанните молитви на близките, нито всички други помощни средства. В такова състояние се намираще баща ми, дишаше слабо и едва забележимо, не разпознаваше присъстващите, а изцяло бе зает с кончината си, с онова, което отдавна желаше и което му бе приготвено. А ние бяхме по това време в храма, славехме тайната и се молехме; защото, като се отчаяхме по отношение на другите лекарствени средства, прибягнахме към великия Лекар, към силата на настоящата нощ - към тази последна помощ. Но какво ни готвеше денят? Празненство или плач, тържество или погребение на онзи, който нямаше да бъде сред нас? Колко сълзи бяха пролети тогава от целия народ! Колко гласове, вопли и песни, съчетани с псалмопение, се чуваха! Просехме от светилището свещеник, от тайнството - тайноизвършител (духовен ръководител, посветен в Божиите тайни), от Бога - достоен предстоятел. И началото на това бе поставено от моята Мариам, удряща не победен, а молитвен тимпан, научена от скръбта за първи път да остави настрана срама и да вика към хората и към Бога, умолявайки хората да споделят горестта на скърбящата и да пролеят заедно с нея сълзи, просейки Бога да чуе молещите се, и припомняйки пред Него всичките Му предишни чудеса (защото скръбта е изобретателна). И какво прави Богът на тази нощ и на болния? Пристъпвам с трепет към продължението на разказа. Слушайте внимателно със страх и вие, слушатели, а не със съмнение, което е неприлично, когато говоря за него. Настъпи времето на тайнодействието, започна благоговейното стоене и чинът на безмълвното внимание към извършването; и Съживяващият мъртвите също със силата на свещената нощ възстановява болния. При него се появява отначало слабо, а после - по-силно движение, след това, като повиква по име с много тих и неразбираем глас един от присъстващите служители, му нарежда да се приближи до него, да му подаде дрехата и да го придържа за ръцете. Слугата с изумление се приближава и с готовност изпълнява нареждането. Болният, подпирайки се на ръцете му като на жезъл, подражава на Моисей на планината, и като протегна изнемогналите си ръце за молитва, заедно с народа си усърдно извършва тайнството, или даже сам дава началото на проскомидията с кратки, доколкото можеше думи, но с напълно ясен, както мисля, ум. И какво чудо! Без олтар стои пред олтара, без жертвеник е жрец, свещенодействащ, далеч от свещенодействаното! Но и то му бе предложено от Светия Дух, което и

самият той осъзнаваше, но присъстващите не виждаха това. После, като произнесе както се полага думите на Благодарението¹¹ и като благослови народа, отново ляга на одъра, и като прие малко храна и като поспя малко, обнови силите си. Междувременно, докато здравето му лека-полека се възстановяваше и укрепваше, настъпи новият ден на празника, както наричаме първия Господен ден, следващ след деня на Възкресението. Тогава дойде в храма, с целия църковен събор възобновява спасението и принася в жертва светите Дарове. И това, според мен, с какво е по-малко от чудото, станало с Езекия, когото по време на заболяване, по молитвата му, Бог прославил с прибавяне на години живот и по молба на изцеления ознаменувавал това с връщане на *сянката* няколко *стъпала назад* (вж. 4 Царств. 20:1-11), като по този начин почел царя едновременно и с благодат, и със знамение, като с увеличаване на продължителността на деня го уверил в прибавянето на дни живот?

След известно време и с майка ми стана подобно чудо, също достойно за това, да не премълчавам за него. Защото, като вмъкнем тук разказ за него, колкото ще почетем нея, достойната за всяка чест, толкова ще благоугодим и на баща ми. Майка ми винаги е била крепка и мъжествена, през целия си живот не е чувствала недъзи; но и тя бе посетена от болест. За да не удължа прекалено словото, ще спомена само най-тежкото от многото ѝ страдания - отвращение от храната, продължило много дни и nelечимо с никакво лекарство. И как я храни Бог? Не спуска мана, както в древността - на Израил, не разпуква скала, за да излее вода за жадния народ; не я храни чрез врана, както храни Илия; а я нахранва чрез грабнат пророк, както едно време нахрани измъчвания от глад в ямата Даниил. Но как? Стори ѝ се, че уж аз, особено обичан от нея (тя и насън не предпочиташе никой друг), внезапно се появявам нощем при нея с кошница и много бели хлябове, после, след като произнасям над тях молитва и ги запечатвам с кръстния знак, според установения при нас обичай, ѝ подавам да хапне и с това възстановявам и подкрепям силите ѝ. И това нощно видение бе за нея нещо действително съществуващо; защото оттогава тя се съвзе и се обнадежди. А случилото ѝ се разкри по ясен и очевиден начин. Когато на разсъмване влязох при нея рано сутринта, от пръв поглед я видях в по-добро от предишното състояние; после започнах, както обикновено, да я разпитвам как е прекарала нощта и от какво се нуждае. Тя незабавно и поривисто рече: "Сам ти, любими сине, ме нахрани, и после ме питаш за здравето ми. Много си добър и състрадателен!" В този момент слугините ми показаха със знаци да не противореча, а да приема думите ѝ равнодушно и да не я довеждам до униние с разкриване на истината.

Ще добавя още една случка, засягаща и двамата. Плавах в Паренсово море на егински кораб от Александрия за Гърция. Времето бе доста неподходящо за плаване, но ме теглеше страст към науките, а най-вече ме окуражаваше това, че моряците ми бяха като роднини. Но още в началото на пътуването се изви страшна буря, каквато, по думите на плаващите с мен, те до този момент не помнеха. Всички се уплашихме при вида на общата смърт; но аз, клетият, се боях повече от всички за душата си; защото бях изложен на опасност да загине некръстен и сред гибелните води желях духовна вода; затова виках, просех и молах за себе си поне малка отсрочка. Не гледайки общата опасност, и плаващите с мен присъединяваха вопъла си към моя, по-усърдно от някои роднини. Наистина, странни човеколюбци, научени на състрадание от бедствието! Така страдах аз; но заедно с мен страдаха и родителите ми, в нощно видение споделяйки бедата ми. Оказваха ми помощ от сушата, с молитвата си сякаш закллинаха вълните; за което научих, когато впоследствие, след завръщането си вкъщи изчислих времето. Същото ни разкри и спасителният сън, щом го вкусихме, когато бурята малко поутихна. Нощта ясно ми представи, че държа Ериния, която гледа страшно и заплашва с опасност. А един от плавалите с мен, който прояви голямо благородно положение и любов, и доста се безпокоеше за мене, видял, че по време на опасността майка ми влязла в морето и без големи усилия извлякла кораба на сушата. И видението се сбъдна; защото морето започна да се укротява, а ние скоро, след краткотрайно бедстване в морето, спряхме на Родос. По време на това премеждие принесох себе си в дар, като дадох обет, ако се спася, да се посветя на Бога, и като се посветя, да се спася.

И това се отнася и за двамата. Но мисля, че някои, които познават отблизо баща ми, отдавна ми се чудят, че толкова дълго се спирам на тези въпроси, сякаш мога да изтъкна единствено това като похвала за него, а досега не съм споменал за тежките времена, с които той се бореше, сякаш не зная това, или не го считам за важно. И тъй, нека добавим и това към казаното.

¹¹Евхаристията.

Нашето време роди на бял свят първото, а мисля и последното зло - император-отстъпник от Бога и от здравия разум. Като считаше за нещо дребно да покори персите и за велико - да потъпче християните, със съдействието на подстрекаващите го към това демони, той не остави неизпитано нито едно нечестие - убеждаваше, заплашваше, лъжеумуваше, привличаше към себе си не само с хитрости, но и със сила. Не можеше да се скрие, както и да прикриваше гонението със злохитри измислици; но не употребяваше властта си и по открит начин, така че непременно да бъдем уловени по какъвто и да е начин - било с измама, било с насилие. Но ще се намери ли човек, който повече от баща ми да е презирал, или да е послужил за свалянето на този император? Като доказателство за пренебрежително отношение, освен много други неща, служи и следното. Когато група стрелци начело с предводителя си, изпратени от императора да ни отнемат или да разрушат свещените ни храмове, след нападения на много други места дойдоха тук със същата дръзка мисъл и началникът им в изпълнение на царския указ започна да иска храма, тогава той не само не постигна желаното, но ако по собствена преценка или по нечий съвет не се бе съгласил да отстъпи пред баща ми, щеше да бъде стъпкан с нозе. Така иереят възпламеняваше всички в гняв против него и с ревност за храма! Но кой повече от баща ми спомагаше за свалянето на отстъпника? Той и открито, без да се съобразява с обстоятелствата, поразяваше погубителя с всенародни молитви и моления, и насаме извеждаше срещу него нощното си опълчение - просване на земята, изнуряване на престарялата си и достигнала до преклонна възраст плът, намокряне на пода със сълзи. Прекара в такива подвизи почти цялата година, любомъдърствайки пред единствения тайноведец, а от нас се стареше да се скрие; защото, както казах, не обичаше да се хвали с набожността си. И, разбира се, би се скрил, ако веднъж не се бях качил внезапно и не бях видял следите от кръстообразното му падане на земята, не бях разпитал един от слугите какво означава това и не бях узнал по този начин нощната тайна.

Ето и друг разказ за подобен пример на мъжество, отнасящ се към същото време. Кесария бе в смут по повод избора на архиерей; защото старият бе починал и търсеха нов. Споровете бяха разгорещени и бе трудно да им бъде сложен край. Градът, поради особеностите на жителите, а в частност, в сегашния случай, поради горещината на вярата, бе склонен към размирици; а знаменитостта на катедрата още повече усилваше страстта към разисквания. В такова състояние се намираха нещата, когато неколцина епископи пристигнаха, за да дадат на града архиерей. Народът се раздели на много части, както обикновено става в такива случаи; един предлагаше едно, друг - друго, ръководейки се - кой от дружески връзки, кой - от страх Божи. Накрая всички стигат до съгласие и като взимат против волята му, със съдействието на влязла тогава в града военна сила един от най-видните граждани¹², отличен по живот, но още незапечатан с божествено Кръщение, го качват на престола, а после го представят пред епископите, убеждавайки ги и даже насила настоявайки да удостоят избрания с Тайнство и да го нарекат архиерей. Постъпка - не съвсем законна, но показваща силна и пламенна вяра! И не може да се каже, че тук някой се е проявил като по-праводушен и богобоязлив от баща ми. Защото, как приключи случаят и докъде стигнаха размириците? Принудените епископи очистиха избрания с Кръщение, нарекоха го и го възкачиха на престола, действайки по-скоро с ръце, отколкото със свободна воля и разположение на духа, както показва последствието. Защото едва бяха напуснали с радост града и бяха получили пълна свобода да разполагат със себе си, когато провеждат съвет (не зная дали е духовен) помежду си и решават да обявят както всичко извършено от тях за нищожно, така и избора на епископ за незаконен, обвинявайки го за упражнената върху тях принуда (макар и самият той да бе претърпял не по-малка принуда), и като се възползваха от някои изрази, които той уж произнесъл тогава, като показал в тях по-скоро необмисленост, отколкото мъдрост. Но великият архиерей и правдив оценител на делата не последва взелите това решение и не одобри мнението им, а остана непреклонен и неотстъпчив, сякаш изобщо не бе претърпял никаква принуда. Защото разсъждаваше така: "Тъй като и двете страни бяха подложени на принудителен натиск, то трябва или обвиняващите да бъдат обвинени, или на прощаващите да им бъде простено, или което е най-справедливо, на прощаващите да не им бъде простено. Ако направилите избора заслужават да бъдат извинени, то и избраният заслужава да бъде извинен. А ако последният не заслужава да бъде извинен, то и първите в никакъв случай не заслужават това. Би било много по-добре тогава да претърпят беда и да упорстват докрай, отколкото след това да правят съвещание, и при това - в такива времена, когато е най-полезно старите вражди да се прекратяват, а не да се започват нови". Така се развиваха събитията. Междувременно се приближаваше императорът, изпълнен с ярост против

¹²Евсевий.

християните, и бидейки раздразнен от ръкоположението, се заканваше на новоизбрания. Градът бе сякаш върху острието на бръснач и бе неизвестно дали след ден няма да загине или ще срещне още мънирко човеколюбие и ще се спаси. Предишното негодувание срещу гражданите заради храма на богинята на щастието, разрушен от тях през щастливите времена, бе усилено от последния избор на епископ, който царят разглеждаше като равнозначен на разграбване на народна собственост. При това областният началник, който и преди това не бе в приятелски взаимоотношения с новоизбрания поради разногласие по някои граждански въпроси, се опитваше да му стори някакво зло, та с това да угоди на времето. Затова написа писма до ръкоположилите го да обвинят новопоставения и ги написа не просто така, а дори със заплахи, давайки да се разбере, че сам императорът настоява за това. Тогава и баща ми получи писмо. Но той, без ни най-малко да се плаши, незабавно отговори с цялата си смелост и с пълно присъствие на духа, както виждаме от самия отговор. Защото написа следното: "Достопочтени управителю! Във всичките си дела имаме един Съдия и Цар, против Когото се опълчват сега. Той и сега ще ни съди за ръкоположението, което е извършено от нас законно и по Негова воля. За вас е доста лесно, ако пожелаете, да упражните върху нас насилие в нещо друго; но никой не ще ни отнеме правото да защитаваме това дело, което е извършено от нас законно и справедливо; освен ако не издадете закон, който да ни забранява да разполагаме и със собствените си дела". И самият получател се удиви от този отговор, макар известно време да негодуваше против него, както разказваха мнозина, които познаваха отблизо този началник. Той спря и устрема на императора; градът бе спасен от опасност (а не е лошо да добавим) и ние бяхме избавени от срам. Така действаше епископът на малкия град, заемащ второстепенна катедра! Не е ли много по-добре да се първенствува така, отколкото да се говори от най-високо? Не е ли по-добре да се началства реално, а не само по име?

И кой е толкова отдалечен от обитавания от нас свят, че да не знае за неговите деяния - на последния по ред, но първия и най-важен по сила? В същия град и поради същата причина отново настъпи смут, понеже претърпелият тази прекрасна принуда¹³ скоро почина и се пресели при Бога, за Когото твърдо и мъжествено се подвизаваше по време на гонението. Колкото по-разгорещени бяха споровете, толкова бяха по-безразсъдни. Защото не бе неизвестно кой превъзхожда всички, както слънцето превъзхожда звездите. Всеки ясно виждаше това, и особено - всички най-почтени и най-безпристрастни граждани, всички принадлежащи към олтара и нашите назореи¹⁴ единствено върху които би трябвало да лежат всички или поне повечето подобни избори, и в този случай Църквата не би търпяла никакво зло. А сега тези избори зависят от богати и влиятелни хора, а още повече - от лудостта и безразсъдството на тълпата, и даже на най-последните от тълпата. Затова сега може да се мисли, че светските власти са по-благоустроени от нашите¹⁵, на които се приписва божествена благодат, и че най-добрият управник в подобни дела е страхът, а не разумът. Защото кой благомислещ би започнал да търси друг, отхвърляйки теб, свещена и божествена главо¹⁶, теб, написания на Господните длани (вж.: Ис. 49:16), неокования с брачни вериги, нестяжателя, безплътния и почти безкръвния, първия след Словото в знанието за словесата, мъдрия между мъдри, надсветския между миряни, моя приятел и сътрудник (даже ще се изразя по-смело), съучастника на душата ми, живелия и училия се заедно с мен? Бих желал, на словото да бъде дадена свобода, така че то да те изобрази на друго място, а не да описва това в твое присъствие, където трябва да се откаже от по-голямата част, избягвайки подозрение в ласкателство. Но на какво спря речта? - Духът познаваше близкия Си (защото може ли да не го познава?); но завистта се противопоставяше. Срам ме е да говоря за това, не бих желал да слушам за него и от другите, които с такова усърдие осмиват делата ни. Нека подобно на реки да заобиколим камъните, лежащи по течението, като почетем с мълчание заслужаващото да бъде забравено, и да се заемем с продължаване на словото. Изпълненият с дух мъж¹⁷ отлично знаеше какво е угодно на Духа; той считаше, че не бива да се унижава и в борбата с крамолата и предубедеността да отстъпва повече пред хорската милост, отколкото пред Бога, а напротив, трябва да има предвид едно - ползата на Църквите и общото спасение. Затова пишеше, увещаваше, довеждаше народа, свещениците и всички служители на олтара до единомушие, свидетелстваше, надаваше глас, ръкополагаше дори задочно и караше чуждите да уважават

¹³Епископ Евсевий Кесарийски.

¹⁴Монашествашите.

¹⁵Духовните.

¹⁶Свети Григорий отправя тези думи към свети Василий Велики.

¹⁷Бащата на свети Григорий Богослов.

подобно на своите побелелите коси. Накрая, тъй като нуждата изискваше ръкоположението му¹⁸ да бъде в съответствие с правилата, а броят на наричащите не бе пълен и не достигаше един, то сам, съсипан от старост и от болести, се откъсва от болестния одър, тръгва с бодрост на юноша или по-добре да кажа с мъртво и едва дишащо тяло бива донесен в града, уверен, че ако го застигне смърт, тази загриженост ще бъде прекрасна погребална риза за него. И тук става нещо чудно, но не невероятно; той се укрепява от усилията, младее от усърдието, разпорежда се, спори, възкачва се на престол, завръща се въщи и носилката му служи не за ковчег, а за Божи кивот. И ако доскоро възхвалявах великодушието му, в този случай то се оказа още по-голямо. Когато съслужителите му не можаха да понесат срама, че са победени, а старецът с власт се разпорежда с делата и заради това негодуваха против него и го злословеха, тогава той се укрепи с търпение и надделя над тях, като си взе за помощник най-действеното средство - кротостта и това, да не отвръща със злословие на злословие. Защото каква опасност има за победилия в самото дело от това - да остане победен на думи? И затова, когато самото време оправда мнението му, той така плени противниците си с великодушието си, че като промени негодуванието им в удивление, те му се извиняваха, падаха на колене пред него, срамуваха се от предишните си постъпки и като оставиха настрана ненавистта, го признаха за свой патриарх, законодател и съдия.

Със същата ревност се вдигна той и против еретиците, когато те заедно с нечестивия цар се опълчиха против нас и след като вече бяха поробили почти всички, мислеха да отклонят и нас от правия път и да ни приобщат към другите. И тук той ни оказа немалка помощ, както сам, така може би и чрез мен, когото той извеждаше като младо куче от нелоша порода срещу тези люти зверове с цел упражняване в благочестието.

За едно нещо се оплаквам и от двамата¹⁹. Не се огорчавайте от дързостта ми; защото ще изразя скръбта си, макар това да е горестно! Оплаквам се и от двамата за това, че под благовидното име на свещенството (не зная по какъв начин) ме предадохте - огорчения от бедствията на тукашния живот, обичайния пустинята, както едва ли някой друг от нашите я обича, който положих всички усилия да се отстраня колкото се може по-бързо от общата буря и прах и да се спася на безопасно място - ме предадохте на това неспокойно и злокознено тържище на души, от което вече претърпях немалко зло или очаквам занапред да претърпя такова; защото претърпените от мен страдания ме обезнадеждават даже и по отношение на бъдещето, макар разумът, предполагайки нещо по-добро, да ме убеждава в обратното.

Но не ще премълча за следното добро качество на баща ми. Той във всичко бе търпелив и бе над нуждите на земната обвивка. А когато страдаше от последното си заболяване, което започна заедно със старостта и бе доста продължително и мъчително, тогава болестното състояние бе за него нещо общо с всички хора, но в понасянето на болестта той нямаше нищо общо с другите; напротив, тук се виждаше нещо, което бе присъщо единствено за него и наподобяваше чудесата, станали с него по-рано. Често не минаваше ден, дори час, в който той да не чувстваше пристъпи на болестта; но се укрепваше единствено с Литургията, и болестта, сякаш гонена от нечие повеление, го оставяше. След като живя почти до сто години, над предела, поставен от Давид за пребиваването ни на земята, и след като прекара четиридесет и пет от тях, което представлява мярата на човешкия живот, в свещенство, в добра старост той най-накрая бива освободен от живота. И как бива освободен? В молитвено положение и с молитвено слово, без да оставя и следа от злоба, а като остави множество паметници на добродетелта. И затова всеки има на езика и в сърцето си повече от човешко уважение към него. И не е лесно да се намери човек, който, като си спомни за него, да не го целуне във въображението си, по думите на Писанието, като тури ръка *на устата си* (срв. Иов. 39:34). Такъв бе животът му, такива бяха последните дни от живота му, такава бе кончината му!

И тъй като бе нужно и за потомството да остане паметник на неговата щедрост, то може ли да се желае нещо по-добро от този храм, издигнат от него в чест на Бога и за нас? Като се възползва малко от народно подаяние и жертва по-голямата част от себе си, той извърши дело, за което не бива да се премълчава, имам предвид храма, който по големина превъзхожда много, а по красотата - почти всички други храмове. Имайки форма на равноностранен осмоъгълник, над прекрасните си колони и външни входи той издига сводовете си нагоре с изображения по тях, неотстъпващи на самата природа, а отгоре бива осветен от небето

¹⁸На свети Василий Велики за Кесарийски архиепископ.

¹⁹От баща си и от свети Василий Велики, вторият от които го ръкоположил за епископ.

и озарява погледите с обилни струи светлина като истинска нейна обител; от всички страни е заобиколен с галерии, издаващи се под равни ъгли, направени от блестящ материал и съдържащи голямо пространство. Сияейки с изящността на вратите и преддверията, той приканва отдалеч посетителите. Да не говоря пък за външната украса, за красотата на четириъгълните камъни, незабележимо съединени помежду си, някои от които, в основите и арките, украсяващи ъглите, са мраморни, а други са добити тук, но по нищо не отстъпват на вносните. Не говоря и за различните по вид и цвят изпъкнали и вдлъбнати пояси от основите до върха, който, ограничавайки погледа, потиска зрителя. Но как би могло словото да опише за кратко време произведение, което изискваше много време от много усилия и изкуство? Или ще бъде достатъчно да кажа, че докато другите градове се украсяват с много и частни, и обществени сгради, за нас само тази сграда ни спечели по-голяма слава от многото? Такъв е този храм! И понеже за храма бе нужен свещеник, то дава от себе си и свещеник, не мога да кажа дали съответстващ на храма, но дава. И понеже бяха нужни и жертви, то предлага за жертва страданията на сина си и неговото търпение в страданията, да бъде от него за Бога, вместо старозаветна жертва, словесно всеплодие, жертва духовна, прекрасно приета.

Какво ще кажеш, татко мой? Достатъчно ли е това? И ще приемеш ли това мое похвално слово, попътно или надгробно, като награда за трудовете, с които се нагърбваше заради моето образование? И ще дадеш ли, съгласно древния обичай, мир на словото? Тук ли ще му поставиш предел, не понасяйки, то да бъде съвсем съразмерно на заслугите ти? Или ще пожелаеш някакви допълнения? Зная, че ще се удовлетвориш и с това. Но макар то да е достатъчно, позволи ми да добавя и следното. Кажете ни, с каква слава си удостоен, с каква светлина си облечен, с каква ще се облече скоро съпругата ти, с каква са облечени чедата, които сам погребя; приеми и мен в същите селения или преди новите страдания, или след кратко страдание в този живот! А след като почете още тук, преди горните селения, твоя и съименен на теб свещеник с този сладостен камък, който си приготвил и за двамата, извини ме за това слово, и предложено, и започнато с твое разрешение, и води безопасно, първо, цялото си паство и всички архиереи, които те нарекоха техен отец, и най-вече мен, който претърпах от теб принуда и над когото ти властваше бащински и духовно; води ме безопасно, та да не се оплаквам винаги от твоята принуда.

Какво мислиш²⁰ съдия на думите и движенията ми? Ако казаното е достатъчно и очакванията ти са оправдани, произнеси присъдата си; ще я приема. Защото съдът ти наистина е Божи съд. А ако словото ми е по-долу и от неговата²¹ слава, и от твоите очаквания, помощникът е близо - изпрати като съвременен дъжд гласа си, който добродетелите му очакват. И, разбира се, причините, по които той те задължава да сториш това и като пастир пастира, и като баща - сина си по благодат, не са маловажни. Какво чудно има, ако този, който чрез теб проглуши ушите на вселената, сам се наслади поне малко на твоя глас?

Какво остава още? Да се упражним малко в любомъдрие за погребалното с духовната Сарра, съпругата и връстницата на великия наш отец Авраам. Майко моя! Божието и човешкото естество не са еднакви, или казано по-общо, божественото и земното естество не са еднакви. В божественото е неизменяемо и безсмъртно както самото битие, така и всичко, имащо битие; защото в постоянното всичко е постоянно. А какво става с нашето естество? Променя се, изтлява и търпи промяна след промяна. Затова животът и смъртта, наричани така от нас, колкото и различни да изглеждат помежду си, влизат по някакъв начин един в друг и се сменят един друг. Както животът, започвайки с тление - нашата майка, и продължавайки чрез тление - непрестанното изменение на настоящето, завършва с тление - разрушаването на този живот, така не зная дали и смъртта, избавяща ни от тукашните бедствия и отвеждаща мнозина в горния живот, може да бъде наречена смърт в истинския смисъл на думата. Тя е страшна само с името си, а не в действителност. И се отдаваме на едва ли не безразсъдна страст, когато се боим от онова, което не е страшно, а тичаме като след нещо силно желано след онова, от което трябва да се страхуваме. Един е за нас животът - да се стремим към живота; и една е смъртта - грехът, защото погубва душата. А всичко останало, за което някои мислят много, е сънно видение, играещо си с действителността, и измамна мечта на душата. Ако разсъждаваме така, майко моя, няма да имаме прекалено високо мнение за живота и няма да се огорчаваме прекомерно от смъртта. Какво ужасно има в това, че се преселваме оттук в истинския живот, като се избавяме от превратностите, бездните, мрежите, срамния оброк и заедно с постоянните и непреходни същности ще ликуваме като малки

²⁰Обръщение към свети Василий Велики.

²¹На бащата на свети Григорий Богослов.

светлилки около голямата Светлина? Опечалява те раздялата; нека те зарадва надеждата. За теб е страшно вдовството; но то не е страшно за него. И къде ще бъде красотата на любовта, ако избираме за себе си лекото, а оставяме за ближния по-трудното? Във всеки случай, какво тежко има за тази, която сама скоро ще се освободи? Краят е близо; скръбта не е продължителна. Нека не превръщаме лекото в тягостно с малодушни помисли. Лишихме се от нещо велико; затова пък и придобихме нещо велико. Всички понасят загуби, а малцина притежават. Нека първото да не ни съкрушава, а второто да ни утешава. Справедливостта изисква по-доброто да надделее. Ти понесе с голямо мъжество и любовъдрие загубата на децата, с които още бяха в цветуща възраст и годни за живот; понеси и смъртта на престарялата, вече уморена от живота плът, макар душевната сила да запазваше чувствата в нея здрави. Но ти се нуждаеш от грижовник? А къде е твоят Исаак, когото той ти остави в замяна на всички? Искай от него малкото - да те води подръка и да ти служи; и му се отплати с по-голямото - с майчино благословение, молитви и бъдещата свобода. Но ти негодуваш за предлагането на съвети; хваля те за това; защото сама си давала съвети на мнозина, на всички, които прибягваха към твое благоразумие през време на продължителния ти живот. Не е отправено към теб и словото, най-любомъдра сред жените; нека то бъде общо лекарство на утешение за плачещите, та да разберат това хората, които изпращат подобни на себе си хора!

СЛОВО 19, произнесено от свети Григорий Богослов във връзка със словата му против Юлиан, който бил извършил преброяване на населението и изравняване на данъците

Колко насилствена е властта, която постоянно ме мъчи от любов! Какви са мъдростта и опитът ми, щом на всеки празник ме предизвикват на борба! Не намирам в себе си никаква мъдрост, нито опит, както и да се вглеждам в себе си и да се самоизпитвам. Едно нещо, наистина, осъзнавам в себе си, което може би не е маловажно, макар някои да го наричат скудоумие - бих желал всяка минута да умъртвавам в себе си живота и да живея скрит в Христа живот, да стана не дребен търговец, а за всичко, което имам, да купя скъпоценния бисер, като заменя всичко преходно и тленно за постоянно и небесно. За имащия ум тази покупка, разбира се, е най-важна и най-надеждна от всичко. Но ако това е невъзможно за мен, бих желал да устоя поне в друго и да отстъпя престола на желаещите, а сам цял живот да бъда дете и ученик, докато не измия всички горчилки със сладките води на учението. Нека това бъде едното и първото дело на моето любовъдрие и скудоумие. А второто и по-важното да е следното: тъй като не съм в състояние да възпирам със словото си словото на мнозина и обхваналия сега всички стремеж и желание да поучават и да говорят за духовното, без да имат в себе си Дух, то нека да вървя по друг път, който, доколкото съм убеден, е и по-добър, и по-лек, като стана пример на мълчание, да науча всички на безмълвие; и да засрамя с превъзходство онзи, който има високо мнение за мен, и да доведе до скромност чрез равенство на достойнствата онзи, който има лошо мнение за мен и ме подценява. Тази е причината за мълчанието ми, това е тайната на въздържанието ни!

Но как постъпват с мен? Влачат ме и ме мъкнат насам-натам; подават тъжби за трудовете ми, безмилостно изисквайки от мен слово като някакъв дълг; обичат ме повече, отколкото самият аз обичам себе си; и всички станаха по-мъдри от мен, защото по-добре от мен знаят кога да говоря и кога да мълча. Казват, че не ще престанат да ме удрят с упреци, както се удря желязо с кремък, докато от малка искра не пламне огънят на словото. А някои от тях вече обещават и изгоди от думите ми, предлагат на вниманието ми големи награди; на първо място - тази, че те сами ще направят добро на себе си, като предадат себе си на Бога и на мен като плододаване на словото; на следващо място - тази, че във връзка с преброяването ще бъде сторено добро и на всички присъстващи тук, тоест на моя клир, ако клирът на баща ми е същевременно и мой, и на моето стадо, с които бих постъпил много несправедливо, ако не бих имал усърдие да им правя добро с всички сили. А най-добрата награда е тази, че те за словото ми сами предлагат това, до което би трябвало да се домогвам с по-голямо усилие посредством слово. Прекрасно е съревнованието, с което се опитват да ме победят! Похвално е въздаянието! Виждате какво е действието на мълчанието ми; то направи самите ми думи по-силно желани за вас. Виждате какъв е плодът на безславието ни. О, дано и ползата от словото да бъде такава, каквато е ползата от мълчанието!

И тъй, щом желаете това, щом победихте непобедимия, възтържествувахте над любовъдрието ми, ще произнеса пред вас нещо по-добро от мълчанието. И следователно ще произнеса не нещо нежно, приятно

и доставящо наслада на мнозина с благозвучието си (с подобна беседа бих се отплатил зле на обичащите ме), а ще кажа нещо доста мъжествено и силно, от което да можете да станете по-добри като издигнати от плътта към духа и достатъчно извисили се по ум.

Синове човешки, ще започна с думите на велегласния Давид, *докога ще бъдете жестокосърдни, защо обичате суета и търсите лъжа* (Пс. 4:3 - според превода на седемдесетте), като считате за нещо велико тукашния живот, забавленията, дребната слава, нищожната власт и лъжливото благоденствие, които принадлежат на имащите ги не повече, отколкото на само надяващите се да ги имат, и на надяващите се - не повече, отколкото на изобщо неочакващите? Всичко това бива грабнато като прах от вихър и бива пренасяно от един към друг или изчезва като дим, или се подиграва с нас като съновидение, неударимо е като сянка; когато си отива, не оставя без надежда непридобилите го; и когато идва, не е сигурно за притежаващите го. Защо не насочим погледите си към небето, нагоре, не изтрезнеем, не очистим гноята от очите си, не разберем в какво се състои истинското богатство, в какво е истинската слава, къде е неизгубващото се достойнство, в какво се състои безкрайното блаженство, къде е непоклатимото, непроменимо, неподлагащо ни на нападения благо? Защо не започнем да придобиваме тях, ако се случи така, с много усилия и труд? Защо не започнем да се наслаждаваме на такива надежди, ако трябва да се наслаждаваме на нещо тук? Защо не помислим за светите мъченици и за другите светии, които, подобно на някакви общи вериги, са опасали цялата вселена и в чест на които се извършва настоящото празненство? Защо те търпяха охотно всичко - рани, вериги, изтезания, наказание с огън, острие на мечове, свирепост на зверове, тъмнина, глад, пропасти, разграбване на имущества, изтръгване на части от тялото и накрая смърт, - сякаш подвизавайки се в чуждо тяло? Какви желяха да станат, какво желяха да наследят? Не е ли известно това на всеки, дори и да не го споменавам? Защо и ние да не се опълчим със същата надежда, пред Същия Подател на награди и Подвигоположник, против същия мъчител, който и сега, както и тогава, е жесток гонител, невидим враг и противник на душите? Защо да не се подвизаваме със същото мъжество на общата сцена, тоест на сцената на света (ако не при крайна опасност, при която и освобождението е скоро, то в ежедневните трудове и борби), та да бъдем удостоени със същите венци или с нещо доста близко до тях? А аз на всеки мъж и жена, старец и юноша, гражданин и селянин, човек от простолюдието и началник, богат и беден, тъй като един подвиг зове всички тях, давам един съвет - да се приготвят охотно за този подвиг, да не се отпускат, да не се бавят, да не губят време, което вече не е възможно да върнат. Защото сегашното време е време за труд, а бъдещото е време за отплата.

Чуйте какво казва Спасителят: *Станете, да си идем оттук* (Иоан. 14:31); казва го не само на тогавашните ученици, които извежда от Иудея, но и на всички следващи, за да пресели всички ни оттук и да ни привлече към Себе Си, възнесения, съгласно обещанието (вж.: Иоан, 12:32). Да последваме благия Владика, да избягаме от светските похоти, да избягаме от измамния свят и от светоуправника. Да се посветим изцяло на Твореца, да почитем Божия образ, да уважим призива, да променим живота. Защо се принизяваме, бидейки високи? Защо се спираме на видимото? Нека всеки, във всяко време, при всеки начин на живот и обстоятелство, според собствените си сили и според дадената му благодат, принесе на Бога плод, какъвто може, та да напълним всички горни обители с добродетели от всякаква мяра, като пожънем толкова, колкото сме посели, или по-добре да кажа, като внесем в Божиите житници толкова, колкото сме изработили. Нека да поднесат като дар - някой - богатство, а някой - бедност; един - усърдие към ближния, а друг - охотно приемане на предлаганото с усърдие; един - похвално дело, а друг - дълбоко наблюдение; някой - своевременно слово, а някой - благоразумно мълчание; един - безукорно учение и непротиворечащ на него живот, а друг - благопослушен и благопокорен слух; един - чисто девство, напълно отчуждаващо от света, а друг - честен брак, неотлъчващ съвсем от Бога; един - въздържание без надменност, а друг - употреба без похотливост; един - неразсейвано от нищо упражняване в молитви и духовни песни, друг - усърдна защита на искащите помощ. А всички да принасят сълзи, очистване от греховете, изкачване и усилие за движение напред. Прекрасен плод ще бъде и простотата, и оцеломъдреният смях, и обузданият гняв, и окоето, въздържано от безчинство, и умът, недопускан до разсеяност.

Колкото и маловажно да е поднасяното на Бога и колкото и да е отдалечено от съвършенството, то все пак не е толкова малко, че Бог да не го намери за угодно и изобщо да не го приеме, макар да претегля милостта с праведен съд. Той ще приеме и Павловото садене като Павлово; ще приеме и Аполосовото поливане, и двете лепти на вдовицата, и митаревото смирение, и Манасиевата изповед. Когато Моисей издигнал на земята

скиния като образ на небесното, всички донасяли каквото им било наредено. А доброволни дарители (мъже и жени), всеки и всяка носели каквото имали за делото на скинията, едни - злато, други - сребро и скъпоценни камъни за горната дреха, други - *пурпурена и червена вълна*, висон препреден; едни - *овнешки червени кожи*, други - най-лошото - *козя козина* (Изх. гл. 25 и 35), и никой от най-бедните не оставал без принос. Така и ние, макар един - по-малко, а друг - повече, но всички еднакво да внасяме в честната Божия скиния на тази църква, *която въздигна Господ, а не човек* (Евр. 8:2), съзиждана в скиния от различни украшения на добродетелта, при строителството на Духа събирани и съчетавани в съвършено дело, в Христовото жилище, в свят храм. И без съмнение, не ще внесем толкова, колкото сме получили, дори и да внесем всичко. Защото и това, че съществуваме, познаваме Бога и имаме какво да внесем, също е от Бога. Но най-прекрасното и най-човеколюбивото от всичко е, че Бог измерва дарението не с достойнството на дареното, а със силите и разположението на плододавация.

И тъй, не се бави да станеш щедър, а бъди такъв сега и не отказвай всичко под предлог, че не ти достига достойното¹. Напротив, внеси едно, друго пожелай да внесеш, а за трето се моли Бог да ти дари опрощаване на немощта. Той казва: *нека се не явява никой с празни ръце пред лицето Ми* (Изх. 23:15). Никой да не бъде с празни ръце и безплоден. Нито една душа да не се окаже лишена от плодородие и чедородие. Всеки да плододава на Бога каквото има и каквото е негова собственост: съгрешаващият - изправяне; тичащият с добър подвиг - неотслабване; младият - въздържание; беловласият - благоразумие; богатият - щедрост; бедният - благодарност; началстващият - непревъзнасяне; съдията - кротост. *Свещеници, облечете се* (или по-правилно е да кажа: "нека се облечем") *в правда* (Пс. 131:9 - според превода на седемдесетте). Да не разпиляваме овцете на паството, да не погубваме тези, за които положи душата Си *добрият Пастир*, Който познава Своите Си и Своите Му го познаваме, *зове овците Си по име* (Иоан. 10:3), вкарва ги и ги изкарва от неверието във вярата, от сегашния живот в бъдещото упокоение. Нека се уплашим от това, да не би, в изпълнение на закана, *съдът да почне* от нас (срв.: 1 Петр. 4:17), да получим *от ръката Господня двойно за всички свои грехове* (Ис. 40:2), защото сами не влизаме и пречим на онези, които могат да влязат.

Овце, не пасете пастирите и не излизайте извън пределите си; за вас е достатъчно, ако сте на добро пасище. Не съдете съдиите, не предписвайте закони на законодателите. *Защото Бог не е Бог на безредие и безпорядък, а на мир и ред* (1 Кор. 14:33). Затова нека този, който трудно служи като ръка или нога, или като друг още по-маловажен член на тялото, да не замисля да стане глава. Напротив, братя, *всякой да си остава в званието, в което е призван* (1 Кор. 7:20), дори и да е достоен за по-високо. Да се задоволяваш със сегашното е много по-похвално, отколкото да се домогваш до звание, което не си получил. Нека онзи, който може безопасно да следва друг, да не желае да началства с опасност за себе си. Да не се нарушава законът за подчинението, на който се крепи и земното, и небесното, за да не би чрез многоначалие да се достигне до безначалие.

Вие, които сте отгледали в себе си дар слово, не се облягате прекалено на този дар, не мъдрувайте излишно и противно на разума, не желайте да надделявате във всичко, пък било то и с цената на вреда, а в някои случаи, стига да е полезно, отстъпвайте победата над себе си. Принесете словото в дар на Словото. Превърнете учеността в оръжие на оправданието, а не на смъртта.

Воини, *задоволявайте се с вашите заплати* (Лук. 3:14) и не искайте повече от полагащото ви се. Така ни заповядва Иоан, великият проповедник на истината, гласът, предшествал Словото. Какво има предвид той под *заплата*? Очевидно - царската издръжка и подаръците, които се правят съгласно закона за добра служба. *А нищо повече* взето от кого? Внимавам да не произнеса неприязнена дума; но вие сами ще разберете, дори да се въздържа.

Градоуправници, *отдайте кесаревото кесарю, а Божието Богу* (Мат. 22:21). *Комуто данък - данък; комуто страх - страх* (Рим. 13:7). А когато казвам: "страх", забранявам користолобието. "Каква изгода ще получим?" - може би ще кажете вие. Голяма, най-голямата от всички, и ако желаете, с посредничеството ми, добри надежди и първенство в горния град, а не в този малък и най-малък сред градовете, в който (от уважение към мястото на възпитанието ми ще се изразя още по-скромно) и да се началства не е голяма чест и слава.

¹Да бъде дарено.

Нека пожелаем да бъдем първи там, да придобием тамошна слава; в замяна на състрадателността, каквато не виждаме към себе си тук, да намерим покой в лоното Авраамово.

Да съдим с *праведен съд* (Иоан. 7:24), да отърваваме *сиромаша и бедния* (Пс. 81:4); да помилваме вдовица и сираче да *избавяме водените на смърт* (Притч. 24:11), или (ще се изразя доста по-лесно), да не убиваме сами себе си. Да не презираме просещия от нас даже трохи от трапезата ни. Да не отминаваме покрития със струпеи и лежащия пред вратите ни. Да не се отдаваме на забавления, когато други страдат. Да не се гнусим от подобния на нас раб, за да не споделим, приятели и братя, участта на богаташа, да не се мъчим в *пламък*, да не бъдем отделени с *пропаст* от праведниците, да не молим бедния Лазар да *разхлади с края на пръста си* изгаряния ни език (Лук. 16:24-26), и да не го молим напразно. Да бъдем добродушни, милосърдни, състрадателни. Да подражаваме на Владиката, Който заповядва на слънцето да изгрява и за добрите, и за злите, напява еднакво всички с дъжд. Да не си позволяваме да се обогатяваме за сметка на бедността на другите. Да не отстъпваме толкова далече от Божията правдивост. Да не смесваме богатството си с чужди сълзи, от които то изчезва като от ръжда и молец или (ще кажа с думите на Писанието) *ще бъде изблювано* (срв.: Иов. 20:15). Но ако сме алчни повече, отколкото трябва, то има и добро користолобие. Да дадем тук нещо малко, за да забогатеем там.

Тези правила са общи за всички, а не само за светските началници; защото за общото заболяване и лекарствата са общи. А ти, който ни правиш преброяване, извършвай преброяването ни правдиво. Води не старателно преброяване на думите ми, от които няма полза или има малка, и само приятност и удоволствие за слуха, а води свято и човеколюбиво преброяване на моя народ, като уважиш, ако не нещо друго, то самото време; защото и Спасителят се ражда по време на преброяване на населението. Казано е: *Излезе от кесаря Августа заповед - да се направи преброяване по цялата земя*. Преброяването започнало. *Тръгна и Иосиф (...) за (...) Витлеем, понеже беше от дома и рода Давидов, за да се запише с Мария, сгодената за него жена* (Лук. 2:1-5). И точно по това време се ражда Спасителят; о, чудо! Създателят и Владетелят на всичко се ражда в бедна и малка обител. Да се уплашим от тайната, да почетем домостроителството и сами да принесем нещо в дар на времето. Сега ангелите се радват; сега пастирите биват осияни; сега звездата се движи от изток към великата и непристъпна Светлина; сега влъхвите се покланят, поднасят дарове, разпознават Царя на всичко и прекрасно разпознават по звездата Небесния. Сега Ирод беснее, избива деца и заради Освободителя унищожава онези, които трябваше да получат свобода. Но ние нека застанем с покланящите се и да поднесем на Обеднелия с нас до тяло² не ливан като на Бог, не злато като на Цар, не смирна като на вкусил смърт заради нас, а тайнствени, превъзхождащи видимото дарове, тоест да не вземем нищо, да не предпочетем в нищо богатството пред бедността, да не ошетим творението заради творението. Ти заедно с Христа извършваш преброяването, заедно с Христа претегляш, заедно с Главата оценяваш, заедно със Словото изчисляваш. Сега за теб в най-голяма степен се ражда Христос, Бог се явява и става човек и живее *между хората* (Варух. 3:38).

Какво показва това слово? Според мен то вразумява онези, на които биват поверявани подобни дела, че Бог винаги се намесва в най-важните разпоредения на управляващите. И, от една страна, за да засрами извършващите преброяването, влиза в общение с плътта и с хората по време на преброяване, а от друга страна, за да ни утеши в робството и за да ни научи на искреност (което също не бива да се изпуска от внимание) Сам плаща *дидрахма* за Себе Си и за Петър, най-достойния от учениците (вж.: Мат. 17:24-27). Защото заради нас Той стана човек и прие образ на раб, заради нашите беззакония бе заведен на смърт. Така постъпваше Спасителят, Който като Бог, можеше да спаси само с движение на волята. Но Той стори това, което е по-важно за нас и най-много ни засрамва, стана подобен по всичко, освен греха и равностепен на нас. А нима ние, учениците на кроткия, човеколюбив и толкова много послужил заради нас Христос, няма да подражаваме на милосърдието на Владиката? Нима няма да бъдем милостиви към подобните на нас раби, така че и сами да заслужим милостта на Господ, Който отмерва, както самите ние ще мерим? Нима няма да пожелаем да придобием чрез кротост душата си? Стига робство за свободните! Стига и с това различие, че едни от създадените от същата пръст властват, а други са подвластни; едни налагат данъци, а други биват вписвани в числото на даващите данък; едни могат да вършат неправда и зло, а други се молят и полагат всички усилия, за да не претърпят зло. Стига с различията между създадените по един образ, с

²Или до приемане върху Себе Си на тяло като някакво вретиче или до събличане от Себе Си и на самото тяло при кръстната смърт.

еднакво достойнство, между наследници на един и същ живот, между тези, за които Христос еднакво умря! Стига с това за свободните! Нека не се обременяваме с това иго и наказание за първия ни грях. Нека погине злото и първата причина на злото - лукавият, който сее плевели между нас, спящите (вж.: Мат. 13:25) (с което се отбелязва, че началото на злото е нерадението за доброто, както и че началото на тъмнината е отдалечаването от светлината)! Ето какво е причинено от дървото и горчивото вкусване, и от завистливата змия и непослушанието, за което сме осъдени да прекарваме живота си с пот на лицето си. От това станах гол и грозен, познах голотата, облякох се с кожена дреха, изпаднах от рая, превърнах се в пръст, от която съм взет, и вместо наслада имам единствено това, че осъзнах собственото си бедствие, вместо краткото удоволствие съм осъден на скръб и неприязън към този, който за вреда бе много обичан от мен и ме привлече към себе си посредством вкусването. Такава е наградата ми за греха! Вследствие на това трябва да се родя за труд, да живея и да се разруша. Грехът е майка на нуждата, нуждата - на користолюбieto, користолюбieto - на войните, а войните раждат на бял свят данъците - най-тягостното в осъждането ни. Но нека поне ние, подлежащите на същото осъждане, да не увеличаваме наказанията и да не бъдем лоши към другите. Бог иска от нас взаимно човеколюбие, макар Сам да ни наказва.

Ще има и друго преброяване, друг извършител на преброяване, ако си чувал за *книгата на живите* (Пс. 68:29) и за *книгата на неспасяваните*. Там ще бъдем записани всички ние, или по-точно, вече сме записани, всеки - според достойнството на живота си. Там и богатството има не повече, и бедността - не по-малко, както и милостта, и враждата, и всичко останало, с което тук се скрива справедливостта. Всички ние сме записани от Божия пръст и в деня на откровението книгата ще бъде отворена. *Малък и голям там са равни* (Иов. 3:19) и *слугата заедно с господаря*, ще кажа с думите на Соломон (Прем. 8:1 - според превода на 70-те), и царят с подвластните, и знатните са близо до въвежданите в списъка. Ще премълча за онова, което е ужасно и да се изговори. Но ще кажа, че както сами пишем, така и ще бъдем записани. Направи това записване и ти, колкото се може по-милостиво за теб, като проявиш към нас милост и човеколюбие.

Какво ще кажеш на това? Какво ще напишеш, най-добри приятелю и връстнико, който си слушал едни и същи учители и едни и същи уроци с мен, макар Бог да ме причисли сега към по-добрия (понякога казвам: "към по-трудния") жребий - да уча вас, облечените с власт? Какво ще кажеш, плод на благочестива родина и род, свещена издънка от свещени родители и корен от още по-свещени чеда? Как ще приемеш думите ми? Убедителни ли са те? Или ще поискаш по-дълго време да ти доставям наслада? Наистина, не е нужно, да се гадае, а със сигурност може да се знае, че думите ми отдавна имат сила над теб. И ако не на нещо друго, мога да разчитам на самите думи, че те винаги те водят лесно към прекрасното и ти или ги предшестваш, или ще ги последваш. Защото именно по това се различават мъдрите от обикновените хора. Все пак, ще добавя нещо към казаното.

Ти вече си дал награда на думите ми, каквато и да е тя. Но и те ти се отплащат и довеждат при теб сиромаси, целия лик на свещениците, лика на любомъдрите, несвързани с никакви вериги за долното, притежаващи само собствените си тела, а и телата си - не изцяло, нямащи нищо за кесаря, а посветили всичко на Бога - псалмопения, молитви, бдения, сълзи, трудно придобивано имущество, тоест да умират за света, да живеят за Христа, да изнуряват плътта, да отдалечават душата от тялото. Като ги пощадиш - Божиите служители и посветените в Божиите тайни, виждащите в небесното, начатъка на нашия род, опората и венците на вярата, скъпоценните бисери, камъните на храма, чиито основи и крайъгълен камък е Христос, тоест прекрасната пълнота на Църквата, или като се отплатиш изцяло на Бога, ще извършиш най-превъзходно дело и за тях, и за себе си, и за всички нас. И желая това богатство да дойде при теб от нас, а не големи съкровища от злато и сребро, които сега съществуват, но скоро не ще ги има.

Такова е плододаването на словото ми към вас! То е по-долу от вашата надежда, но е съизмеримо със силите ми. Отплатете ми се и вие с нещо по-голямо от моя принос - с благопокорност, така че, освен всичко останало, да се нуждаете по-малко от думите ми, *и нека бъдем внимателни един към други, за да се насърчаваме към любов и добри дела* (Евр. 10:24), та като бъдем удостоени с милостиво и човеколюбиво записване на небесата и ликувайки пред Царя на всичко, в което и се състои цялото занимание на записаните там, да хвалим Бога, съзерцавайки и превъзнасяйки едната слава и светлост на Божеството - на Отца и Сина, и Светия Дух. Защото Нему подобават слава и чест, и поклонение во веки веков. Амин.

СЛОВО 20, за избора на епископи и за догмата за Света Троица

Когато наблюдавам усилващата се сега болест на езика, бързо изкласилите мъдреци, произвежданите новобогослови, за които е достатъчно само да поискат, за да станат мъдри, тогава усещам потребност от повисоко любомъдрие, търся заедно с Иеремия *пътнишко пристанище* (Иер. 9:2) и желая да бъда насаме със себе си. Защото ми се струва, че за мен е най-добре, като затворя сетивата си, като се откъсна от плътта и от света, като не се докосвам без крайна нужда до нищо човешко, беседвайки насаме със себе си и с Бога, да живея над всичко видимо, винаги да нося в себе си божествени образи, чисти, несмесени с долни и измамни впечатления, да бъда и непрестанно да ставам сякаш непомрачено огледало на Бога и на божественото, да придобивам светлина към светлина, по-лъчезарна - към по-неясната, докато не се издигнем до Извора на тамошните озарения и не достигнем до блажения край, когато действителността направи огледалата ненужни. Затова едва ли някой е в състояние да преодолее теглещото надолу вещество, освен ако не се е обучил с продължително любомъдрие и постепенно е откъсвал благородното и светловидното в душата от низшето и свързаното с мрака, или е бил удостоен с Божия милост, или освен едното и другото е полагал всевъзможно старание да възнеся зора си нагоре. А докато няма сили да преодолее вещественото и не очисти достатъчно слуха и мисълта, дотогава не е безопасно да поема грижа за души и да се отдава на богословстване.

И какво ме доведе до такъв страх? Не ме считайте за прекалено боязлив; напротив, даже похвалете предпазливостта ми. От самия Моисей чувам, че когато Бог разговарял с него, макар мнозина да били повикани на планината, а сред тях - и Аарон и двамата му сина, свещеници, при все това било заповядано останалите да се поклонят отдалеч, а до Бога да се приближи единствено *Моисей*, на народа пък не му било позволено и да се изкачи на планината (вж. Изх. 24:1, 2). И не много време преди това мълнии, гръмове, тръби, цялата планина димяща, страшни заплахи и други подобни страховити явления задържали народа в подножието на планината и за него било нещо много голямо, след необходимото очистване, дори само да чуе Божия глас. А в същото време Моисей и се изкачва на планината, и влиза в облака, и се приближава до Бога, и получава закона - за народа, - закона на буквата, а за тези, които са над народа - закона на духа. Зная също какво се случило със свещеник Илий и малко след него с Оза. Първият бил наказан за беззаконието на децата си, на което те се осмелявали при жертвоприношения, макар не само да не одобрявал нечестието им, а многократно да ги е мъмрил строго (вж.: 1 Царств. Гл. 2 и 3). Другият дръзнал само да докосне *Божия ковчег*, теглен от телец, и макар да придържал ковчега, сам загинал (вж.: 2 Царств. 6:3-7); така Бог охранявал неприкосновеността на ковчега! Зная още, че за хората от простолюдието не било безопасно да докосват *стените на храма*; поради което станали необходими и други външни стени (вж.: 3 Царств. 6:5). И самите жертви се позволявало да ги потребява не всеки, не по всяко време и не на всяко място; още повече не дръзвали да влизат често в Светая светих и не само да докосват, но дори и да поглеждат към завесата или към очистилището, или към ковчега. Знаейки всичко това, както и че този, който не представи самия себе си в жива жертва на Бога, или по-точно, който сам не стане свят и жив храм на Живия Бог, не е достоен за великия Бог и Жертва, и Архиерей, знаейки всичко това, можех ли, както сам да пристъпя необмислено към преподаване на учението за Бога, така и да одобря пристъпващия дръзко към това? И желанието не е похвално, и начинанието е трудно!

Затова трябва да очистим първо самите себе си и едва след това да беседваме с Чистия. В противен случай ще изпитаме върху себе си същото, което се случило с Маной, и като видим явилия се Бог, ще трябва да кажем: “Загинахме, жено, *понеже видяхме Бога*” (Съд. 13:22)! Или, подобно на Петър, ще започнем да отпращаме от кораба Иисус, като недостойни за такова посещение. Или, подобно на стотника, ще молим за лечение, но не ще приемем Лекаря. Разбира се, и някой от нас (докато е стотник, първенствува над мнозина в злото и още служи на кесаря - светоуправника на свличаните надолу) ще каже за себе си: *Не съм достоен*

да влезеш под покрива ми (Мат. 8:8). Но щом видя Иисус, макар духовно да съм малък на ръст, подобно на Закхей, все пак ще се кача на смоковницата, като умъртвя *земните си членове* (Кол. 3:5), и като изнуря *унизеното тяло* (Фил. 3:20), и тогава ще приема Иисус при себе си и ще чуя: *Днес стана спасение на тоя дом* (Лук. 19:9); тогава действително ще получа спасение; ще започна по-съвършено да любомъдърствам, прекрасно изразходвайки лошо събраното от мен, тоест и парите, и учението.

И понеже в словото определих какъв трябва да бъде богословът, ще предложа кратко учение на Бога, уповавайки се на помощта на Самите Отец и Син, и Свети Дух, за Които е словото ни. Но подобно на Соломон моля Бога да не помисля и да не произнеса нищо собствено. Защото, когато Соломон казва: *Наистина, аз съм по-невежа от кого и да било измежду човеците, и у мене няма разум човешки* (Притч. 30:2), той, разбира се, казва това не с намерение да изобличи пълното си неразумие. Защото възможно ли е то в този, който най-много искал от Бога *разум* и получил *мъдрост* и дар на съзерцание и широта на сърцето - по-изобилни и по-неизмерими от морския пясък (вж.: 3 Царств. 4:29) ? И как този, който бил толкова мъдър и бил удостоен с такъв дар, би почнал да се нарича най-безумният сред хората, ако не в смисъл, че в него няма негова собствена мъдрост, а действа Божията и съвършена мъдрост? И Павел, когато казва: *Вече не аз живея, а Христос живее в мене* (Гал. 2:20) има предвид не че е съвсем мъртъв, а че живее по-съвършен живот, отколкото мнозина други; защото станал участник в истинския живот, на който никаква смърт не поставя край.

И така, ние се покланяме на Отца и Сина, и Светия Дух, като разделяме личните свойства и съединяваме Божеството. Не смесваме трите (Ипостаси) в едно, за да не изпаднем в Савелиевия недъг, и не делим едното на три (същности), разнородни и чужди една на друга, за да не стигнем до Ариевото безумие. Защото, защо да извиваме с всички сили изкривило се на една страна растение в противоположната посока, изправяйки кривото с криво, а не се задоволим с това - като изправим само до средата, да спрем в пределите на благочестието? А когато говоря за средата, имам предвид истината, която единствено трябва да имаме предвид, като отхвърляме както неуместното смесване, така и още по-нелепото разделяне. Защото в единия случай, като свием поради страх от многобожие представата за Бога до една ипостас, ще оставим само голи имена, считайки, че един и същ е и Отец, и Син, и Свети Дух, и твърдейки не толкова, че всички Те са едно, колкото, че всеки от Тях е нищо; защото, преминавайки и променяйки се един в друг, те вече престават да бъдат онова, което са Сами в Себе Си. А в другия случай, разделяйки Божеството на три същности, или (съгласно Ариевото прекрасно наричано така, безумие) една на друга чужди, неравни и отделни, или безначални, несъподчинени и така да се каже, противобожни, то или ще се предадем на иудейската оскъдица, като ограничим Божеството единствено до нероденост, или ще изпаднем в противоположното, но равно на първото зло, като предположим три начала и трима Богове, което е още по-нелепо от предишното.

Не бива човек да бъде такъв любител на Отца, че да Му отнема свойството да бъде Отец. Защото чий Отец ще бъде, когато отстраним и отчуждим от Него заедно с творението и естеството на Сина? Не бива да бъде и такъв Христолюбец, че даже да не запазва в Него свойството да бъде Син. Защото чий Син ще бъде, ако не се отнася към Отца като към Първопричина? Не бива да принизява в Отца достойнството да бъде начало, принадлежащо Му като на Отец и Родител. Защото, ако не е Първопричина на Божеството, съзерцавано в Сина и Духа, ще бъде начало на нещо низше и недостойно. Всичко това не е необходимо, когато трябва и да запазим вярата в единия Бог, и да изповядваме три Ипостаси или три Лица, при това, всяко - с личното Му свойство. А вярата в единия Бог, според мен, ще се запази, когато отнасяме и Сина, и Духа към единствената Първопричина (но да не ги събираме и да не ги смесваме с Нея), да ги отнасяме както поради едно и същото (ще се изразя така) движение и желание на Божеството, така и поради тъждеството на същността. Запазва се вярата и в трите Ипостаси, когато не си измисляме никакво смесване или сливане, вследствие на които при чествашите повече, отколкото трябва, едното би могло да унищожи всичко. Ще се запазят и личните свойства, когато представяме и наричаме Отца безначален и начало (начало, като Първопричина, като извор, като вечносъществуваща Светлина); а Сина - ни най-малко не безначален, но все пак и начало на всичко.

Когато казвам: "начало", не внасяй допълнително време, не поставяй нищо средно между Родилия и Родения, не разделяй естеството с лошо вмъкване на нещо между съвечните и съпребиваващите. Защото, ако времето е по-старше от Сина, то, без съмнение, Отец е станал Първопричина за времето, преди да е бил станал Първопричина за Сина. И как Този, Който Сам е подвластен на времето, би бил Творец на времената?

Как би бил Господар на всичко, ако времето Го изпреварва и Го притежава? И тъй, Отец е безначален, защото не е заимствал битието Си от никой друг, дори и от самия Себе Си¹. А Синът, ако (си) представяш Отца като Първопричина, не е безначален (защото началото на Сина е Отец, като Първопричина); а ако си представяш началото по отношение на времето, е безначален (защото Господарят на времената няма начало във времето).

А ако от това, че телата съществуват във времето, заключиш, че и Синът трябва да е подвластен на времето, то ще припишеш и тяло на безтелесния. И ако въз основа на това, че при нас раждащото се не е съществувало по-рано, а после започва да съществува, започнеш да твърдиш, че и Синът е трябвало от несъществуване да започне да съществува, то изравняваш помежду им несравними неща - Бог и човек, тяло и безтелесно. В такъв случай Синът би трябвало и да страда, и да се разрушава подобно на нашите тела. Ти от раждането на телата във времето заключаваши, че и Бог се ражда така; а аз заключавам, че Той не се ражда така поради самото това, че телата се раждат така. Защото това, което не е сходно по битие, не е сходно и в раждането. Нима ще допуснеш, че Бог и в други отношения е подвластен на законите на веществото, например: страда и скърби, ожаднява и огладнява, и търпи всичко, което е присъщо както за тялото, така и едновременно и за тялото и безтелесното. Но умът ти не допуска това; защото словото ни е за Бога. Затова не допускай и друго раждане, освен Божеско.

Ако Синът е роден, как е роден?" Отговори най-наред ти, който непрестанно питаш: "Ако Той е сътворен, как е сътворен?" А след това питай и мен, как е роден. Казваш: "И в раждането има страдание, както има страдание в сътворението. Защото без страдание ли става образуването в ума на образ, напъването на ума и разлагането на съвкупно представеното на съставни части? И при раждането също има време, както сътворяването се създава във времето. И тук има място, и там има място. И при раждането е възможен неуспех, както и при сътворението се среща неуспех (чувал съм такова твърдение при вас); защото често се случва така, че ръцете не изпълняват онова, което умът е предначертал". Но и ти казваш, че всичко е създадено със слово и желание. *Той рече - и всичко стана; Той заповяда - и всичко се яви* (Пс. 32:9). А когато твърдиш, че всичко е създадено с Божието слово, тогава въвеждаш вече не човешко творение. Защото никой от нас не прави извършеното от него със слово. В противен случай за нас не би съществувало нищо трудно и непостижимо, ако би било достатъчно само да кажем дума и след думата да последва изпълнение на делото. Затова, щом Бог твори със слово създаването от Него, значи начинът Му на творение не е човешки.

И така, или ми посочи човек, който да създаде нещо със слово, или се съгласи, че Бог твори не като човек. Представи си по волята си град; и нека градът да се появи пред теб. Пожелай да ти се роди син; и нека да се появи младенец. Пожелай край теб да се извърши нещо друго; и нека желанието ти да се превърне в дело. А ако при теб не следва нищо такова след желанието, докато при Бога желанието е вече действие, значи е ясно, че човекът твори по един начин, а Бог - Творецът на всичко - по друг. А щом Бог твори не по човешки, защо настояваш, че Той ражда по човешки? Ти никога не си съществувал, след това си започнал да съществуваши, а след това и сам раждаши, и по този начин довеждаши до съществуване нещо, което не е съществувало, или (ще ти кажа нещо по-дълбокомислено) може би и самият ти произвеждаши не това, което не е съществувало. Защото и Левий, както казва Писанието, *беше още в чреслата на баща си* (Евр. 7:10), преди да се е бил появил на бял свят. И нека никой да не ме улавя с тези думи. Не казвам, че Синът е произлязъл така от Отца, като съществувал преди това в Отца и едва след това появил се на бял свят. Не казвам, че Той първо е бил несъвършен и после е станал съвършен, какъвто е законът на нашето раждане. Да правят такива нагаждания е присъщо за враждебно настроените хора, готови да нападнат всяка произнесена дума. Ние не мислим така; напротив, като изповядваме, че Отец има битието Си неродено (а Той винаги е съществувал и умът не може да си представи някога Отец да Го е нямало), заедно с това изповядваме, че и Синът е бил роден, така че и битието на Отца, и раждането на Единородния, съществуващ от Отца и не след Отца, съвпадат помежду си, освен ако не допуснем последователност единствено в представата за началото, и то - за началото като за първопричина (вече неведнъж връщам към същата дума грубостта и чувствеността на твоето разбиране.

¹Ако Отец би произлизал Сам от Себе Си, то би могъл да бъде отделен Сам от Себе Си, така че в единия бихме могли да си представяме двамата - единият - предсъществуващ, и другият - произхождащ от Него.

Но ако приемаш без любопитство раждането (когато трябва да се изразим така) на Сина или неговата самостоятелност (*ὑπόστασις*), или някой друг измисли друг, по-прилягащ за този предмет израз (защото умопредставяното и изричаното превъзхожда начините ми на изразяване), то не бъди любопитен и относно изхождането на Духа. Достатъчно ми е да чуя, че има Син, че Той е от Отца, че Отец е едно, а Синът - друго. Не любопитствам повече за това, за да не би да ме сполети същото, каквото се случва с глас, който от прекомерно напрежение секва, или със зрение, което лови слънчев лъч. Колкото повече и по-подробно иска човек да види, толкова повече поврежда сетивото си, и в каквато степен разглежданият предмет превъзхожда обема на зрението, в такава човек губи самата способност за зрение, ако поиска да види целия предмет, а не само онази негова част, която би могъл да разгледа без вреда. Чуваш за раждане; не разпитвай, за да узнаеш какъв е начинът на раждането. Чуваш, че Духът изхожда от Отца; не любопитствай да знаеш как изхожда.

Но ако любопитстваш за раждането на Сина и за изхождането на Духа, то и аз ще полюбопитствам за съединението между душата и тялото у теб - как така ти си и пръст, и Божи образ? Кое в теб е движещо или подвижно? Как едно и също нещо и движи, и се движи? Как сетивото пребивава в същия човек и привлича външното? Как умът пребивава в теб и ражда представа в друг ум? Как мисълта се предава посредством словото? Не говоря за онова, което е още по-трудно. Обясни въртенето на небето, движението на звездите, тяхната хармония, размери, съединение, разстояние, пределите на морето, посоката на ветровете, промените на годишните времена, изливането на дъждове. Щом като ти, човече, не разбираш нищо от всичко това (а може би след време, когато достигнеш до съвършенство, ще разбереш; защото е казано: *Ще видя небесата - дела на пръстите Ти* (Пс. 8:4 - според превода на седемдесетте), а от това може да се досетиш, че това, което виждаш сега, не е самата истина, а само образ на истината; щом като не си разбрал и за самия себе си кой си ти, който размишляваш по тези въпроси; щом като не си постигнал и това, за което дори сетивото ти свидетелства, то как се наемаш да узнаеш с подробности какво представлява Бог и колко велик е Той? Това показва голямо неразумие!

А ако ми повярваш мъничко, на недръзкия богослов, ще ти кажа, че някои неща вече си разбрал, а за да разбереш други, моли се за това. Не пренебрегвай онова, което е в теб; а останалото нека остане в съкровищницата. Изкачвай се посредством дела, та чрез очистване да придобиваш чистото. Искаш ли с течение на времето да станеш богослов и достоен за Божеството? Спазвай заповедите и не престъпвай повеленията. Защото делата като стъпала водят към съзерцание. Труди се с тялото за душата. И може ли някой от хората да стане толкова висок, че да достигне до Павловата мярка? Но и той казва за себе си, че вижда само *смътно като през огледало* и ще дойде време, когато ще вижда *лице с лице* (1 Кор. 12:12). Да предположим, че на думи превъзхождаме някого по любомъдрие; но без никакво съмнение си по-долу от Бога. Може би и да си по-благоразумен от друг; но пред истината си дребен в същата степен, в която битието ти е отдалечено от Божието битие. Дадено ни е обещание, че някой ден ще познаем, колкото сами сме познати (вж.: 1 Кор. 13:12). Щом като е невъзможно да имам съвършено познание тук, то какво още ми остава? На какво мога да се надявам? Без съмнение ще кажеш: "На небесното царство". Но мисля, че то не е нищо друго, освен достигане на най-чистото и най-съвършеното. А най-съвършеното от всичко съществуващо е Богопознанието. Нека отчасти да пазим това познание, отчасти да го придобиваме, докато живеем на земята, а отчасти да го събираме за себе си в тамошните съкровищници, та като награда за трудовете да получим цялостно познание на Светата Троица, какво представлява Тя, каква е и какво е (ако ми бъде позволено да се изразя така), в Самия Христос, нашия Господ, на Когото слава и власт във вечните векове, амин.

СЛОВО 21, похвално за св. Атанасий Велики, архиепископ Александрийски

Хвалейки Атанасий, ще хваля добродетелта. Защото е едно и също да споменеш Атанасий и да похвалиш добродетелта. Защото той имаше, или по-справедливо е да се каже има в себе си всички добродетели, взети в съвкупност, тъй като пред Бога са живи всички живели по Бога, макар да са се преселили оттук. Затова Бог се нарича Бог Авраамов, Исааков и Иаковов, като Бог *не на мъртви, а на живи* (Мат. 22:32).

А като хваля добродетелта, ще хваля Самия Бог, от Когото в хората е добродетелта и дарът на възраждането или на завръщането при Него чрез сродно озарение. Защото сред многото и големи дарове, които сме получили или ще получим от Бога и чиито брой и величие никой не може да изрече, най-големият и най-силно свидетелстващ за Божието човеколюбие към нас е стремежът ни към Него и родството ни с Него. Каквото е слънцето за видимите същества, същото е и Бог за духовните. Едното осветява видимия свят, Другият - невидимия. Едното прави телесните погледи слънцеvidни, Другият прави разумните естества богоподобни. И както слънцето, осигуряващо възможност на виждащия да вижда, а на виждания да бъде виждан, само е много по-превъзходно от видимото, така и Бог, устройващ мислещите същества да имат дар да мислят, а мислимите да бъдат предмет на мислене, Сам е над всичко мислено и всяко желание се спира на Него и не отива никъде по-далеч. Защото над Него няма нищо по-висше и даже най-любомъдрият, извисен и изследователски ум не намира свършено нищо. Бог е последното от желаемите, успокоението на всички минали умозрения. Който е успял с помощта на разсъдъка и на умозрението да разкъса веществото и плътския (ако го нарека така) облак или покривало, да се приближи до Бога, доколкото това е достъпно за човешката природа, и да се съедини с пречистата светлина, той е блажен както поради издигането оттук, така и поради тамошното обожение, към което го водят истинското любомъдрие и извисяването над материалната двойственост заради единството, умопредставяно в Троицата. А който от свързването с материята е станал по-лош и толкова се е привързал към пръстта, че не може да погледне към сиянието на истината и да се извиси над долното, при положение че сам е произлязъл отгоре и е призван към горното, той за мен е жалък поради ослепяването, макар да е постигнал големи успехи в тукашния живот; даже е толкова по-жалък, колкото повече се самозалъгва с щастието си и вярва, че съществува друго благо, освен истинското, пожънвайки този вреден плод на вредното си мнение, че или бива осъден на мрак, или гледа на Този, Когото не е признал за светлина, като на огън.

Такова любомъдрие е постигнато от малцина между съвременните и между древните хора (защото малцина са Божии, макар всички да са Божие създание); постигнато е от законодателите, военачалници, свещеници, пророците, евангелистите, апостолите, пастирите, учителите, от цялата духовна пълнота, от целия духовен събор, а сред тях - от възхвалявания днес мъж. А кого имам предвид под постигналия? - Енох, Ной, Авраам, Исаак, Иаков, дванадесетте патриарси, Моисей, Аарон, Иисус, Съдиите, Самуил, Давид, Соломон до определен момент, Илия, Елисей, пророците, живели преди и след плена, и тези последни по ред, но първи в действителност, които са близки до времето на Христовото възплъщение или до възприемането от Христа на плът, този светилник, който вървеше пред Светлината, този глас, който предхождаше Словото, този ходатай, който предшестваше Ходатая, този посредник между Стария и Новия завет, този славен Иоан, и Христовите ученици, и тези, които след Христа или председателстваха в народа, или се прославиха с учение, или станаха известни с чудеса, или се запечатаха с кръв. И на едни от ето тези мъже Атанасий не отстъпваше в нищо, на други отстъпваше в малко, а някой (ако не бъде дръзко да кажа така) дори надмина, като подражаваше на един в словото, на друг - в делото, на трети - в кротостта, на четвърти - в ревността, на пети - в понасянето на опасности, на шести - в много неща, на седми - във всичко. Заемайки от един една, от друг - друга красота, както правят художниците, опитващи се да доведат изобразявания предмет до крайно изящество, и като събра всичко това в душата си, той състави от всичко един облик на добродетелта, като надмина силните в словото със дейност, а дейните - със слово, или ако щете, като надмина в словото

прославили се със слово и в дейността - най-дейните, посредствените в словото и делото - с превъзходство в едното и другото, а високите в едното от двете остави под себе си и със словото, и с делото си. И ако за слава на предшествениците му служи това, че те бяха за него образец на добродетелите, то за това наше украшение се превръща в не по-малка похвала фактът, че той стана образец за приемниците си.

Тъй като за описание на всичките му добродетели и за изразяване на удивлението от тях би било нужно може би повече време, отколкото настоящото слово позволява, и всичко това би било дело не на похвално слово, а на история (и аз за назидание и доставяне на наслада на бъдните поколения бих желал да опиша добродетелите му в отделно съчинение, както и той описа живота на божествения Антоний, като изложи във вид на повествование правилата на монашеския живот), то като предоставя по-голямата част от многото му дела на знаещите, ще засегна немногото, които паметта този път ми предоставя като по-известни, за да задоволя собственото си желание и да отдам дължимото на празника. Защото не би било благочестно и безопасно да почитаме с помен житията на нечестивите, а да отминаваме с мълчание мъже, прославили се с благочестие, и при това - в град¹, който едва ли ще го спасят и много примери на добродетели, защото той превръща в забавление и божествените неща така, както прави с конските надбягвания и зрелищата.

Атанасий отрано бе напоен с божествени правила и уроци, след като използва малко време за изучаване на общо-употребяваните науки само за да не изглежда и в това съвсем неопитен и непознаващ онова, което считаше за заслужаващо презрение. Той не понесе благородните и обилни дарби на душата да бъдат упражнявани в суетни предмети. Не пожела да бъде сполетян от участта на неопитните борци, които, удрайки по-често въздуха, отколкото противниците, не печелят награди. Като изучи всички книги от Стария и Новия завет, както друг не е изучил и една от тях, той се обогатява с умозрителни познания, обогатява се и със светлост на живота, и по удивителен начин сплита от едното и от другото тази наистина златна, за мнозина трудна за изплитане мрежа, като използва живота като ръководство по умозрение и умозрението - като печат на живота. Защото правилото, че *начало на мъдростта е страхът Господен* (Пс. 110:10; Притч. 1:7), е сякаш само първата пелена. А мъдростта, която е превъзмогнала страха и е прераснала в любов, ни прави Божии приятели и от роби - синове.

Възпитан и обучен така, както би трябвало да бъдат възпитани и обучени и готвещите се сега да бъдат представители на народа и да имат грижата за великото Христово тяло, в изпълнение на великото Божие решение и предзнание, което отдалеч подготвя почвата за важни събития, той бива причислен към този велик олтар, става един от *ония, които се приближават до Бога* (Лев. 10:3), удостоен е със свещено стоене и чин, и след като премина през всички степени, тогава (за да не говоря за средните) му се дава председателство над народа, или, което е същото, поверява му се грижата за цялата вселена; и получава свещенство, не зная как да го кажа, като награда за добродетелта или като извор и живот на Църквата. Защото бе нужно, Църквата, измъчвана от жажда за истината и едва дишаща, да бъде напоена като Измаил (вж.: Бит. 21:15-20) или разхладена от извор като Илия в изсъхналата от суша земя (вж.: 3 Царств. 17:2-6), и да се съживи, за да бъде оставено *семе* на Израила (вж.: Ис. 1:9 - според превода на седемдесетте), и да не станем като *Содом и Гомор* - градове, потопени от *огън и жупел* (Бит. 19:24) и известни с пороците си и още повече с гибелта си.

Затова за нас, повалените, е издигнат рог на спасението, благовременно е изпратен крайъгълен камък, свързващ ни със самите себе си и един с друг, или огън, очистващ гнилото и вредно вещество, или лопата на земеделец, отделяща в учението лекото от онова, което е с нужното тегло, или меч, подсичащ корените на злобата. И Словото намира Своя поборник, и Духът придобива мъж, който за Него ще пламти от ревност. Така и поради такива причини, по решение на целия народ, не в подражание на лошия образец, надвил впоследствие, не с помощта на убийства и насилия, а апостолски и духовно той бива възкачен на престола на Марко² от приемника на неговото председателство, а в не по-малка степен и на неговото благочестие; защото, макар да е далеч от него в първото, е близо в последното. А точно в това трябва да се състои приемствеността; защото единомислието прави единопредседателните, а разномислието създава разнопрестолни. И една приемственост е такава само по име, а друга - в действителност. Защото истински приемник е този, който не е употребил, а само е претърпял принуда, който е възкачен не в нарушение на закона, а в съответствие със закона, който не се придържа към противоположно учение, а държи на същата

¹Константинопол.

²Свети евангелист Марко, първият епископ в Александрийската църква.

вяра; стига да го наричаш приемник не в смисъла, в който болестта е приемник на здравето, мрактът на светлината, бурята - на тишината, изстъплението - на здравомислието.

Така е издигнат той, така и се разпорежда с властта. Не следва обичая да се качи на престола и веднага да се отдаде на своеволие от пресищане, подобно на онези, които ненадейно заграбват някаква власт или наследство. Това е присъщо за чуждите, незаконни и недостойни за сана си свещеници, които, пристъпвайки към свещенството, не внасят нищо със себе си, без да са се потрудили ни най-малко за добродетелта, оказват се едновременно и ученици, и учители по благочестие, и когато сами още не са се очистили, почват да очистват другите. Вчера светотатци, а днес свещеници, вчера несмеещи да пристъпят към светинята, а днес разпоредници с Божиите тайни, остарели в пороците и новоявени в благочестието, произведение на човешка милост, а не дело на благодатта на Духа, те са белязали целия си път с насилие и накрая потискат самото благочестие; не нравите им дават сан, а санът им дава нрави (толкова много се е изкривил редът!), те трябва да принасят жертви по-скоро за себе си, отколкото *за греховете на народа, сторени по незнание* (Евр. 9:7); те неизбежно съгрешават в едно от двете - или, нуждаейки се от снизходителност, са прекалено снизходителни, така че не отсичат порока, а учат на порок; или прикриват със строгост на властта собствените си дела.

Но Атанасий не притежаваше нито един от тези пороци. Напротив, колкото бе висок по дела, толкова бе смирен по сърце; в добродетелта недостъпен за никого, а в общуването леснодостъпен за всеки, кротък, нераздразнителен, състрадателен, приятен при беседа, още по-приятен по нрав, ангелоподобен по външност, още по-ангелоподобен по сърце; когато укоряваше, бе спокоен; когато хвалеше, бе назидателен. Не разваляше с неумереност нито едно от тези добри качества; укорите му бяха отечески и похвалите - прилягащи на началник. И мекотата не бе признак на слабост, и строгостта - на жестокост. Напротив, първата бе проява на снизходителност, втората - на благоразумие, а и едната, и другата - на любовъдрие. Не му бяха нужни много думи, защото животът му бе достатъчен за наставлението на другите. Рядко му бе нужен жезъл, защото словото бе достатъчно, и още по-рядко се налагаше да употребява сечиво, защото жезълът, поразяващ леко, бе достатъчен.

Но защо да ви описвам този мъж? Павел вече го е описал, отчасти, когато хвали *великия Първосвещеник, Който е преминал през небесата* (Евр. 4:14) (нека словото ми дръзне и на това; защото Писанието нарича живеещите според Христа - христос (помазаник) по благодат!), отчасти, когато в Послание до Тимотей му дава закон, описвайки с думи какъв трябва да бъде определеният за епископство (вж.: 1 Тим. 3:1-7). Защото, ако приложиш този закон като правило към хваления точно в това отношение, ясно ще видиш правотата му.

Приближете се заедно с мен до православието на Атанасий и ми окажете помощ, понеже се затруднявам в думите, и желяейки да отмина по-голямата част с мълчание, се спирам на всяко негово деяние, не умеейки да издира най-превъзходното, както е трудно да намериш това в тяло, което от всички страни е еднакво и прекрасно изработено; защото каквото и да си представя, всичко се оказва прекрасно, словото се увлича от всичко. И тъй, нека всеки, който иска да бъде изразител на похвали за него и свидетел, да сподели с мен добродетелите му. Нека всички влязат в прекрасно съвещание помежду си - мъже и жени, младежи и девойки, стари и млади, свещеници и народ, отшелници и подвизаващи се в общежитие, любители на простотата и на строгата точност, водещи съзерцателен и деятелен живот! Нека възхваляват - един - неговата сякаш безплътност и невещественост в пости и молитви, а друг - бодростта и неуморността в бдения и псалмопения, един - ходатайството за нуждаещите се, друг противоборството по отношение на превъзнасящите се или снизходителността към смирените; девойките - невестоводителя, съпругите - наставника в целомъдрието, пустинножителите - окрилящия, пребиваващия в общежитие - законодателя, любители на простотата - ръководителя, водещите съзерцателен живот - богослова, живеещите във веселие - юздата, бедстващите - утешителя, старостта - жезъла, младостта - възпитанието, бедността - благодетеля, изобилието - домоуправителя! Мисля, че и вдовиците ще възхвалят покровителя, сираците - бащата, бедните - нищелюбеца, странниците - страннолюбеца, братята - братолюбеца, болните - лекаря, даващ всякакво лекарство против всякаква болест, здравите - пазителя на здравето, и всички - станалия *всичко за всички* (1 Кор. 9:22), за да придобие всички или колкото се може по-голям брой хора.

И тъй, нека всичко това, както казах, да го почетат с удивление и похвали другите, които имат толкова свободно време, че да се чудят и на малките му съвършенства! А когато ги наричам малки, казвам това,

сравнявайки го пак със самия него и съпоставяйки добродетелите му с неговите собствени. Защото **първото** прославено, колкото и да е славно, както е казано, *дори не се показва от тая страна славно, поради надминаващата слава на второто* (2 Кор. 3:10). Между другото, на други биха им били достатъчни и малко от добродетелите му, за да го прославят. Но аз, за когото е недопустимо, като изоставя словото, да се заема с нещо маловажно, трябва и в съвършенствата му да се обърна към най-главното. Впрочем да се каже нещо достойно за красноречието му и за душевните му качества е Божие дело, а именно за Бога е и това слово.

Някога нашите дела процъфтяваха и вървяха прекрасно. Тогава това излишно, сладникаво и хитро богословстване нямаше място в Божиите Двори. Напротив, да кажеш или да чуеш за Бога нещо ново и задоволяващо единствено любопитството, бе все едно да играеш с камъчета и с бързината на подхвърлянето им да мамиш зрението или да забавляваш зрителите с разнообразни и женоподобни движения на тялото. А простотата и благородството на словото бяха считани за благочестие. Но след като секстовци и пироновци и желанието за словесни спорове нахълтаха като някакво тежко и злокачествено заболяване в нашите църкви, почнахме да считаме празнословието за ученост и както се казва в книга "Деяния" за атиняни, ние *с нищо друго тъй не обичаме да си прекарваме времето, както с това* - да говорим или слушаме *нещо ново* (срв.: Деян. 17:21); оттогава насам кой Иеремия, единствен умеещ да съчини плач, съизмерим със страданията, ще оплаче нашия позор и помрачение! Началото на тази лудост постави Арий³, съименен на умоизстъплението, който и понесе наказание за необуздаността на езика, като по действие на молитва, а не поради заболяване, прие края на живота си на нечисто място, като се пръсна като Иуда за равно с неговото предателство спрямо Словото. А други, като наследиха този недъг, съставиха от нечестието наука; както ограничиха Божеството до Неродения, те изгониха от Божеството не само Родения, но и Изхождащия, чествайки Троицата единствено по име или не спазвайки дори и това. Но не така умееше този блажен, наистина Божи човек и велика тръба на истината. Знаейки, че да се съкращават Тримата до числото едно е безбожно и е нововъведение на Савелий, който пръв измисли такова съкращаване на Божеството, а пък да се разделят Тримата по естество означава да се въвежда в Божеството странно разсичане, той и прекрасно запази едното по отношение на Божеството, и благочестно ни научи да признаваме Трима, по отношение на личните свойства, без да Ги сливаме в едно и без да Ги разделяме на три, а като останем в рамките на благочестието чрез избягване както на излишна склонност към едното или към другото, така и на излишна съпротива спрямо едното или другото. И с това, първо, на светия Събор в Никея, сред този брой избрани мъже, които Светият Дух събра в едно, той, доколкото зависеше от него, прекрати недъга. И макар още да не бе издигнат в сан епископ, бе удостоен с първенство сред събралите се; защото добродетелта бе уважавана не по-малко от сановете.

По-късно, когато злото отново бе съживено чрез духване на лукавия и обзе по-голямата част от света (защото оттогава насам пред мен се разкриват действия, изпълнили почти цялата суша и море), тогава срещу Атанасий, като срещу мъжествен поборник на Словото, се надига силна бран (защото най-много нападат този, който най-много се противопоставя) и отвсякъде срещу него се устремяват все нови и нови бедни; защото нечестието е изобретателно на зло и напада с крайна дързост. А и можеха ли непощадилите Божеството да щадят хора? Едно от нападенията бе особено жестоко. И аз имам дял в този случай⁴. Но нека извинят за това любимата ми страна - родината! За злото дело е виновна не страната, която ни е родила, а самите тези, които са избрали злото; тя е свещена и е известна на всеки с благочестието си, а тези са недостойни за Църквата, която ги е родила. Чували сте, че и в лозето ще се родят тръни, че Иуда, един от учениците, стана предател. Някои не прощават вината на съименника ми⁵, който, живеейки по онова време от любов към науките в Александрия, и приет благосклонно от Атанасий, ползвайки се с голямо доверие пред него, като едно от любимите му чеда, замислил, както казват, да се опълчи против своя отец и покровител. И макар други да действали, все пак с тях било онова, което се нарича *ръката на Авесалом* (2 Царств. 18:18 - според превода на седемдесетте). Ако някой от вас знае за ръката, за която оклеветиха светеца, и за живия покойник⁶ и за

³Архиос. Арий може да означава луд, буйстващ.

⁴Понеже е роден в Кападокия, откъдето бил и някой си Георги, един от Атанасиевите врагове, за когото ще се говори по-нататък в словото.

⁵Григорий, който след изгонването на свети Атанасий от арианите бил избран за Александрийски архиепископ, но бил свален от престола от арианите и бил сменен с Георги Кападокиец.

⁶Арианите от ненавист към свети Атанасий отрязали ръката на някакъв жив човек или на покойник и като я представили пред съда, оклеветили свети Атанасий, че уж бил отсякъл тази ръка от един убит от него александрийски клирик на име Арсений и чрез нея правел

несправедливото изгнание, ще разбере за какво говоря. Охотно ще предам това на забравата. Според мен при случаите, будещи съмнение, трябва да сме склонни по-скоро към човеколюбие и повече да извиняваме, отколкото да обвиняваме подлаганите на обвинение. Защото на злия му е много лесно да обвини и добър, а на добрия му е трудно да обвини и зъл. Който е непредразположен към злото, е неспособен и на подозрение.

Но ето вече не слово, а дело; не подозрение, останало без проверка, а достоверно и придобило известност събитие. Едно кападокийско чудовище, появило се в южните предели на нашата област, лошо по род, още по-лошо по сърце, не напълно свободно, а нещо смесено по произход, подобно на онова, което знаем за мулетата - човек, който отначало прислужваше на чужда маса, като се продаде за комат хляб, бе свикнал да върши и да говори всичко за стомаха, после, за нещастие, се добра до обществена служба и получи в нея най-последното място - да приема свинско месо, с каквото се храни войската, но и тук употреби цялото доверие за зло и служеше само на стомаха, когато всичко му бе отнето, замисля бягство и преминавайки от страна в страна, от град в град, както е присъщо за бегълците, накрая, за обща вреда на Църквата, подобно на една от египетските поразии, стига до Александрия. Тук скитането му приключва и започва злокознеността. Макар че в друго отношение той не заслужаваше никакво внимание, нямаше познания в областта на свободните науки, не беше приятен в беседата, нямаше дори вид и празна външност на благочестие, все пак бе най-изкусен от всички в това да крои козни и да довежда нещата до объркване. Всички знаете и сами можете да разкажете колко дързости извърши той срещу светеца⁷. Защото нерядко и праведници биват предавани в ръцете на нечестивци - не за слава на нечестивците, а за изпитание на праведниците. И макар че според Писанието *лукавите ще загинат от люта смърт*, все пак през настоящия живот те *се присмиват* на благочестивите (срв.: Иов. 9:23 - според превода на седемдесетте), докато са скрити и Божията милост, и огромните съкровищници с приготвеното за едните и за другите впоследствие, когато и словото, и делото, и помисълът ще бъдат претеглени на праведните Божии везни; когато Бог се вдигне да съди земята, събере намеренията и делата и извади на показ всичко, което е запечатано и запазено у Него.

Нека Иов да те убеди в това и със словото, и със страданията си. Той бил *човек истинен, непорочен, праведен, богочестив* (Иов. 1:1 - според превода на седемдесетте) и така нататък, както свидетелства за него Писанието. Но измолилият го⁸ му нанася толкова много, непрекъснати и изобилни удари, че никой от великото множество страдалци и претърпели тежки бедствия от всички времена не ще сравни нещастията си с неговите. Защото на Иов не само му бива отнето богатството, имуществото, благочадието и многочадието, което е много скъпо за всеки човек, не само, казвам, му е отнето всичко това и поради непрекъснатостта на бедствията той няма време за сълзи, но накрая дори и тялото му е поразено от неизцелима и отвратителна за погледа язва, а като допълнение към нещастията има жена, която дава лоши съвети, опитва се заедно с тялото да поразии и душата; има близки приятели, *окаяни утешители*, както самият той казва (Иов. 16:2), а не даващи лек, които виждат страданията, но не знаейки тайната им, считат бедствието му не за изпитание на добродетелта, а за наказание за грехове, и не само държат това в мислите си, но не ги е срам дори да го упрекват за самото нещастие, докато би трябвало да облекчат скръбта му с утешителни думи, дори Иов да бе страдал заради греховете си. Така се случило с Иов; това е началото на делото му; това било борба между добродетелта и завистта; завистта се мъчела да победи доброто, а добродетелта, за да остане непобедима, търпяла всичко. Едната се подвизавала, за да проправи път за порока чрез наказване на благоуспелите; а другата - за да подкрепя добрите, имащи преимущество дори и в нещастията. И как постъпва говорещият му *през буря и облаци* (Иов. 38:1 - според превода на седемдесетте), Бавният в наказанията и Бързият в помощта, Неоставящият съвсем *жезла на нечестивците върху жребия на праведните* (Пс. 124:3), за да не се научават праведните на беззаконие? В края на подвизите се обръща с гръмогласен глас към подвижника и му разкрива тайната на поразилния го удар: *Мислиш ли, че постъпих с теб така поради някаква друга причина, освен тази - да се явиш правдив?* (Иов. 40:3 - според превода на седемдесетте). Такъв е лекът за раните! Такъв е венецът за подвизите! Такава е наградата за търпението! А последвалото след това може би е маловажно, макар на някои да им се струва велико и е извършено от Промисъла заради малодушните хора, макар Иов да получава изгубеното в двоен размер.

магии. Същевременно арианите прогонили Арсений от града. Но щом вестта за това, в което обвинявали свети Атанасий, достигнала до него, той незабавно се явил в съда и разобличил лъжците.

⁷Свети Атанасий.

⁸Тоест дяволът.

Затова и тук не е чудно, че Георги надви Атанасий. Напротив, би било по-чудно, ако праведникът не бе понесъл изпитанието в огъня на клеветата. Даже и това не е много чудно, а чудното е, че този пламък бе достатъчен, за да причини нещо по-голямо. Атанасий се маха оттам и се възползва от бягството по най-добрия възможен начин. Защото се заселва в свещените и божествени обители на египетските отшелници, които, след като са се разделили със света и са възлюбili пустинята, живеят за Бога, като са Му са се посветили повече от всички пребиваващи в плът. Някои от тях водят напълно уединен живот, без общение с хора, беседват единствено със себе си и с Бога и считат за свят единствено това, което знаят за него в пустинята. Други, изпълнявайки с общителността си закона на любовта, са едновременно пустинници и общежителни; те са умрели за останалите хора и неща, за всичко, което се върти пред нас, ту увличащо, ту увличащо се и мамещо ни с бързите си промени, а един за друг представляват целия свят и с взаимния си пример се насърчават взаимно към добродетел. Беседвайки с тях, великият Атанасий, както и за всички други, бе посредник и помирител, подражавайки на Помирилия с *кръвта* Си онова, което бе твърде разделено (вж.: Кол. 1:20), така помирява и пустинножителството с общежитието, като показва, че и свещенството е съвместимо с любовъдрието⁹ и любовъдрието се нуждае от тайноводство. Защото до такава степен съгласува двете помежду им и съедини в едно както безмълвното деяние, така и деятелното безмълвие, че ни убеди да смятаме монашеството по-скоро за благонравие, отколкото за телесно отдалечаване от света. Затова и великият Давид е бил както най-деятелен, така и най-уединеният човек, ако казаното от него: *сам съм, докле премина* (Пс. 140:10 - според превода на седемдесетте) силно и несъмнено потвърждава нашите думи. По този начин превъзхождащите другите по добродетел бяха пониско от Атанасий по разум, и то - в по-голяма степен, отколкото превъзхождаха другите, и като не внесоха от себе си много неща за усъвършенстване на свещенството, много повече заимстваха за усъвършенстване на любовъдрието. За тях това, което той одобряваше, бе закон; и отхвърляха всичко, което той не одобряваше. Неговите определения им служеха като Моисееви скрижали. Имаха към него по-голяма почит, отколкото хората трябва да имат към светиите. И когато онези, които преследваха светеца като звяр, се появиха при тях, след като го бяха търсили навсякъде и не го бяха намерили, те не удостоиха пратениците дори и с дума, а навеждаха шиите си под мечовете, сякаш бедствайки за Христа. И считаха това - да претърпят за Атанасий нещо много тежко - за най-голяма придобивка за любовъдрието, считаха го за много по-богоугодно и по-високо от продължителни пости, от лежане на гола земя и от другите злострадания, на които винаги се наслаждават. Такъв бе тогавашният живот на Атанасий. Той оправда в свое лице думите на Соломон, който любовъдърствал, че има *време за всяка работа* (Екл. 3:1). Защото и се скри за кратко, докато траеше и гонението, за да се появи с настъпването на мира, което скоро и става.

А Георги, не срещайки вече противодействие от никого, обхожда целия Египет, покорява Сирия на силата на нечестието, завладява, доколкото успява, и Изтока. Както ручеите поемат в себе си отточни води, така и той събира при себе си всичко немошно - нападайки по-лекоμισлените или плахи хора; завладява простотата на царя¹⁰ (ще нарека така лековерието му, като уважава усърдието му към вярата; защото, ако трябва да кажа истината, той имаше *ревност, ала не по разум* (Рим. 10:2)); и както навсякъде, пътят му бе проправян от имуществото на сиромасите, употребявано за лоши дела - подкупва някои велможи - повече златолюбиви, отколкото христолюбиви, и особено женоподобните сред тях, мъже само по име, но нямащи нищо мъжко в себе си, от съмнителен род, но отявлени по нечестие¹¹, на които римските императори, поверявайки женски дела, незнаяно как и защо, поверяват и мъжки дела. Така се мъчеше този служител на лукавия, сеяч на плевели, предтеча на антихриста. Използваше за език най-красноречивия сред тогавашните епископи (ако мога да нарека красноречив този не толкова защитник на нечестието, колкото наш враг и съперник; охотно ще премълча името му); а сам служеше на сборището си вместо ръка и потъпкваше истината със злато, което бе събирано за благочестиви дела, но бе превръщано от злонамерени хора в оръдие на нечестието. Следствие на това надмощие бе съборът, проведен най-напред в Селевкия, в храма на светата и доблестна девица Текла, а след това в този велик град¹². И тази Вавилонска кула (вж.: Бит. 10:10; 11:2-9), съвсем навреме разделила езиците (о, дано да раздели и техните езици; защото съгласието помежду им е за зло!), това Каиафино сборище, на което бива осъден Христос - или как другояче трябва да нарека този

⁹Със съзерцателния и подвижнически живот.

¹⁰Констанций.

¹¹Георги привлякъл със скъпи подаръци на своя страна евнуха Евсевий, главния началник при императорския двор и явен арианин.

¹²В Константинопол.

събор, извратил и довел всичко до бъркотия, даде известност с позорни дела на градове, които по-рано се славеха с добродетели. Той разруши древното и благочестиво изповядване на Троицата, като подкопа и сякаш със стенобойни оръдия разтърси Единосъщиято и същевременно отвори вратата пред нечестието с неопределеността на написаното, под предлог за уважение към Писанието и употреба на отдавна приети наименования, а в действителност, за да въведе вместо тях неписано (ἀγραφοῦ) арианство. Защото думите: “подобен съгласно писанията”¹³ бяха за простите като примамка, покриваща въдицата на нечестието, като изображение, което гледа в очите всеки минавач, като обувка, ушита и за двете нозе, като *отвяване при всеки вятър* (срв.: Сир. 5:11). Той основаваше правата си на новонаписана хитрост¹⁴, на клевета против истината; защото бяха мъдри за зли дела, но не умееха да вършат добро. Оттук идва онова хитро измислено осъждане на еретиците, които те отлъчиха на думи, за да направят замисъла си привлекателен, а в действителност само си дадоха вид, като ги обвиниха не за тежкото им нечестие, а за прекомерното им желание да пишат¹⁵. Оттук непосветени станаха съдии на преподобни, стана ново смесване - на народни събирания се разглеждат свещенотайнствени въпроси. Оттук идва незаконно разследване на живота¹⁶ наемни доносници и съд по договор. Едни биват несправедливо свалени от престоли, други биват възкачвани на тяхно място и от тях се изисква като нещо задължително писмен израз на нечестието, и мастилото е приготвено, и доносникът е налице. Мнозина от нас, даже и много твърди хора, бяха подложени на това. Те не паднаха с мисъл, но се съгласиха в писмен вид, влязоха в единение с лукавия и в мислите си, и писмено, и станаха причастници ако не на огъня, то поне на дима.

Нерядко съм проливал сълзи, представяйки си тогавашното разпростиране на нечестието и надигналото се сега гонение срещу правото слово от представители на словото. Пастирите наистина обезумяха съгласно написаното: *Много пастири разтлеха лозето Ми, посрамираха желаната част* (Иер. 2:10? - според превода на седемдесетте), тоест Божията Църква, събрана с много труд и жертви, заклани преди Христа и след Христа, и с великите страдания на Самия Бог за нас. С изключение на малцина, които или бяха отминати поради малката си значимост, или се противопоставиха с доблестта си и трябваше да останат като семе и корен за Израила, за да изникне и да се съживи той отново от потоците на Духа, всички се подчиниха на обстоятелствата на времето, единствено с тази разлика, че едни се подложиха на това по-рано, а други - по-късно. Едни станаха поборници и покровители на нечестието, други заеха второстепенни места и бяха или поразени от страх, или поробени от нужда, или уловени с ласкателство, или въввлечени поради незнание, което представлява по-малка вина, ако за някого е достатъчно и това за извинение на тези, на които е поверена грижата за народа. Защото както не са еднакви стремежите на лъвовете и на другите животни, на мъже и жени, на стари и млади, а напротив, във всяка възраст и пол има немало различия, така има разлика и между началници и подчинени. Може би бихме извинили хора от простолудиято, ако това би им се случило - тях често ги спасява липсата на вникване. Но как да простим това на учителя, който, стига да не е лъжеучител, трябва да помага на другите в незнанието им? Щом като за всеки, колкото и груб и невежа да е, е непостиимо да не знае някой римски закон, и щом като не съществува такъв закон, който да оправдава извършеното поради незнание, то не е ли странно тайноводещите към спасението да не знаят началата на спасението, дори във всичко друго да са много прости и с недълбок ум? Но хайде, нека тези, които са последвали нечестието поради незнание, да получат извинение. А какво ще кажеш за останалите, които сами си приписват проникателност и поради посочените по-горе причини са отстъпили пред превъзхождащата сила, които дълго време са изглеждали като благочестиви хора, но щом се е появило нещо изобличаващо, веднага са се препънали.

Чувам казаното в Писанието, че *още един път ще се потресат небето и земята* (Аг. 2:7 - според превода на седемдесетте) сякаш това вече им се е случвало някога по-рано, и мисля, че с това се отбелязва славното обновяване на всички неща. Трябва да вярваме и на Павел, който казва, че последното разтърсване не е нищо друго, освен второто Христово пришествие, превръщането и изменянето на сегашната вселена в

¹³ Думи от арианския символ.

¹⁴ Според изяснението на Никита, Констанций, по внушение на арианите, написал, че думата “подобен” означава същото, каквото означава и единосъщен, и затова дали някой ще употреби едната или другата дума, не вреди на благочестието. Арианите се възползвали от това против истинското учение.

¹⁵ Така например на Константинополския събор арианите осъдили сириеца Аетий за тщеславие и за прекомерна склонност към спорове в съчиненията си. Вж.: Theodorit. Histor. Eccl. I. 2., с. 28.

¹⁶ Тоест разследване на живота на епископи от миряни.

състояние на неподвижност и непоклатимост (вж. : Евр. 12:26, 27). Но и сегашното разтърсване, мисля, с нищо не е по-малко от предишните, защото то откъсна от нас всички любомъдри, боголюбиви и от по-рано съжителстващи с небесните мъже, които, макар във всичко друго да са мирни и умерени, все пак не могат да понесат с кротост, когато чрез мълчание Бог бива предаван, и при това даже стават доста войнолюбиви и непобедими (защото такъв е пламът на ревността) и са готови по-скоро да повалят каквото не трябва, отколкото да пренебрегнат каквото трябва. След тях се устремява и доста народ, подобно на ято птици, отлитайки след летящите напред, и дори сега не престават да отлитат.

Ето какво означава за нас Атанасий, докато беше броня на Църквата, и ето какво стана, щом отстъпи пред клеветите на лукавите! Възнамеряващите да завладеят някоя непревземаема крепост, щом видят, че тя е непристъпна и не може да бъде превзета с обикновени средства, прибегват към хитрост. И какво правят? Привличат на своя страна чрез пари или чрез измама началника на крепостта и тогава вече я превземат без никакви усилия. Или, ако щете, замислящите зло против Самсон първо му отрязали косата, в която се криела силата му, и вече след това хванали съдията и се поругали с него, както искали, и толкова властнически, както преди това той се е държал с тях. Така постъпиха и нашите другоплеменници - първо ни изтръгнаха силата, остригаха славата на Църквата и после вече се насладиха на догматите и делата на нечестieto.

По това време опората и покровителят¹⁷ се преселва от тукашния живот, като сложи лош край на нелющото си царуване, но като принесъл, както се говори, безполезно разкаяние при последния си дъх, когато всеки е искрен съдия на самия себе си поради чакащия го там съд (Защото той осъзнаваше като лоши и недостойни за царуването си следните три дела: умъртвяването на свои роднини¹⁸, издигането на цезаря отстъпник¹⁹ и нововъведения във вярата; и както се говори, завършил живота си с думи на разкаяние. Тогава словото на истината отново възстановява правата си, притеснените получават пълна свобода, междувременно ревността разпалва гняв и александрийските жители узнават от опит какъв е той против оскърбителите. Жителите на Александрия не изтърпяха необуздаността на човека²⁰ и предадоха пороците му на позор с необичайна смърт, а смъртта - на необичайни поругания. Известни са ви и камилата, и странният товар, и новото въздигане, и първото, а мисля, и единствено шествие - страшни и досега за притеснителите²¹. И когато тази буря на неправдата, този развратител на благочестieto, предтеча на лукавия получава наказание, според мен незаслужаващо одобрение (защото трябва да гледаме не това, какво той трябваше да претърпи, а това, какво ние би трябвало да сторим), тогава подвижникът²² се завръща от прекрасното странстване (така ще нарека бягството му за Троицата и заедно с Троицата). Посрещнат е с такава радост от жителите на града и едва ли не от цял Египет, стичащи се навсякъде и отвсякъде, дори и от най-отдалечените кътчета, че едни желаят да се насладят само на гласа му, други - да гледат лика му, а трети, както е известно за апостолите (вж.: Деян. 5:15), да се осветят единствено от *сянката* на придобилото му нов образ тяло. И затова, макар през всички времена вече нееднократно да са отдадени много почести на мнозина - не само на народни управници и свещеници, но и на частни лица, прославили се с нещо - и да са им направени много посрещания, все пак не ще запомнят нито едно посрещане, което да е било по-многолюдно и по-блестящо от настоящото. Само едно може да се сравни с тази среща - самият Атанасий и оказаните му по-рано почести при предишното му завръщане в Александрия, от станало поради същите причини бягство.

За тези почести се носи и следната мълга (макар да е излишно да я преразказвам, все пак ще добавя към словото своеобразна сладост и допълнителен цвят). След тържественото влизане на Атанасий в града влязъл и един епарх, който повторно встъпвал на тази длъжност. Той би нашенец, тоест кападокиец, и известен човек (разбира се, досещате се, че говоря за Филагрий); хората го обичали, както рядко обичат, и както не били обичали никого друго. Били му отдадени почести, съответстващи на любовта и (за да

¹⁷Констанций.

¹⁸Не попречил, въпреки че имал такава възможност на умъртвяването на брат си Константин, и сам наредил да убият Юлиановия брат Гал.

¹⁹Юлиан.

²⁰На еретика Георги.

²¹Александрийските граждани убили Георги, нарязали тялото му на парчета и го разкарвали из града на камила. За отбелязване е, че Юлиан в писмо до александрийци (вж.: Никифор, кн. 10, гл. 7), изразявайки гнева си срещу тях от тази тяхна постъпка, не споменава за участие на християни в нея. А св. Елифаний (т. 1, кн. 3) открито я приписва на езичниците. Маркелин (кн. 21) съди за съгласието на християните по това, че не попречили на езичниците.

²²Свети Атанасий.

изразя това по-кратко) с всички признаци на уважение. Управлението му било поверявано за втори път по молба на града и по царско решение. По време на това събитие един човек от народа, като видял неизброимото множество хора, подобно на море, необятно за погледа, както се говори, попитал (което често се случва при подобни обстоятелства) един свой познат и приятел: “Кажи, уважаеми, виждал ли си някога да се стича толкова много народ и с такова въодушевление, за да окаже почести на един човек?” - “Никога - отговорил младежът. - Струва ми се, че дори и Констанций не би бил удостоен с такива почести”. А с името на императора той искал да отбележи най-висшата почит. Но първият, като се разсмял с голямо удоволствие, възразил: “Какво ми говориш, сякаш разказваш за нещо велико и удивително? Мисля, че и Александър Велики едва ли е влизал с такова тържество”. И в потвърждение на думите си добавил една от общо-употребяваните клетви. А с това (което, мисля, е ясно и на вас) искал да каже, че почита хваления днес Атанасий повече дори и от императора. Такова бе общото уважение към този мъж. Такова е и досега удивлението от припомнянето за тържественото му влизане. Защото жителите на града, като се разделили по пол, възраст и занаяти (обикновено в такъв ред се подрежат, особено александрийци, когато отдават на някого всенародна почит), образували (как може да бъде описана с думи тази величествена гледка?) своеобразна река. А някой поет би казал, че това наистина е златоструйният и доброкласен Нил, течащ обратно от града към Херея на разстояние, както мисля, над един ден път.

Позволете ми да се насладя още малко на разказа. Присъствам там мислено и не е лесно да откъсна словото от това тържество. Той влязъл възседнал жребче и почти по същия начин (не ме укорявайте в безумие), както моят Иисус - *възседнал осле* (Иоан. 12:15); не знам дали Словото иска да отбележи с това нещо друго или езическия народ, на който Иисус седи благотворно, след като го освободи от оковите на невежеството. Но Иисус Го приемат върху себе си палмови клонки, също хвърляни на земята, и постилани многоцветни и пъстри дрехи. И високият и скъпоценен мъж не бил почетен само с това, не бил сравнен единствено по това; а същевременно влизането му изобразявало Христовото влизане. И пред него имало възкликващи и ходещи пред него; с тази разлика, че го възхвалявали не само множество деца, но и всеки доброгласен и недоброгласен език на опитващи се да се надминат един друг в похвалите. Да не говоря за ръкоплясканията, за изливането на благовония, за всенощните бодърствания, за осветяването на целия град, за обществените и частните пиршества и за всичко останало, с което градовете изразяват радостта си. Тогава всичко това му било поднесено като дар в преизобилие и свръх всякаква мяра. Така и с такова тържество влиза чудният Атанасий в своя град!

Нима той живееше, както подобава на предстоятел на многочислен народ, но учеше не както живееше? Или се подвизаваше, не както учеше? Или бе подхвърлен на по-малко бедствия, отколкото който и да е друг от подвизавалите се за словото? Или е почетен по-малко, отколкото подвизите му заслужаваха? Или след тържественото си влизане помрачи с нещо славата, придобита при влизането? Ни най-малко. Напротив, в него всичко се подкрепяше взаимно и всичко - и животът, и учението, и подвизите, и бедствията, и каквото му бе оказано при завръщането, и каквото бе извършено от него след завръщането - бе настроено еднакво като една лира. Той влиза в управлението на Църквата, но заедно с това не изпитваше същото, което се случва с хора, заслепени от неумерен гняв, които, покорявайки се на неговото владичество, изгонват и преобръщат всичко, което им се изпречи на пътя, дори да заслужава пощада. Напротив, като преценява, че сега е най-подходящият момент да заслужи одобрение (защото страдацията винаги е по-умерен, а получилият възможност да се отплати със зло за зло по-малко спазва умереност), се държи така кротко и снизходително с оскърбилите го, че може да се каже, че Атанасиевото завръщане не бе неприятно дори за самите тях. Очиства Светилището от търгуващите със светинята христородавци, за да стане и в това Христов подражател; впрочем, извършва това не със сплетен *от върви бич* (вж.: Иоан. 2:15), а с убедително слово. Помирява неспокойните помежду им и със себе си, без да поиска посредници за това, освобождава претърпелите щети от притеснения, без да държи сметка за това, дали някой е бил на негова или на противниковата страна, възстановява падналото учение. Светата Троица, поставена на свещник и осиявяща всички с блестяща светлина на Едното Божество, отново бива изповядвана свободно. Отново дава закони на вселената; привлича към себе си умовете на всички, до едни пише послания, други кани при себе си, а трети идват неканени и получават назидание. Предлага на всички един закон - свободната воля; защото считаше само това за достатъчно ръководство към съвършенство. Накратко казано, той подражава на свойствата на два хвалени камъка - за поразяващите служи като диамант, а за метежниците - като магнит,

който с необяснимата сила на природата си привлича желязото и приспособява към себе си най-твърдото вещество.

Но завистта²³ не можеше търпеливо да гледа, че Църквата много скоро, подобно на тяло, заздравя разсечените членове и достигна до предишната си слава и до древното си благосъстояние; затова изправя против Атанасий император²⁴ подобно на себе си, отстъпник, равен по злоба и отстъпващ само по време. Той пръв измежду християнските царе, като се опълчи против Христа и внезапно изригна от себе си василиска на нечестието, от който отдавна бе измъчван, щом настъпи удобен момент, едновременно се самопровъзгласява за император и се проявява като зъл против царя, който му бе поверил царската власт, и още по-зъл против Бога, Който го бе спасил. Измисля най-жестокото от всички извършвани някога гонения, защото, като присъедини към мъчителството убеждение (тъй като искаше да лиши страдащите и от честта, спечелвана с подвизи), разколебава и най-ревностното мъжество, вмъквайки изразни средства и сложни хитроумия, каквито се употребяват в речта, в самата нравственост, или по-справедливо е да кажа, правейки хората напълно безнравствени, даже грижейки се за това и подражавайки на голямото коварство на обитаващия в него лукав. Считаше за нещо маловажно да покори на волята си целия християнски род, а за велико - да възтържествува над Атанасий и над силата, която той имаше в нашето учение. Защото виждаше, че не ще успее в замисъла си против нас, докато Атанасий е в пълно въоръжение и е готов да му даде отпор; защото намаляването на християните винаги е било допълвано от присъединяващите се езичници и (което е наистина удивително) от неговото благородие. Разбирайки и виждайки всичко това, този страшен лъжемъдрец и гонител не остава повече под маска и в хитро самопринуждение, а като извади наяве лукавството си, явно изгонва Атанасий от града; защото този доблестен победител трябваше да достигне до пълна слава след трикратна борба. След като мина немного време, Божието правосъдие, като предаде злочестивия цар на персите, извършва съд над него и връща увлечения натам от любовта към славата мъртъв, несъбуждащ съжаление у никого. Даже, както чух от някого, гробът не го приел, а го отхвърлил, и разтърсилата се заради него земя го изхвърлила с пламък, в което виждам начало на тамошно мъчение.

Но се издига друг цар²⁵, не *безсрамен по лице* (Дан. 8:23 - според превода на седемдесетте), подобен на предишния, и не потискаш Израиля с тежки дела и надзиратели, а напротив, доста благочестив и кротък. Желаяйки да положи по-здрави основи на царуването си и да започне управлението с каквото трябва, съгласно добрите закони, от една страна, връща от заточение епископите, както всички въобще, така, на първо място и превъзхождащия всички по добродетел и подложен заради благочестието си на явно гонение, а от друга страна, се старее да узнае точно истината на нашата Вярa, която мнозина разоряваха, затымняваха, раздробиха на множество учения и части, та със съдействието на Светия Дух да доведе, доколкото е възможно, целия свят до съгласие и единство, или в противен случай, поне самият той да се придържа към по-доброто изповедание, да го направи господстващо и да черпи от него сила за себе си - толкова възвишено и достолепно размишляваше той по тези изключително важни въпроси! Точно тук в най-голяма степен пролича чистотата и твърдостта на вярата в Христа. Защото, когато всички останали, които изповядваха нашето учение, се разделиха на три части и мнозина бяха заразени от недъг в учението за Сина, а още повече бяха заразени от недъг в учението за Светия Дух (където да се придържаш само малко към нечестието бе считано за благочестие), и само малцина учеха здраво за едното и за другото; той пръв и единствен, или един от малцината, дръзна да защити истината ясно и открито, като изповяда писмено едно Божество и една същност на трите (Лица); и това, което по-рано бе дарено на голям брой отци да утвърдят за догмата за Светия Дух, същото впоследствие той боговдъхновено преподаде за Светия Дух, като поднесе на царя наистина царски и великолепен дар, тоест писмено изповедание на благочестието²⁶, противно на неписаното²⁷ нововъведение, та царят да бъде победен от Царя, словото - от Словото, буквите - от букви.

²³ На дявола.

²⁴ Юлиан.

²⁵ Иовиниан.

²⁶ Тоест или символ на вярата, известен под името Атанасиев, или изповеданието, представено от Атанасий на Иовиниан, за което вж.: Теодорит.

²⁷ В други преписи вместо неписан (ἀγράφον) се среща писмен (ἐγράφον). И в двата случая се подразбира арианското вероучение.

Като се засрамирах от това изповедание, както мисля, едни от тези, на Запад и на Изток, в които все още оставаха признаци на живот, ако се вярва на собствените им думи, се склониха с мисъл към благочестието, но не продължиха по-нататък, като мъртвородено, лишено от живот още в майчината утроба; други, подобно на искра, се възпламениха малко, за да задоволят обстоятелствата на времето или най-ревностните от православните и боголюбивите сред народа; а някои се осмелиха да защитят истината. И аз бих се присъединил към последната група (защото не смея да се похваля с нещо по-голямо) не за да пристроя малодушието си (такава е нагласата на ума в най-слабите хора, а ние вече достатъчно строихме, без да придобиваме чуждо и губейки своето, като наистина лоши домостроители), а за да родя на бял свят плода си, да го отгледам грижовно и да го представя пред погледите на всички непрестанно усъвършенстващи се.

Това е още един от подвизите му, по-малко достоен за удивление. Защото какво чудно има в това, че ако някой, който на дело е бил подлаган на бедствия заради истината, я е изповядал писмено? Но ще добавя към казаното това, което най-много ме убеждава да се удивлявам на този мъж, за което е и невъзможно да премълча без вреда, особено в такова време, когато възникват много разногласия. Нека това деяние да послужи като урок и за нашите съвременници, стига да поискаме да му подражаваме. Защото както от гребнатата в шепа вода се отделя не само останалото извън нея, но и изтичащото през пръстите, така и от нас се оттичат не само нечестиви, но даже и благочестиви, и то - не само заради недотам важни догмати, които не биха заслужавали и спор (което още не би било толкова тежко, но дори и заради изрази, съдържащи в себе си един и същ смисъл. Защото, когато употребяваме благочестиво изразите: “една същност” и “три Ипостаси”, първият от които означава естеството на Божеството, вторият - личните свойства (ἰδιότηας) на Трите, и когато римляните, разбирайки еднакво с нас, поради бедността на езика си и поради недостиг на понятия, не могат да различат същност от Ипостас, и затова заменят думата *Ипостас* с думата *лице*, за да не дадат повод да се мисли, че признават три същности, тогава какво излиза от това? Нещо, заслужаващо голям смях и съжаление. Този дребен спор за звуци започна да изглежда като различие във вярата. След това, в резултат от споровете по този въпрос, стана така, че в израза: “три лица” бе открито савелианство, а в израза: “три Ипостаси” - арианство. И какво стана по-нататък? Тъй като с всеки изминал ден се прибавяше по нещо поне малко огорчително (тъй като спорът винаги предизвиква огорчения), настъпва опасност, заедно със сричките да бъдат разкъсани и краищата на вселената. Виждайки и чувайки всичко това, този блажен, като истински Божи човек и велик строител на душите, не счете за редно да остави без внимание това толкова неуместно и безразсъдно разсичане на словото, а употребява свой лек против този недъг. И как прави това? Като покани с пълна кротост и човеколюбие и двете страни и като изследва строго смисъла на изразите, щом ги намери за неотстъпващи от здравето учение и ни най-малко неразличаващи се в смисъла, им предоставя употребата на различните понятия и свързва самите именувани в едно. Това е по-полезно от продължителните трудове и речи, каквито вече всеки излага в писмен вид и към които бива присъединено и честолюбие, и поради това биха могли да въведат и нещо ново в самото учение. Това е за предпочитане пред множество бдения и лежане на гола земя, които доставят полза само на упражняващите се в тях. Това се равнява на достославните изгнания и нееднократните бягства на самия Атанасий. Защото това, заради което бе решил да претърпи тези изгнания, същото се грижеше да изпълни след претърпяването.

С такова постоянство въздействаше и на другите, като хвалеше едни и умерено наказваше други, подбуждаше едни в бавността и обуздаваше разпалеността в други, грижеше се за едни да не би някак да паднат и даваше средства на други да се изправят след падане. По нрав бе прост, в управлението - разнообразен, мъдър в словото, още по-мъдър по разум, тих със смиряващите се, висок с превъзнасящите се, гостоприемен, застъпник за молителите, предотвратител на злини, наистина съвместяващ в себе си всичко онова, което езичниците приписваха поотделно на някого от своите богове. Ще добавя още и това, че той бе покровител на съпружеството, приятел на девството, пазител и възстановител на мира, пътепоказател за отиващите си от този живот. О, колко наименования ми предоставят Атанасиевите добродетели на мен, желаещия да назова този мъж с името на всяка негова добродетел! И тъй като той живя такъв живот, така бе научен и учеше, че делата и нравите му служат като правило за епископите, а догматите му - като закон за православието, то каква награда ще получи за благочестието си? Защото не бива да оставяме нищо без внимание. Завършва живота си в *дълбока старост* (1 Парал. 29:28) и се присъединява към отците си - патриарсите, пророците, апостолите и мъчениците, подвизавали се за истината. И ще кажа кратка епитафия: при неговата кончина му се отдават повече почести, отколкото при тържествените

влизания. Много сълзи бяха пролети за него; но в сърцето на всекиго за него остана слава, превъзхождаща всичко видимо.

О, любезна и свещена главо, ти, който освен другите си съвършенства особено уважаваше мярката в словото и в мълчанието, постави тук край и на моето слово; макар да е оскъдно, сравнено с истината на делата ти, то все пак няма недостиг, погледнато според моите сили. А сам милостиво ни погледни отгоре, погледни този народ и го упъти така, че да бъде съвършен поклонник на съвършената Троица, умосъзерцаема и почитана в Отца и Сина, и Светия Дух; а нас, ако времената бъдат мирни, запази, съпастирствайки с нас; а ако настъпят войни, ни изведи оттук или ни вземи и ни постави със себе си и с подобните на теб (макар исканото от мен да е твърде велико) в Самия Христос, нашия Господ, Комуто подобават всяка слава, чест и власт во веки, амин.